T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KENDİ BELGELERİNE GÖRE ABD'DEN ANADOLU'YA KADIN MİSYONERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma ÖKSÜZ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Zeynep İSKEFİYELİ

AĞUSTOS – 2019

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KENDİ BELGELERİNE GÖRE ABD'DEN ANADOLU'YA KADIN MİSYONERLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Fatma ÖKSÜZ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih
Enstitü Bilim Dalı : Yakınçağ Tarihi

"Bu tez 01/08/2019 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / ~~Oyçokluğu~~ ile kabul edilmiştir."

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep İSKEFİYELİ	Başarılı	[signature]
Doç. Dr. Fikrettin YAVUZ	Başarılı	[signature]
Doç. Dr. Yücel NAMAL	Başarılı	[signature]

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1

Öğrencinin

Adı Soyadı	:	**Fatma ÖKSÜZ**
Öğrenci Numarası	:	**y126012104**
Enstitü Anabilim Dalı	:	**Tarih**
Enstitü Bilim Dalı	:	**Yakınçağ Tarihi**
Programı	:	☑ YÜKSEK LİSANS ☐ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	**Kendi Belgelerine Göre ABD'den Anadolu'ya Kadın Misyonerler**
Benzerlik Oranı	:	**%14**

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulalma Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.

01/08/2019
Öğrenci İmza

☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafımca yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere ....@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.

Bilgilerinize arz ederim.

01/08/2019
Öğrenci İmza

Uygundur

Danışman
Unvanı / Adı-Soyadı: Dr. Öğr. Üyesi Zeynep İSKEFİYELİ

Tarih: 01/08/2019

İmza:

☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR **EYK Tarih ve No:**	**Enstitü Birim Sorumlusu Onayı**

İÇİNDEKİLER

TABLOLAR LİSTESİ

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans	x	**Doktora**	
Tezin Başlığı: Kendi Belgelerine Göre ABD'den Anadolu'ya Kadın Misyonerler			
Tezin Yazarı: Fatma ÖKSÜZ		**Danışman:** Dr. Öğr. Üyesi Zeynep İSKEFİYELİ	
Kabul Tarihi: 01/08/2019		**Sayfa Sayısı:** vii (ön kısım) + 192 (tez) + 6(ek)	
Anabilim Dalı: Tarih		**Bilim Dalı:** Yakınçağ Tarihi	

Hristiyanlık dinine mensup olmayanları Hristiyanlaştırma özelde de Protestan mezhebine dâhil etme hedefinde olan misyonerliğin temelleri Ortaçağ'da atılmıştır. Ancak teşkilâtlı olarak misyonerlik çalışmaları XIX. yüzyılda hız kazanmış ve yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde zirveye ulaşmıştır. Bu yüzyılda Amerikan Board Teşkilatının kuruluşuyla birlikte Amerikan misyonerleri misyon bölgelerine gönderilmeye, kendilerine maddi fon sağlanmaya ve İngiltere gibi büyük devletlerden tarafından desteklenmeye başlamıştır. Öncelikli olarak dinlerini kendi dinlerine ya da mezheplerine mensup olmayan bölgelere tanıtmak ve yaymak gayesiyle çalışmalarına başlayan Hristiyan misyonerlerin zamanla ekonomik ve sosyal alanlardaki hedeflerinin bu dinî amacın önüne geçtiği görülmektedir.

Dünyanın hemen her bölgesinde çalışmalarını sürdüren Hristiyan misyonerler XIX. yüzyıla gelindiğinde çalışma sahası olarak Doğu coğrafyasını belirlemiş ve özellikle Orta Doğu'ya misyoner göndermeyi hızlandırmıştır. Anadolu ve Orta Doğu bölgesinin seçilmesinde Kudüs meselesi gibi dinî sebebin yanında esas gaye olan ekonomik boyut ortaya çıkmaktadır. Bunun dışında bölgenin sosyal yapısına olan müdahale de bazı sonuçlar doğurmuştur. Öyle ki misyon bölgelerinde özellikle temel ihtiyaçlardan yoksun olan topluluklar seçilmiş yapılan yardımlar karşılığında din/mezhep değiştirmeleri sağlanmıştır. Aynı topluluklar zamanla tabii oldukları devlete karşı kışkırtılarak isyan etmeye teşvik edilmiştir.

Çalışmada öncelikle misyonerlerin hedef ve yöntemlerinden söz edilmiş, sonrasında Osmanlı Devleti'nin misyon bölgesi olarak seçilmesinin nedenlerine değinilmiştir. Bu tezde 1850-1900 yılları arasında bölgeye gelen ve Amerikan Board tarafından kaydedilen kadın misyonerlerin sayısı tespit edilmiş haklarında kısa bilgiler verilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Misyonerlik, ABCFM, Protestan, Kadın Misyonerler, Osmanlı Devleti

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree	X	**Ph.D.**	
Title of Thesis: Women Missionaries From the USA To Anatolia Accordance with Their Own Documents			
Author of Thesis: Fatma ÖKSÜZ İSKEFİYELİ		**Supervisor:** Assist. Prof. Zeynep	
Accepted Date: 01/08/2019		**Number of Pages:** vii (pre text) + 192 (main body)+2 (App.)	
Department: History		**Subfield:** Contemporary History	

The foundations of missionary, which is in target to Christianization who is not Christian and is in particularly include to Protestant sect, were found in the Middle Ages. However, organizational missionary works accelerated in the 19th century and reached the peak in the second half of the century. In this century, along with establishment of American Board Organization, American missionaries began to be sent to mission areas, to provide to their funds and to be supported by major states such as Britian. It seems that Christian missionaries, who firstly started to work with purpose including and spreading their religions to the regions which are not belonging to their religions or sects, preclude economic and social fields of religious goals in time.

Christian missionaries, who is maintain to works in almost every region of the world, determined the East geopraphy as a working areas in the 19th century and they accelerated to send missionaries especially to Middle East. In choosing of Anatolia and Middle East regions is arised economic demonsion, which is the main aim, as well as the religious cause such as Jeruselam issue. Apart from that, intervention to the social structure of the region is produced some political results. Such that, especially communities that lack of basic needs have elected and in return for made aids is provided their to change religion/sect. In time, the same communities were encouraged to rebel against to state by provoking.

In this study, firstly, was spoke of objectives and methods of missionaries later, mentioned of reasons for election of Ottoman Empire as a mission region. In this thesis, the number of female missionaries who is go to region and is registered by American Board were determined and was given short information about they.

Keywords: Missionary, ABCFM, Protestant, Women Missionaries, Ottoman Empire.

GİRİŞ

Çalışmanın Konusu

Misyonerlik ile ilgili çalışmaların arttığı son dönemlerde kadın misyonerlerin ayrı bir çalışma konusu olarak yeterli ölçüde ele alınmadığı düşünüldüğünden bu alana daha fazla yer verilmek istenmiştir. XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti'ne gelerek faaliyet gösteren erkek misyonerler kadar bekar veya evli kadın misyonerlerin faaliyetleri de misyonerlik tarihi açısından büyük bir önem taşımaktadır. Bu açıdan kadınların misyonerlik için teşvik edilmesi, aldıkları eğitim, yetiştirilme koşulları, Osmanlı topraklarına gelişleri, çalışma yöntemleri ve kullandıkları araçlar, kadın misyoner teşkilatları, sağlık, eğitim ve sosyal alanlarda yürüttükleri faaliyetler bu çalışmada ele alınmıştır. Çalışma konusunun belirlendiği süreçte yapılan literatür çalışmasında Osmanlı Devleti'nde görev yapan misyonerlerle ilgili birçok çalışma tespit edilmesine rağmen yalnızca kadın misyonerlerin ele alındığı kaynakların yeterli ölçüde olmadığı görülmüştür. Bu nedenle belirlenen zaman zarfında Türkiye'ye kaç kadın misyonerin geldiği, bölgede bulundukları zaman dilimindeki faaliyetleri, kullandıkları yöntem ve araçlar, bölge halkına etkileri gibi sorular bu çalışma konusuna yönelmemizi sağlamıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Yapılan literatür taramasında misyonerlik ile ilgili olarak birçok kaynağa ulaşılmıştır. Konuyla ilgili çalışma yapan araştırmacılardan bazıları genel olarak Türkiye'deki misyonerlik faaliyetlerini ele alırken bazı araştırmacılar da bölge bölge misyonerlik faaliyetlerini irdelemiştir. Genel hatlarıyla misyonerliği ele alan çalışmalar arasında Şinasi Gündüz "Misyonerlik" adındaki kitabı, Uygur Kocabaşoğlu'nun "Anadolu'daki Amerika: Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları" isimli eseri, Erol Güngör'ün "Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri", Seçil Karal Akgün'ün "Osmanlı İmparatorluğu'nda Mormon Misyonerler" adlı çalışması ve Şaban Kuzgun'un "Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerliğinin Doğuşu" adındaki makalesini saymak mümkündür. Misyonerlikle ilgili çalışmaların arttığı son dönemlerde misyon bölgelerinin özel olarak ele alındığı birçok çalışma ortaya konmuştur. Misyonerlerin İstanbul'da yaptıkları faaliyetleri ele alan Ayten Sezer Arig "Dünden Bugüne İstanbul'daki Misyonerlik Faaliyetleri" isimli makalesinde konuyu detaylı bir şekilde incelemiştir. Aynı türden bir çalışma olan "Amerikalı Protestan Misyonerlerinin

Raporlarında İzmir İstasyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1820-1900)" adlı makalede Dilşen İnce Erdoğan İzmir misyonunu, bölgenin misyonerlik faaliyetlerindeki yerini ve ilk çalışmaları ele almıştır. Önemli misyon bölgelerinden biri olan Maraş ile ilgili olarak yapılan çalışmalardan biri Mustafa Çabuk'un "Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri ve Misyoner Okulları" adındaki kitabıdır. Ayrıca "Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı ve XX. Yüzyılın Başlarında)" isimli makalede Ayhan Doğan da bu bölgedeki faaliyetleri aktarmıştır. Oldukça dikkat çeken bir konu olan misyoner okulları ile ilgili de son dönemde çalışamalar hız kazanmıştır. Bu bağlamda "Amerikan Board Okullarında Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri" ile Gülbadi Alan, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz Okulları Üzerine Bir İnceleme" ile Erkan Cevizliler, "Ajan Okulları" adlı kitapla Necdet Sevinç ve "Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar" ile Necmettin Tozlu bu sahadaki çalışmalardan bazılarıdır. Çalışma konumuzu oluşturan kadın misyonerler ile ilgili olarak genel bir çalışmaya rastlanmamış ancak Ekrem Saltık'ın "Osmanlı Anadolusu'nda Protestan Bir Kadın Misyoner: Laura Farnham ve Okulu" Murat Gökhan Dalyan'ın "Amerikan Misyonerliğinde Kadın ve Kaadının Rolü (Ortadoğu Örneği) ve Ramazan Işık'ın "1820-1950 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri" gibi çalışmalarda misyonerlikte kadının rolleri konusu incelenmeye başlamıştır.

Genel anlamda misyonerliğin özel anlamda ise kadın misyonerlerin ele alındığı bu çalışmada öncelikle American Research Institue in Turkey (ARIT)'e bağlı Digital Library for International Research (DLIR)'den American Board of Commissioners for Foreign Mission Archives (ABCFMA)'a kayıtlı olan misyonerlerin sayısı tespit edilerek bunların içinden kadın misyoner sayısına ulaşılmıştır. Özellikle 1850-1900 yılları arasında Osmanlı Devleti'ne gelerek faaliyette bulunan kadın misyonerlerin ARIT'teki kayıtlarına ulaşılmıştır. DLIR'de kayıtlı bulunan ABCFMA'ya ait "Memorial Book" bölümüne kayıtlı toplam 720 misyoner olmakla beraber bunlardan 463'ü kadın misyonerdir. Çalışma konumuzun tarihsel aralığı olan 1850-1900 yılları arasında ise yaklaşık 230 kadın misyoner Osmanlı Devleti ve Orta Doğu coğrafyasına gönderilmiştir. Sayıları tespit edilen bu kadınların kayıtlı personel kartlarına (personal card) ve özel kayıtlarına (memorial book) ulaşılmıştır. Ardından Batı Anadolu, Orta Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerindeki kadın misyonerler belirlenerek belgelerin tasnifi yapılmıştır. Belge dilinin İngilizce olması nedeniyle öncelikle belgelerin tercümeleri yapılarak gerekli alana dahil edilmiştir. Misyonerlik, Hristiyan misyonerlerinin hedefleri ve Osmanlı'daki ilk

misyonerlik faaliyetleri hakkında genel bilgiler verildikten sonra kadın misyonerlerin aktif olarak bulunduğu alanlar kısaca ele alınmıştır. Bulundukları bölgelerdeki çalışmalarına ve bölge halkı üzerindeki etkilerine değinildikten sonra kadın misyoner örnekleri verilmiş konu daha somut bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın Amacı

Misyonerlik konusunda yapılan çalışmalar; misyoner örgütleri, yabancı okullar, misyonerlerin açtıkları sağlık kuruluşları ve eğitim merkezleri gibi önemli konulara ışık tutması açısından büyük bir önem arz etmektedir. Ocak 1820'den itibaren Osmanlı Devleti'ne Amerikan Board tarafından gönderilen misyonerlerin kayıtları tutulmuş olsa da bu misyonerler arasında genellikle erkek misyonerler çalışma konusu olmuştur. Misyonerlerin eşleri ile bölgeye gelmeleri hasebiyle genellikle ismen kadın misyonerlerden söz edilmiştir. Hâlbuki kadınlar gittikleri misyon bölgelerinde kız çocukları ve kadınlar arasında yaptıkları çalışmalarla bölgenin sosyal yapısına doğrudan ya da dolaylı olarak müdahalede bulunmuşlardır. Bu çalışmanın sonraki dönemlerde kadın misyonerlerle alakalı yapılacak diğer çalışmalara basamak niteliğinde olması hedeflenmiştir.

Çalışmanın Önemi

Genel anlamda misyonerlik faaliyetlerinden bahsetmek için kadın misyonerlerin çalışmalarının da ele alınması konunun tam olarak anlaşılması açısından bir bütünlük sağlayacaktır. Üstlendikleri rollerle kadın topluluklarını arkalarından sürükleyebilen kadın misyonerler en az eşleri kadar Hristiyan misyonerliğine katkıda bulunmuşlardır. Bu nedenle misyonerlik tarihinde önemli bir yer tutan olan kadın misyonerler konusuna yeni bir bakış açısı getirmesi ve bu konuya bundan sonraki çalışmalarda daha sık başvurulması amacıyla böyle bir çalışma hazırlanmıştır.

Sınırlılıklar/Kısıtlamalar

Doğrudan kadınlarla ilgili olarak American Board Archive'da daha fazla belgeye ulaşıldığından ele alınan dönemin ve kişilerin Board'ın kendi arşivinde bulunan ve erişime açık olan belgeleri daha sık kullanılmıştır. Ayrıca misyonerlerin kayıtları, yıllıkları ve mektupları gibi önemli belgelere ulaşmak amacıyla American Research

Institute in Turkey (ARIT)'in İstanbul Merkezi ile görüşülmüş fakat olumlu bir yanıt alınamamıştır.

Misyon ve misyonerlik kavramları ile ilgili olarak pek çok tanımlama yapılmıştır. Konunun daha iyi anlaşılması açısından kısaca değinecek olursak; misyon kelimesi Latince "missio"dan türetilmiştir ve göndermek anlamına gelen "mittere" fiili ile ortak kökün ürünüdür. Misyon kelime anlamı olarak yetki, görev, göndermek ve bir şeyi yapmak için görevlendirilmiş kişiye yüklenilmiş 'özel görev' gibi anlamları ifade eder. Bu görev dinî olabildiği gibi kültürel, sosyal ya da siyasî bir nitelik taşıyabilmektedir. Genel anlamda bir görevi yerine getirme işini üstlenen kurumu ifade eden misyon özel anlamda Hristiyanlığı Hristiyan olmayan ülkelerde yayma amacıyla ortaya konulan kuruluşlar anlamında kullanılmaktadır. Misyoner ise bu gibi kuruluşlarda görev yapan kişileri ifade etmektedir.[1] Günümüzde genel anlamı ile kendi dinlerini yaymak amacıyla Hristiyan kiliselerinin Hristiyan olmayan ülkelerde açtıkları müesseseler ile bu müesseselerde çalışan kişiler misyon ve misyoner kelimeleri iler tarif edilmektedir.[2] Misyonerlik faaliyeti ise ilk Havariler döneminden başlayarak günümüze kadar geçen sürede Hristiyan olmayan insanları Hristiyanlaştırmak ya da belirli bir mezhepten olmayanları o mezhebe döndürmek şeklinde belirtilmektedir.[3]

Misyon, Hristiyanlığın ilk dönemlerinde ilahî bir irade anlamında olan ve bu bağlamda Baba, Oğul ve Kutsal Ruh üçlemesine dayalı Teslis öğretisiyle ilgili olarak taşıdığı teolojik anlamının yanı sıra, kilise tarafından resmen vaaz için görevlendirilmeyi de belirtmektedir. Misyon teriminin Cizvitler tarafından daha özel bir anlamda kullanılmaya başlaması ise XIX. yüzyıla denk gelir.[4] Özel bir görev anlamına da gelen misyon Hristiyan kiliselerinin kendi dinlerini yaymak için kurdukları müesseseleri de ifade etmek için kullanılmış bir terimdir.[5] Yapılan faaliyetler Türkçede misyonerlik kelimesi ile karşılanır. Misyonerliğin ilmi terim anlamı "bir dinî teşkilat oluşturarak o dinin propagandası yapıp insanları bu dine dâhil etmek" şeklinde açıklanmıştır.[6] Misyon ve

[1] Abdurrahman Küçük, *Misyonerlikten Diyaloğa Türkiye*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s.17.
[2] Şaban Kuzgun, "Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerliğinin Doğuşu", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1, 1983, s.59.
[3] Erkan Cevizliler, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz Okulları Üzerine Bir İnceleme", *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 12,* 2014, s.121.
[4] Şinasi Gündüz, "Misyonerlik", *Türkiye Diyanet Vakfi Yayınları*, Ankara, 2006, s.14.
[5] Osman Cilacı, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.12.
[6] Süleyman Kocabaş, *Türkiye'de Gizli Tarih III; Misyonerlik ve Misyonerler,* Vatan Yayınları, İstanbul, 2002, s.9.

misyonerlikle ilgili olarak kullanılan çeşitli terim ve kavramlar arasında Hristiyan mesajının insanlara ulaştırılmasını hedefleyen anlayışı ifade eden evangelizm ve evangelizasyon, diğer insanları kendi dinlerine dahil etme gayesinde olan Hristiyanlaştırma ve din değiştirme ya da ihtida gibi ifade ve kavramlar gösterilebilir. Bunlardan başka Hristiyan mesajına olan şahitlik, mesajın ilanı ve şehadet gibi kavramların da misyonla ilişkili olarak kullanıldığı konuyla ilgili çalışmalarda aktarılmıştır.[7]

Özel anlam kazanan görev için misyon kelimesinin yanında farklı bir kelime de kullanılmıştır. İncil'in Putperestlere açıklanmasını belirtmek için kullanılan terim 'Kérygyme'dir ve Grekçe 'Kéryx' kökünden gelir. Güç, mucize veya peygamberî işaretler gibi anlamlar taşıyan bu kelime ilahî bir gücü işaret eder.[8] Misyonerlik kavramı hem genel hem özel anlamda kullanılmıştır. Kendi inançlarını ve ideolojilerini başka bir ülkede yaymaya çalışan kimseler genel olarak misyoner şeklinde nitelendirilirken bağlı bulunduğu Hristiyan mezheplerinden birini yaymak için eğitim ve öğretim görmüş kişiye de misyoner adı verilmiştir. Bunlara ek olarak iç ya da dış misyonlarda vazife yapan rahip, papaz ve din adamına da misyoner denildiği olmuştur.[9] Hristiyan milletler kolonileştirdikleri sömürge bölgelerinin Hristiyanlaştırılması anlamında yine misyonerlik kavramını kullanılmışlardır. Bu açıdan Hristiyanlığın yayılması amacıyla kilise tarafından görevlendirilen temsilciler misyoner, onların gittikleri ülkeler ise misyon bölgeleri olarak adlandırılmıştır.[10] Günümüzde ise misyoner; "kendi ülkesinin başka ülkeler üzerindeki hedeflerinin gerçekleştirilmesinde bir öncü güç ya da istihbarat elemanı olarak görev yapan kimseler" şeklinde de ifade edilmektedir.[11] Batılı araştırmacılar bu kelimeleri çoğunlukla genel anlamıyla kullanmakta ve bazı Batılı tarihçiler dinleri sınıflandırırken misyoner olan ve olmayan dinler şeklinde iki kısma ayırmaktadır. Misyoner olmayan dinlere Zerdüştlük, Hinduizm ve Yahudiliği dâhil ederken Budizm, Hristiyanlık ve İslâmiyet'i de misyoner olan dinler kapsamında göstermişlerdir. Fakat günümüzde tüm dünyada misyon ve misyoner kelimeleri daha çok Hristiyanlar ve Hristiyanlık için kullanılmaktadır.[12] Bu nedenle olacaktır ki misyonerlik denildiğinde ilk akla gelen din Hristiyanlık olmuştur.

---

[7] Bayram Küçükoğlu, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri 'Dünü, Bugünü ve Yarını',* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, 2005, s.31-32.
[8] Küçük, *Misyonerlikten Diyaloğa Türkiye*, s.18.
[9] Cilacı, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri,* s.12.
[10] Gündüz, "Misyonerlik", s.14.
[11] Küçük, *Misyonerlikten Diyaloğa Türkiye*, s.19.
[12] Kuzgun, "Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerliğinin Doğuşu", s.59-60.

Hristiyanlığın bu dinden olmayanlara anlatılması ve onların bu dine dâhil edilmesi gibi görevler önemli görevler arasında sayıldığından bu görevi herkesin yerine getirmesi mümkün değildir. Dolayısıyla bu görev belirli bir kuruma veya kişilere özgü olarak kabul edilmiştir. Hem kadın hem erkek misyonerlerin seçimine büyük bir özen gösterilmesi bununla ilgilidir denilebilir. Konuyla ilgili muhtelif kaynaklarda misyonerlerin genellikle çalışkan, sabırlı, sır saklayabilen kimseler arasından seçildiğine değinilmiştir.[13] Hristiyanlık için özel bir görevi üstleneceklerinden misyonerlerde bu gibi özelliklerin aranması oldukça doğaldır. Dikkatle seçilen misyonerler; bir yandan misyonerlikle ilgili gerekli eğitimi alırlarken diğer yandan gidecekleri bölgenin sosyo-ekonomik yapısını, politik sistemini tetkik ederek, faaliyette bulunacakları ortamların karakteristik özelliklerini tespit etmeye çalışmışlardır. Misyon bölgelerine gider gitmez dil öğrenmeye çalıştıklarından dil eğitimine verdikleri önemi anlayabildiğimiz misyonerler bu sayede sorumlu oldukları bölge halkıyla yakın ilişkiler kurabilmişlerdir.

Uzun bir geçmişi olan misyonerlik Hristiyanlığın ortaya çıkışından beri belli aralıklarla dünyaya yayılsa da XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başından itibaren gelişip XX. yüzyılın başında doruk noktasına ulaşmıştır. Çağdaş misyonerler dönemi olan bu dönem sonuncu ve en büyük dönemdir. Bu dönemin en aktif misyonerleri de Amerikalı ve İngiliz misyonerlerin başı çektiği Protestan misyonerler olmuştur.[14]

Bugün dünyamızı etkileyen en büyük dinlerden biri olan Hristiyanlık dininin 2000 yıllık bir geçmişi vardır ve bu din insanlık tarihinde büyük bir rol oynamıştır. Misyonerlik ve Hristiyanlığın özdeşlemelerinin sebebini Pavlusçu öğretide arayanlar olmuştur. Pavlus'un, insanların Hristiyanlaştırılması uğruna yapılacak pek çok şeyi meşru görmesi bunun nedeni olarak gösterilmiştir.[15] Misyonerliğin ilahi gerekçesi olarak, İsa'nın Havarilerine, "Gidiniz! Gerçeği (Kutsal Kitabı) onlara anlatınız" şeklindeki buyruğu gösterilmektedir.[16] Misyonerlik denilince akla Hristiyanlar ve Hristiyanlık'ın gelmesinin sebebi misyon kelimesine yüklenen anlamlar ve bu anlamların Kutsal Kitap'a dayandırılması ve Hristiyan misyonerliğinin 'Cenneti kazanma şartı' olarak

[13] Ramazan Işık, "1820-1950 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri", *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15:2, 2010, s.168.
[14] Cevizliler, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz Okulları Üzerine Bir İnceleme", s.121.
[15] Küçükoğlu, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri 'Dünü, Bugünü ve Yarını',* s.21-26.
[16] Uygur Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika, Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s.13.

gösterilmesidir.[17] Bu açıdan bakıldığında misyon terimi son yüzyıllarda Hristiyanlığa ait olarak görülmüş ve onunla özdeşleşen bir konuma gelmiştir.[18]

Misyonerlik çalışmalarını en aktif ve sürekli olarak devam ettiren dinî yapı Hristiyanlık olduğundan misyonerlik ve Hristiyanlık arasında doğrudan bir bağlantı kurmak mümkündür. Hristiyan misyonerlere göre misyon; Hristiyanlığın Kutsal Kitabı'na (Yeni Ahit) ait bir kelimedir. Onlar misyonerliği başka bir şekilde anlamış ve Yeni Ahit'in kendilerine yüklediği bir görev saymaya çalışmışlardır. Hristiyan inanışına göre Hristiyan olmayanları kendi anlayışına, dinine, ideolojisine kazandırma '*Cenneti kazanma*'nın ve *'iyi bir mensup'* olmanın şartlarındandır. Hristiyanlar için bunları yerine getirmenin ise emir niteliğinde olduğu belirtilmektedir.[19]

Hristiyan misyonerliğinin amacı, yeryüzünde güçlü bir Hristiyan topluluğu kurmak, bunu sağlayıncaya kadar da, Hristiyanlığa sempati duyan bir kitlenin oluşmasına zemin hazırlamaktır. Misyonerliğin gayesi genel bir ifade ile Hristiyanların Hristiyan olmayan milletlere kendi dinlerinin propagandalarını yaparak bu milletleri Hristiyanlaştırmak şeklinde özetlenmiştir. Bu bakımdan misyonerliğin maddi gayesinin milletleri sömürmek, manevi gayesinin de dünyada Hristiyan nüfuzunu artırmak olduğu ifade edilmiştir.[20] Genel olarak bakıldığında misyonerlerin gayesinin Hristiyanlığın kendi anlayışının dışında kalanları kazanmak olduğu belirtilirken, bunun için her çeşit yolu, imkânı, taktiği kullandıkları yapılan çalışmalarda ifade edilmiştir.[21]

İlk dönemlerde misyonerlik İncil'i öğretmek, Hristiyan olmayanları Hristiyanlaştırmak şeklinde bir yol izlerken, XVII. yüzyıldan sonra hedeflerini genişleterek politik ve siyasî gayelere uygun bir şekilde genişlemeye başlamıştır. Bu açıdan misyonerlik faaliyetleri Hristiyanlık dinini yaymakla birlikte siyasî, iktisadî, içtimaî ve idarî alanlara yönelik olarak da yürütülmüştür.[22] Dinî bir gayeyle yola çıkan misyonerlerin elde ettikleri sonuçlara bağlı olarak zaman içinde bu yeni alanlara yönelmiş olmaları muhtemeldir. Misyoner örgütlerin bir süre sonra yalnızca Hristiyanlaştırma faaliyetlerini yürüten birer dinsel kurum olmaktan çıktığı, özellikle sömürgecilik çağında millî birer teşkilât hâline

---

[17] Abdurrahman Küçük, *Misyonerlik ve Dinlerarası Diyalog,* Berikan Yayınevi, Ankara, 2011, s.80.
[18] Küçük, *Misyonerlikten Diyaloğa Türkiye,* s.37-39.
[19] Küçük, *Misyonerlikten Diyaloğa Türkiye,* s.20.
[20] Cilacı, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri,* s.10-11.
[21] Küçük, *Misyonerlikten Diyaloğa Türkiye,* s.23.
[22] Işık, "1820-1950 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri", s.169.

gelerek emperyalizmin öncülüğünü yaptıkları da çeşitli görüşler arasındadır.[23] Dini alanın yanında diplomasi, siyaset ve kültür alanlarında da misyonerliği bir yöntem olarak kullanan Batı dünyası böylelikle hem bir dinin yayılmasında hem de bir yerin sömürgeleştirilmesinde misyonerliğin etkili ve başarılı bir yol olduğunu göstermiştir.[24]

Dinî anlamda misyon ve misyonerlik İncil'i öğretmek Hristiyan olmayanları bu dine kazanmak şeklinde algılanmış olup bunun için matbaa, okul, tıbbi bakım gibi araçlar kullanılarak hedefler uygulamaya konulmuştur.[25] Misyonerlik teşkilâtı gayesine ulaşabilmek için dünyanın çeşitli ülkelerinde enstitüler kurmuştur. Ayrıca gittikleri yerlerde sadece bir din propagandacısı olarak faaliyet göstermeyip; değişik görevlerde değişik adlarla da çalışmışlardır.[26]

Misyonerlik faaliyetleri geçmişte çoğunlukla askerî, ekonomik ve hatta kültürel sömürgecilik hareketleriyle birleşmiş, Batı hegemonyasının zemininde hazırlanmıştır. Hristiyanlığı yaymakla görevli olan misyonerler, bazen bir asker, bazen bir doktor, bazen bir öğretmen, bazen de bir barış gönüllüsü olarak çalışmıştır. Aynı şekilde onlar, herkesin yardımına koşan bir rahip ve rahibe, bir sosyal faaliyetçi veya bir düşkünler evi kurucusu olarak da faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.[27]

Misyonerlik çalışmalarında ve dinin yayılması faaliyetlerinde bazı tarikatlarla manastırların ve din yayma cemiyetlerinin de önemli rolü vardır. Örneğin; Ortaçağ'da önceleri Franziskanlar ve Dominakanlar, XVI. yüzyıldan sonra ise Cizvitler gibi tarikatlar Hristiyan misyonerliğinde lider rol oynamışlar; bu tarikatlara bağlı olarak kullanılan manastırlar çalışma sahalarında üs görevi görmüşlerdir.[28] Ayrıca misyonerlerden kurulu birer silahsız orduya sahip olan Amerikan, İngiliz, Fransız, Alman hükûmetleri sömürmek istedikleri ülkelere öncelikle silahlı kuvvetlerinden misyoner örgütlerini göndererek kendilerine dost birer kültür çevresi oluşturmuşlardır.[29] Misyonerler Avrupalıların ve Batılıların üstün oldukları tutumunu sergilemiş ve bu bağlamda

---

[23] Necdet Sevinç, *Ajan Okulları,* Oymak Yayınları, İstanbul, s.20.
[24] Küçük,*, Misyonerlikten Diyaloğa Türkiye,* s.37.
[25] Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika,* s.13.
[26] Cilacı, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri,* s.10-11.
[27] Küçükoğlu, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri 'Dünü, Bugünü ve Yarını',* s.41.
[28] Gündüz, "Misyonerlik", s.19.
[29] Sevinç, *Ajan Okulları,* s.20-21.

Hristiyan doktrinine olan inançları, Avrupa ve Batı medeniyetine olan inançla bir arada olmuştur.[30]

Protestanlık çıktığı yerlerden başlayarak Avrupa'nın değişik ülkelerine İngiltere, Amerika ve Hristiyanların bulunduğu diğer ülkelere yayılmaya önem vermiştir.[31] İslâm ülkelerine yönelik yoğun misyonerlik faaliyetlerinin ortaya çıkışı Batılı ulusların sömürge faaliyetleri ile paraleldir. XVI. yüzyıldan sonra başta Cizvitler olmak üzere Katolik kilisesi bünyesindeki Hristiyan gruplara bağlı misyonerlerin Afrika ülkelerinde, Hindistan'da, Uzak Doğu ve Orta Doğu'da yoğun çalışmalar yürüttükleri bilinmektedir. Özellikle üçüncü dünya diye bilinen bölgelerde misyon faaliyetleri yoğunlaşmış, Güney ve Güneydoğu Asya ile Afrika'da yapılan faaliyetlere Hindistan, Çin ve Japonya'daki etkinlikler de eklenmiştir. XVIII. yüzyıldan itibaren bazı Protestan kiliselerine bağlı misyonerler de İslâm ülkelerine ve Müslümanlara yönelik çalışmalara katılmışlardır. Örneğin; Henry Martyn, British East India Company'nin bir rahibi olarak Orta Doğu'da faaliyet gösteren ilk Protestan misyoner olarak bilinmektedir.

İslâm ülkelerine ve üçüncü dünyaya yönelik faaliyetlerde misyonerler ve onların bağlı bulundukları misyoner teşkilatları bu bölgelerde kurulu sömürge yönetimleriyle yakın ilişkilerde bulunmuşlar ve birbirlerinin çıkarlarını gözetmişlerdir. Sömürge yönetimleri misyonerler aracılığıyla bölgedeki yönetimlerini pekiştirmeyi ayrıca yerli halkın inanç ve geleneklerinde kendi çıkarları için asimilasyon gerçekleştirmeyi hedeflerken misyonerler de sömürgeci güçlerin sağladığı askerî, ekonomik ve siyasal destekle bulundukları yörelerde daha rahat faaliyet gösterme imkanı bulmuşlardır.[32] Misyoner, misyonerlerin hedefleri, ortaya çıktığı ve geliştiği dönemler, yayılma alanları ve misyonerlik çalışmalarında kullanılan araçlar gibi misyonerlik ile ilgili genel konulardan bahsettiğimiz bu kısımdan sonra çalışmanın ilk bölümünde misyonerlik ruhunun oluşması, Amerika'da misyonerlik faaliyetlerinin başlangıcı, ilk çalışmalar ve Amerikan Board'ın kuruluşu gibi başlıklar ayrıntılı olarak ele alınmaya çalışılacaktır.

---

[30] W. Montgomary Watt, *Müslüman-Hristiyan Diyaloğu, Yanlış Yaklaşımların Eleştirisi,* Çev. Fuat Aydın, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.149.
[31] Küçük, *Misyonerlikten Diyaloğa Türkiye,* s.80.
[32] Gündüz, "Misyonerlik", s.72-73.

BÖLÜM 1: İNGİLTERE'DEN AMERİKA'YA PROTESTAN MİSYONERLİĞİNİN NAKLİ VE AMERİKAN BOARD'UN KURULUŞU

1.1. Amerika'da Misyonerliğin Ortaya Çıkışı ve Kızılderililere Yönelik İlk Faaliyetler

İsa'nın genel bir ifadeyle "Gidin ve onlara anlatın" şeklinde başlayan sözleri misyonerlik faaliyetlerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. İsa'nın bu öğretileri müritlerine olduğu gibi daha sonraki tüm Hristiyanlar için de "Büyük Vazife" mahiyetindedir.[33] İsa'nın bu öğretisi tüm Hristiyanlar için bir emir niteliğindedir. Bu vazife gereğince Hristiyanlığı ve İncil'i tüm dünyaya yayma amacının misyonerliğin temelini oluşturduğunu söylemek mümkündür. Hristiyan misyonerlerin hedeflerini gerçekleştirmek uğruna uzun yıllar yabancı bölgelerde yaşamaları ve hatta bazen ülkelerine geri dönmemeleri bu göreve verdikleri önemi göstermektedir. Temel hedefleri Hristiyanlığı Hristiyan olmayan tüm uluslara yaymak olan misyonerler ilk misyonerlik çalışmalarına Orta çağ döneminde başlamışlardı. Kökeni bu dönemde oluşturulan faaliyetler keşif gezisi kapsamında olup teşkilatlı ve sistematik çalışmalara geçilememiştir. Misyonerlerin misyon bölgelerinde yaptıkları çalışmaları ifade eden misyonerlik hemen her dini inanış tarafından araç olarak kullanılsa da en aktif ve sistemli olarak Hristiyanlar tarafından kullanıldığı için misyonerlik denilince Hristiyan misyonerliği algılanır olmuştur.

Amerika'da ilk Avrupa kolonilerinin kurulduğu sırada 2 ila 18 milyon arasında Kızılderili'nin yaşadığı tahmin edilmektedir. Ancak bu sayı hastalıklar, yapılan savaş ve çatışmalar gibi nedenlerle 1600'lü yıllarda hızla düşmüştür. Kuzey Amerika'da yaşayan ve toprağa bağlı olan Kızılderililer inançlarının bir gereği olarak doğa koşullarına sıkı sıkıya bağlı yaşamışlardır. XVII. yüzyılın başında Avrupa'dan Kuzey Amerika'ya gerçekleşen göç dalgası birkaç yüzyıl sonra kıtanın kuzey bölgesinde yeni bir uygarlık kurulmasına sebep olmuştur.[34]

---

[33] Zeynep İskefiyeli, "Amerika'da "Büyük Uyanış" ve Amerikan Board (ABCFM) Misyoner Teşkilatı'nın Kuruluşu", 4. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi* (14-17 Şubat 2019/Yalova), (UBAK), s.16.

[34] Amerikan Tarihinin Ana Hatları, Bölüm I, Amerika'nın İlk Yılları-İlk Yerleşimler, (http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Tarih.htm Erişim Tarihi: 28 Haziran 2019).

1600'lerden itibaren Avrupalıların Amerika kıtasına olan göç maceralarının büyük bir kısmını Kızılderililerle olan mücadeleleri, Kızılderililere uyguladıkları tehcir politikası ve kendi aralarında yaşanan siyasî çekişmeler oluştururken diğer kısmını yerli grupların ve Kızılderililerin Hristiyanlaştırılması çalışmaları oluşturmuştur. Bu açıdan Katolik misyonerler ilk adımı atan grup olmuştur. 1528 yılında dört Frensisken misyoner Güney Amerika'ya gelmiştir. 1568'e gelindiğinde bir Cizvit Florida Kızılderilileri için Havana şehrinde bir okul açmıştır. XVII. yüzyıla gelindiğinde ise Kızılderili çocukları ailelerinin yanından alan Katolikler onları "Fransızlaştırmak" için okullar kurmuşlardır. 1621'de Robert Cushman'ın Amerika turunun ardından Protestanlar özellikle genç yaştaki Kızılderilileri dinî açıdan da insani açıdan da kolayca işleyebileceklerini dolayısıyla onları Hristiyanlaştırabileceklerini düşünmüşlerdir.[35]

Bugün Amerika Birleşik Devletleri olarak bilinen bölgeye ilk İngiliz göçmenlerin gelişi misyonerlik ruhunun ve şuurunun da kıtaya aktarılması demekti. İngilizler bölgeye aynı zamanda Presbiteryenliği, Püriten akımı ve Kongregasyonalizmi yani Cemaatçiliği de getirmişlerdi. Bunun yanı sıra 1620 yılında dini özgürlük arayışında olan Püritenlerin gelişi bu tarihi seyri etkilemişti. Bölgeye gelen bu göçmenlerin hedefi Tanrısal bir düzen kurmaktı. İngiltere Krallığı'ndan gelen insanlar İncil'in Yaratılış ayetlerine dayanarak Amerikan topraklarında hak iddia etmişlerdi. 1629 sonrasında yaşanan bir göç hareketi ile bir grup Püriten Massachusetts Körfezi'ne gelmişti. Çoğunlukla kuzey bölgelere olan bu göçle bölge "Yeni İngiltere" adını alıyordu. İngilizler 1640'larda Yeni İngiltere'nin etrafında güçlü koloniler kurmuşlardı. Bölgenin batı kısmında Kızılderililerle yerli Amerikalılar yaşamaktaydı. Amerika'da yapılan ilk misyonerlik faaliyeti de bu coğrafyadaki Kızılderililer'e yönelik olmuştu.[36]

Birçok Avrupalı göçmenin Kızılderililere bakışının aksine John Eliot onları "Yahudi asıllı kişiler" olarak tanımlamış ve 1646 yılında Kızılderilileri Hristiyanlaştırma faaliyetlerine başlamıştır. Birkaç yıldan beri Kızılderililerin dilini öğrenen John Eliot yerlilerle konuşarak onlara vaazlar vererek onlara etkilemeye çalışmıştır.[37] 1646'da vaaz vermeye başlamasından on beş yıl sonra Mohikan İncili'nin ilk bölümünü yayınlayan John Eliot'un çalışmaları İngiltere'nin dikkatini çekmiş ve İngiliz adalarında ilk Protestan

---

[35] Ayşe Aksu, *Robert Kolej'in İzinde, Türkiye'de Amerikan Misyonerliğinin Eğitim Stratejisi,* Dergâh Yayınları, 2017, s.24.
[36] İskefiyeli, "Amerika'da "Büyük Uyanış" ve Amerikan Board (ABCFM) Misyoner Teşkilatı'nın Kuruluşu", s.18.
[37]Aksu, *Robert Kolej'in İzinde, Türkiye'de Amerikan Misyonerliğinin Eğitim Stratejisi*, s.26.

misyoner örgütünün oluşturulmasına sebep olmuştur. 1649 yılında İngiltere'de misyonerlik için oluşturulan ilk topluluk olan '*Society for the Propagation of the Gospel in New England'* (New England'da İncil'i Yayma Cemiyeti) kurulmuştur.[38] Bundan sonra misyonerlik çalışmaları Kızılderililer üzerinde yoğun olarak görülmeye başlamıştır. Meslektaşı Thomas Mayhew ile birlikte John Eliot ulaşabildikleri Kızılderili kabilelerine "medeni hayatın" zanaatlarını öğretmişlerdir. Bunu "duacı kasabalar" ismini verdikleri yapay köylerde yapmışlardır. Burada tarım, okul, toplumsal değerleri değiştirmek gibi yollarla Kızılderililer üstündeki hedeflerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Okul yoluyla Kızılderililerin zihniyetlerini değiştirmeyi hedeflerken tarım aracılığıyla onların üretim şekillerinin Avrupalılarınkine uyarlanmasını istemişlerdir.[39] Toprağa bağlı olan Kızılderililer özellikle de Orta Batı'dakiler avcılık ve toplayıcılığın yanı sıra mısır ve diğer bazı besin maddelerini yetiştirmek için çaba göstermişlerdir. Kolonicilere dostça yaklaşan Kızılderililer onlara kabak, fasulye, balkabağı gibi tarım ürünlerini nasıl yetiştireceklerini öğretmişlerdir. İlk yerleşimciler bu sayede hayatta kalabilmişlerdir. Tarımın yanında Doğu kıyılarındaki geniş ormanlar Kızılderililerin bir diğer geçim kaynaklarını oluşturuyordu. Bu ormanlar hem zengin bir av hem de yakacak kaynağı olmanın yanında Kızılderililere evlerini, gemilerini, mobilyalarını yapmakta kullanacakları ve ihraç edecekleri ham maddeyi veriyordu. Kızılderililer kereste ve hayvan kürklerini Avrupa'ya satarak onlarla ticarî ilişkilerde bulunuyorlardı.[40] Zamanla bu ticarî ilişkiler Kızılderililerin hem ham madde hem de insan gücü açısından kullanılmalarına sebep olmuştu.

Avcı toplumlar olmalarından ötürü olumsuz doğa şartlarına karşı dirençli olmayı öğrenen Kızılderililer, yaşadıkları bölgenin coğrafyasını da iyi biliyorlardı. Onların bu tarz özellikleri mallarını ve topraklarını ele geçirmeye uğraşan Avrupalı göçmenler için engel teşkil ediyordu. Onlar bu engeli ortadan kaldırmak için Kızılderilileri "yerleşik hayata" geçirmenin gerekliliğini kavramışlardı. Kızılderilileri sınırlı bir toprakta yaşamaya ikna ederlerse kendilerine daha kolay ve kalıcı yerleşim yerleri bulabileceklerdi. Misyonerlerin bu konuda yani Kızılderilileri "yerleşik hayata geçirme"deki rolleri oldukça büyüktür.[41] Misyonerler için sabit bir bölgedeki topluluğu kontrol etmek

---

[38] İskefiyeli, "Amerika'da "Büyük Uyanış" ve Amerikan Board (ABCFM) Misyoner Teşkilatı'nın Kuruluşu", s.19.

[39]Aksu, *Robert Kolej'in İzinde,* s.26.

[40] Amerikan Tarihinin Ana Hatları, Bölüm I, http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAnaHatlar/Tarih.htm Erişim Tarihi: 29 Haziran 2019).

[41]Aksu, *Robert Kolej'in İzinde,* s.27.

muhtemelen daha kolay olacağından ve Kızılderililerin olmadığı alanlar kendilerine yeni yerleşim sahaları açacağından bu yöntem onlar için büyük bir önem taşımaktadır.

Misyonerlerin faaliyetleri Kızılderilileri bir yandan yerleşik düzene geçirirken diğer yandan onların üretim- tüketim alışkanlıklarını ve inançlarını değiştiriyordu. Kızılderililerin Hristiyanlaştırılması konusunda önemli misyonerler arasında öncü durumda olan Jonathan Edwars ile John Sergeant, David Brainerd ve Eleazar Wheelock gibi isimler bulunmaktaydı. Bunların içinden John Sergeant 1734 yılında görevinden istifa etmiş ve Mohikan Kızılderililerine yönelik misyonerlik çalışmalarına başlamıştır. Bu çalışmalar bir taraftan dinî telkinlerle onların Hristiyanlaştırılmasını diğer taraftan da üretimde beyaz yerleşimcilere hizmet etmelerini içeriyordu. Hristiyanlık öğretimiyle tarım başta olmak üzere seküler faaliyetlerin iç içe olması misyonerlik çalışmalarında zorunlu görünüyordu. Bu bakımdan John Sergeant'ın *Manual Labor Seminary* (El Emeği İlahiyat Okulu) projesi dikkat çekmektedir. Ev işlerinde kız öğrenciler, tarımda ise erkek öğrenciler çalışarak bu okula katkı sağlayacaklardı. Bu proje John Sergeant'ın ölümüyle hayata geçirilemese de 1754'te Eleazar Wheelock'un açtığı *Moor's Indian Charity School* (Moor'un Kızılderililere Hayır Okulu) ile John Sergeant'ın sonuçsuz kalan projesi bir bakıma gerçekleştirilmiş oldu. Misyonerler çeşitli yörelerde eğitim yoluyla Kızılderili öğrencileri etkileri altına almaya başlamışlardı. 1801 yılında Moravya Misyonu'nun kurulmasıyla Cherokee, Osage ve Choctaw Kızılderilileri gibi kabilelere yönelik sürdürülen misyonerlik çalışmalarında da eğitim ve okul önemli bir yer tutuyordu. İngilizce okuma ve yazma, ilmihal, aritmetik gibi derslerin gösterildiği okullarda kız öğrenciler dikiş-nakış, ip eğirme dersleri alırken erkekler boyama, çizim yapıyor aynı zamanda Moravyalı misyoner John Gambold'a tarlada yardım ediyorlardı.[42] Buradan da anlaşıldığı gibi misyonerler açtıkları okullarda öğrencilere verdikleri eğitim karşılığında onları çeşitli işlerde çalıştırarak buradaki eleman sıkıntısından kurtulmuş oluyorlardı. Aynı anda hem misyonerlik eğitimi verecekleri hem de işgücü problemini çözecekleri bir grubu bulmuş olmaları misyonerler için büyük bir avantaj olmalıydı.

Kızılderililerin 1600'lerden itibaren yaşadıkları gelişmelere bakıldığında Avrupa'dan gelen göçmenlerin Kızılderilileri eğitim özellikle de okul yoluyla dönüştürmeye çalıştıkları görülmektedir. Kızılderili çocuklara okullarda bazı dinî ve temel bilgileri öğretseler de erkek çocukları tarımda ve çeşitli işlerde kız çocukları da ev işlerinde

[42]Aksu, *Robert Kolej'in İzinde,* s.28-30.

çalıştırarak bu alanlardaki işgücü eksikliğini onların üzerinden kapatmak istemişlerdir. Zamanla bu durum toprağa ve endüstriye bağlı kitleler ortaya çıkarmıştır. Kızılderili kabileleri belli alanlarla ve işlerle sınırlandıran Avrupalılar boşalan alanları kendileri için çalışma sahası olarak belirlemişler ve faaliyetlerini buralarda da yürütmüşlerdir.

Avrupalı göçmenler Kızılderililerle birlikte yaşamanın yolunun onların her açıdan değişmeleri olduğunu belirtmişlerdir. İstedikleri bu değişimi de okullar aracılığıyla gerçekleştirmişlerdir. Onların okullarında eğitim alan Kızılderili gençler eğitimlerini tamamladıklarında Batı medeniyetini ve Hristiyanlığı Kızılderililere yani kendi halklarına öğreten yerli birer misyoner olmuşlardır. Kızılderililerin göçmenlerin bu uygulamalarına karşı tavırları ise bir mecburiyetten ibaret olmuştur. Yaşadıkları bu topraklardan kopmamak ve hayatlarını devam ettirmek için çocuklarının Avrupalı göçmenlerin okullarına gitmesine razı olmuşlardır.[43] Kızılderililer yaşadıkları bu mecburiyetler nedeniyle zamanla Avrupalı göçmenlerin sömürgeleri haline gelmişlerdir ve hem dinî hem kültürel açıdan asimilasyona uğramışlardır. Dünyaya Hristiyanlığı yayma amacı güden misyonerler Kızılderili halk üzerinde faaliyetlerini devam ettirirken bir yandan da dünyanın geri kalanına yönelmişler ve çoğunlukla XIX. yüzyılda kurulan misyonerlik teşkilâtlarıyla tüm dünyaya misyoner göndermeye başlamışlardır. American Board of Commissioners for Foreign Mission bu teşkilâtlardan sadece biridir. 1825'te United Foreign Missionary Society (Presbyterian) tarafından Amerikan Board ile birlikte Kızılderililer arasında çalışmak için bir teklif yapılmıştır. Bu teklif Genel Kurul tarafından içtenlikle kabul edilmiş ve 12 yıl boyunca Board resmi olarak Presbiteryen Kilisesi'ni temsil etmiştir.

1.2. American Board of Commissioners for Foreign Mission (ABCFM)'un Kuruluşu

En büyük misyonerlik organizasyonlarından biri olan Amerikan Board of Commissioners for Foreign Mission ya da Amerikan Board, Massachusetts Boston'da 1810 yılında kurulmuştur.[44] Protestanlığı öncelikle Amerika'da yaymayı başaran misyonerler, daha sonra bu inancı dünyaya yaymak maksadıyla bu örgütü kurmuşlardır.[45] Amerikan Board, menşe itibariyle Protestan'dır ancak çalışmalarında mezhep farklılıkları

---

[43]Aksu, *Robert Kolej'in İzinde,* s.30-31.
[44] Roberta Wollons, "Travelling for God and Adventure: Women Missionaries in the Late 19th Century", Asian Journal of Social Science, Vol. 31, No. 1, SPECIAL FOCUS: Travel and Text (2003), s.55.
[45] Erdal Açıkses, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003, s.35.

gözetilmemektedir.[46] Modern imkânlarla çalışan bu güçlü misyoner örgütü[47] Amerikalı misyonerler tarafından Amerika'da "Büyük Uyanış" hareketinden sonra kurulan bir misyoner örgütüdür.[48]

XVI. yüzyıl sonları ile XVII. yüzyılda İngiltere ve Amerika'nın doğusunda ortaya çıkan Püriten akımın en önemli üç temsilcisinden biri olan Kongregasyoneller tarafından kurulan ve Amerika'daki en kıdemli ve en büyük Protestan misyoner örgütlerinden biri olan bu örgütün[49] meydana gelme süreci ile ilgili olarak samanlık hikâyesi pek çok kaynakta ifade edilmiştir.

William E. Strong'un *"Ancak, gerçekte Amerikan Board 1810 yılındaki kuruluşundan çok daha önce başladı. Cemiyetin kökenini bulmak için Bradford ve Andover'a, Williamstown ile buradaki samanlık ve korkuluklara geri dönülmelidir"* şeklindeki sözlerinde de geçen samanlık hikâyesi birçok kişinin Amerikan Board'ın kuruluşunu bağladığı bir olaydır. 1806'da Samuel J. Mills'in önderliğinde bir grup üniversite öğrencisi şiddetli bir yağmur esnasında samanlık yığınlarına sığınarak burada bir yemin etmiştir. "*1806 Ağustos ayında bir cumartesi öğleden sonra Williamstown'daki Williams Koleji'nden Samuel J. Mills'in önderliğinde beş genç James Richards, Francis L. Robbins, Harvey Loomis ve Byram Green kampüsün kuzeyindeki akçaağaç korusu yakınında dua etmek için bir araya geldi. Gök gürültülü bir fırtına başlayınca, şimşek ve yağmur öğrencileri koşmaya ve bir saman yığının altına sığınmaya zorladı. Fırtına hızla yükselirken öğrenciler Tanrı'nın onları denizlerin ötesine göndermesi ve dünyanın geri kalanına da İsa Mesih'in müjdesini ulaştırmaları için dua ettiler"* şeklinde bu hikâye aktarılmıştır. Bu isimler daha sonra "Kardeşler Cemiyeti"ni oluşturmuşlardır ve onların amaçları "kâfir topraklara gidecek olan" misyonerler yetiştirmekti. Bu grup önce Williams Koleji'nde ardından Andover İlahiyat Fakültesi'nde önemli bir güç haline gelmişti. 1810'da Andover'de Divinity Koleji'nde çalışmaya başlayan Mills ve onun orada bulunan arkadaşları misyonerlikle alakalı fikir ve görüşlerini öğrencilere aktarabilecekleri çok uygun bir ortam bulmuşlardı. Bradford'daki Genel Kurul toplantısından önce kurulacak teşkilatın yapısı ile üyeleri belirlenmişti.[50] Bu süreçte okuldaki öğrenciler; Samuel J. Mills, Gordon Hall, Adoniram Jodson, Samuel Newell ve

[46] Erol Güngör, *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri,* Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012, s.21.
[47] Sevinç, *Ajan Okulları,* s.26.
[48] Mehmet Alparslan Küçük, *Türkiye Protestan Ermenileri,* Berikan Yayınevi, Ankara, 2009, s.68.
[49] Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika,* s.15.
[50] İskefiyeli, "Amerika'da "Büyük Uyanış" ve Amerikan Board (ABCFM) Misyoner Teşkilatı'nın Kuruluşu", s.26.

Samuel Nott fakülte ile anlaşmışlar ve belli sayıda önde gelen isim Profesör M. Stuart'ın evinde tavsiyeler vererek "İsa adına gidin, biz yardım edeceğiz" demişlerdi. Ertesi gün bu isimlerden Drs. S. Spring ve S. Worcester Amerikan Board misyoner örgütünün bir planını çizmişlerdi.[51] Temelleri bu şekilde atılan Amerikan Board XIX. yüzyılda dünyanın en büyük ve güçlü misyonerlik teşkilâtlarından biri olmuştur. Tüm Protestan misyoner örgütleri içinde gelir ve misyoner sayısı bakımından Amerika'nın %30-35'lik bir paya sahip olduğu ve Amerikan misyoner örgütleri içinde en büyük payı alan örgütlerden birisinin Board olduğu bilinmektedir.[52]

1802'de Boston'da Massachusetts Baptist Missionary Society'nin kurulmasından sonra 1810'da Williams Koleji öğrencileri ve Andover Seminary üyelerinin bu okulların Kongregasyonalist ve Presbiteryen yöneticilerini de yanlarına alarak Samuel J. Mills'in öncülüğünde Board'ı kurmalarının ardından Amerikalı misyonerler, gözlerini hedef kitle olarak belirledikleri Kızılderililerden başka halklara da çevirerek Çin, Hint, Afrika, Türk, Arap ve Ermeni topluluklarına odaklanmışlardır.[53]

1806 yılında ilk tohumları Amerika'da atılan örgüt 1810 yılında ülke içerisindeki teşkilatlanmasını tamamlayarak faaliyetlerine başlamıştır. Başlangıçtaki amacı Amerika kıtasındaki Kızılderilileri ve Katolikleri Protestanlaştırmak olan örgütün kuruluşundan kısa süre sonra bütün dünya halklarının Protestanlaştırılması şeklindeki yeni hedefleri ortaya çıkmıştır.[54] Amerikalı misyonerlerden biri olan George E. White tarafından örgütün amacı *'… tek ve ana gaye Hristiyan kadın ve erkeklerine, Mukaddes Kitap'ın ve Hz. İsa'nın anlattıklarını öğretmek ve bu ümit vaat eden genç insanların kendi insanları ve akrabaları arasında, bu eğitimin neticelerini faydalı ve kabul edilebilir şekilde yaymalarını'*[55] sağlamak şeklinde ifade edilmiş olmakla birlikte Board'ın tüzüğünde amacı "Dinsizler arasında Hristiyanlığı yaymak" olarak gösterilmiştir. Ancak amaç bununla sınırlı tutulmamış zamanla genişletilmiştir. Milletlerin Hristiyanlaştırılması'ndan bahsedilerek Protestanların temel amaçlarına ve hayallerine

---

[51] The Encyclopedia of Missions, Descriptive, Historical, Biographical, Statistical, Bliss, Edwin Munsell, 1848 1919; Dwight, Henry Otis, 1843-1917; Tupper, H. Allen (Henry Allen), b. 1856, New York, 1904, s.46.
[52] Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika,* s.16-17.
[53] Seçil Karal Akgün, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Mormon Misyonerler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014, s.70.
[54] Işık, "1820-1850 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri", s.170.
[55] Murat Gökhan Dalyan," Amerikan Misyonerliğinde Kadın ve Kadının Rolü (Ortadoğu Örneği)", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 6/2 Spring 2011, s.342., TURKEY.

değinilmiştir.[56] XVIII. ve XIX. yüzyıllarda bu hayalleri gerçeğe dönüştürmek gayesiyle dünyanın birçok bölgesinde İngiliz ve Amerikan misyoner teşkilatlarının yoğun faaliyetleri dikkat çekmektedir. Bu teşkilatlardan biri olan Board'a bağlı misyonerler Suriye, Ürdün, Mısır, İran, Irak, Filistin ve Anadolu'da yoğun bir faaliyete koyulmuşlardır. Amerikan Protestanlığını denizaşırı ülkelere yaymayı amaçlayan bu örgüt bünyesinde, özellikle Amerikan kökenli pek çok kilise kuruluşuna bağlı misyonerler aktif olarak çalışmışlardır.[57]

Hristiyanlık dinini kendi ifadeleriyle "dinsizler arasında yaymak" amacında olan Board, ilkin Amerika'ya daha sonra tüm dünyaya Protestanlığı yaymak üzere misyonerlerini göndermek istiyordu.[58] Dini hedefleri Hristiyanlığı yaymak olan ve bu hedefle yurt dışına misyoner göndermeye başlayan Board ilk misyonerlerini 1813 yılında Hindistan'a göndermiştir.[59] Board'ın görev alacak bu misyonerlerden istediği; gittikleri yerin egemen gücüne karışmadan bölgenin düzenine uymaları, dilini öğrenmeleri, bilgi toplamaları, hayır işleri yapmaları, İncil ve dinsel içerikli yayınlar dağıtmaları, halkı inançlarını değiştirmeye zorlamadan telkinlerini gizli bir şekilde özel ortamlarda yapmaları, insanlar arasında ayrım yapmadan yardım etmeleri gibi görevlerdi.[60] Misyonerler bu görevleri yerine getirirken halkı sosyal ve kültürel açıdan etkilemeyi başarıyorlar aynı zamanda sakin bir şekilde yürüttükleri dinî aktivitelerle bu insanları kendilerine yaklaştırıyorlardı. Bu noktada Protestan misyonerler çeşitli vasıtaları kullanmışlar bunların içinde kilise, basın-yayın, okullar, hastaneler, çocuk yuvaları, kütüphaneler, pansiyonlar, dil kursları, çeşitli yardım kuruluşları önemli bir yer tutmuştur. Misyonerlikte, Hristiyanlığı yayma yolunda öncelikle çalışma şekli, İncil'in geniş kitleler tarafından okunmasını sağlamak olmuş, bunun için de çeşitli dillere çevrilmek ve çok sayıda bastırılmak suretiyle dünyanın her tarafına dağıtılmaya çalışılmıştır.[61]

Misyonerler dinî boyutun yanında, kültürel açıdan bir ülkeyi tamamen yıkmadıkça o ülkeyi fethettiklerini düşünmediklerinden fethedilecek ülkenin bütün şartlarını ayrıntılı biçimde tetkik etmişlerdir. Aynı zamanda misyoner olan seyyahlar, doktorlar,

---

[56] Kocabaş, *Türkiye'de Gizli Tarih III; Misyonerlik ve Misyonerler,* s.113.
[57] Gündüz, "Misyonerlik", s.74.
[58]Seçil Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", *Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi* 03, 1992, s.2.
[59] Kocabaş, *Türkiye'de Gizli Tarih III; Misyonerlik ve Misyonerler,* s.112-113.
[60] Akgün, *Osmanlı İmparatoruğu'nda Mormon Misyonerler,* s.75.
[61] Kocabaş, *Türkiye'de Gizli Tarih III; Misyonerlik ve Misyonerler,* s.115.

mühendisler, jeologlar vb. ilim adamları çeşitli görevlerle hedef bölge olarak belirlenen ülkeye seyahat ederlerdi. Ülkenin tarihî, coğrafî, jeolojik ve kültürel yönden incelenmesi, zayıf ve güçlü yanlarının ortaya konulması da bu bilim adamlarının görevleri arasındaydı.[62] Board'ın misyonerleri faaliyette bulundukları bölgelerin sosyo-ekonomik durumlarını göz önünde bulundurarak kullandıkları yöntemleri ve araçları şekillendirmeyi bilmişlerdir. Toplumun o dönemde ihtiyaç duyduğu alanları tespit etmiş ve bu alanlardaki boşluğu kendi yöntemleriyle doldurmaya çalışmışlardır. Fakat onlar gittikleri misyon bölgelerindeki halklarla olan yabancılıklarının da farkında olmuşlardır. Bu nedenle temkinli hareket etmişler, gerektiği zaman o topluma şekil olarak dahi benzemeye çalışmışlardır. Hukukî açıdan ise misyonerler gittikleri bölgelerin kanunlarına çok fazla uymayarak kendi devletlerinin kanun ve hükümlerine bağlı olmuşlar ve gittikleri devletlerin kanunlarını kendilerine göre yorumlamışlardır.[63]

Amerikan Board tanınmış kolej ve üniversitelerin mezunlarını çalıştırmıştır. Erkek misyonerler Kolombiya Üniversitesi ya da Amherst Üniversitesi'nden kadınlar da Mount Holyoke Seminary, Hartford Female Seminary, Ipswich Female Seminary ya da Troy Female Seminary'den mezun olurlardı.[64] Amerikan Board misyonerlerinin başarılarında Amerika'nın tanınmış okullarından mezun olmaları ve iyi eğitim görmüş kişiler olmaları en önemli etkenlerdendir. Onlar faaliyette bulundukları bölgelerle ilgili olarak geniş bir bilgiye sahip olmanın yanında bölge dillerini çok iyi bilerek bölgeye gelmiş veya kısa zamanda öğrenerek çevrelerine hızla uyum sağlamışlardır. Dini bilgilerinin yanı sıra pozitif ilimlerle de ilgilenmişlerdir. Bunlardan başka misyonerlerin başarısında, Amerika ve İngiltere'nin desteğini hissettirmesi, imkânların bol olması, azimli ve teşkilatlı çalışmaları da etkili olmuştur. Amerikalı misyonerlerin başarı sağlamalarına; çalışma sahası olarak özellikle birtakım eksikliklerin olduğu bölgeleri seçmeleri de etki etmiştir. Eğitimin yetersizliği sebebiyle okullara duyulan ihtiyaç, sağlık kuruluşlarının ve diğer bazı sosyal kurumların yetersizliği, ekonomik problemlerin bölge halkı üzerindeki olumsuz etkileri vb. gibi unsurlar bunlardan bazılarıdır.[65] Bölgedeki toplumların sosyo-ekonomik yapısını ve politik sistemini tetkik eden misyonerler hareket edecekleri ortamların veya sistemlerin mantığını anlamaya çalışırlar ve toplumun karakteristiğini

---

[62] Necmettin Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar,* Akçağ Yayınları, Ankara, 1991, s.34-35.
[63] Açıkses, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri,* s.4-6.
[64] Leman Giresunlu, "American Women's Travels to Turkey At the Beginning of the Twentieth Century", Basılmamış Doktora Tezi, s.7.
[65] Açıkses, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri,* s.51.

belli eden sosyal gerilimleri ve ayrılıkları tespit ederlerdi. Bunlar arasında sınıfsal farklılıklar, iç savaşlar, sürtüşmeler ve anlaşmazlıklar sayılabilmektedir. Bunu yaparken Hristiyanlaştırma faaliyetlerini de gerçekleştirmeye çalışmışlardır.[66]

1.3. Amerikan Board Misyonerlerinin İlk Faaliyetleri

5 Eylül 1810'da Farmington'da bir anayasanın kabul edilmesiyle Board'ın görevlileri seçilmişti. Örgütün ilk sekreteri olan Dr. Worcester kiliselere bir konuşma hazırlamış ve bu yeni girişime ilgiyi canlandırmak için her türlü çaba gösterilmiştir. Takip eden yıl Judson London Missionary Society ile bir işbirliğinin uygunluğu hakkında görüşmek için İngiltere'ye gönderilmişti fakat iki kurum arasındaki mesafe bunun çok doğru olmadığını göstermiş ve Judson geri dönmüştür. Aynı yıl Eylül ayında Burma Board'ın ilk girişimi için umut vaat eden bir bölge olarak seçilmiştir. Ekonomik sıkıntılardan dolayı mevcut olanın dışında herhangi bir şey temin etmeye çalışmak mantıksız görünüyordu. Paranın elde edileceğine inanılarak Tanrı'ya güvenmeye ve ilerlemeye karar verilmiş ve Board bu ilkeden hiçbir zaman ayrılmamıştır. Özel bir çaba ile 6 bin dolar toplanarak, 6 Şubat 1812'de Judson, Hall, Newell, Nott ve L. Rice Salem'de yetkilendirilmiştir. Ay sonundan önce Judson ve Newell eşleri ile Salem'den, Hall, Rice ve Nott Philadelphia'dan Calcutta için yola çıkmışlardır. Çalışma böylece resmi olarak başlamıştır. Bundan sonraki adım Massacshusetts Parlamentosu'ndan bir imtiyaz elde etmek olacaktı. Bu birkaç muhalefetle karşılandı fakat 20 Haziran'da imtiyaz verildi ve Amerikan Board yasal bir kurum olarak kabul edilmiştir. Board'ın kurucularının Kongregasyonal kiliseler dışında destek bekleyip beklemediği şüphelidir fakat 1811'deki ikinci toplantısında General Assembly of the Presbyterian Church'e (Presbiteryen Kilisesi Genel Kurulu) Board'ın işbirliği yapabileceği benzer bir organizasyon için bir teklif yapılmış ancak kurul bunu reddetmiştir. Fakat Presbiteryen kiliseler Amerikan Board aracılığıyla çalışmayı teklif etmişlerdir. Board'ın 1812 yılındaki toplantısına Presbiteryen Kilisesi'ni temsil etmek için sekiz vekil katılmış, 1814'te vekillerin sayısı Associate Reformed Church'den bir katılımla, 1816'da Reformed (Dutch) Church ve daha sonra Reformed German Church'den katılımlarla artırılmıştır.[67]

"İkinci Büyük Uyanış"ın başlarında kurulan Amerikan Board Amerika'nın denizaşırı Hristiyan misyonunun ilk sponsoru olarak ifade edilmiştir. İlk misyonerlerini 1812 yılında Hindistan'a gönderen Board 1961'e gelindiğinde dünya etrafında 34 farklı

---

[66] Küçükoğlu, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri, 'Dünü, Bugünü ve Yarını',* s.42.

[67] The Encyclopedia of Missions, Descriptive, Historical, Biographical, Statistical, s.46.

bölgeye yaklaşık 5000 misyoner göndermiştir. Board'ın temsilcileri ilk misyonlarını Sri Lanka'da 1816'da kurmuşlardır. Ardından 1820'de Orta Doğu, 1830'da Çin, 1831'de Singapur, Endonezya, Tayland'da, 1833'te Afrika'da daha sonra Havai ve diğer Pasifik adalarında misyon merkezlerini kurmuşlardır. Board'a bağlı misyonerler başlıca değişim, okul ve hastane açma, Batı fikirlerini ve teknolojisini yayma ve İncil'in okunmasını artırmak için dil çalışmalarının temelini atarak büyük bir etki yaratmışlardır. Özellikle XIX. yüzyılın başları Amerikan vatandaşlığının yabancı liderler için çok fazla anlam ifade etmediği, tıbbî imkanların ve ulaşımın sınırlı olduğu, çeşitli kaynakların ve postanın hem yavaş hem de güvenilmez bir şekilde taşındığı ve benzer çok az Protestan misyonerin var olduğu bir dönem olduğu için bu dönemde Board'a bağlı bir misyoner olmak kolay olmamıştır. Bu gibi engeller pek çok kişi için korkutucu görünmüş ve Board boş yere tehlikeye atılan bir girişim olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle kiliseye gidenlerin çoğu bağış yaparak Board'ı desteklemeyi reddetmiştir. Ancak bununla birlikte bu örgütü ve misyonerlerinin cesaretini takdir eden hatta Board'ın bir misyoneri olarak hizmet etmek isteyenler de olmuştur.[68]

1.4. Kadınların Misyonerlik Faaliyetlerine Katılmaya Başlaması

Hristiyan misyonerliği ile ilgili kaynaklara bakıldığında misyonerlik faaliyetlerinde kadın misyonerlerin etkilerine yeterince değinilmediği görülmektedir. Ancak kadınlar Hristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren misyon sahasında yerlerini almışlar ve üstlendikleri görevlerle Hristiyanlığın yayılış sürecine önemli katkılar sağlamışlardır.[69] Amerikalı kadınların misyonerlikle yolları XIX. yüzyıl ortalarında American Board'ın Kadın Misyonerler kanadının kurulması aracılığıyla kesişmiştir. Bunun ardından örgütlenen Yabancı Misyonlar Kadın Derneği de Amerika dışına kadın misyonerlerin ulaşma yolunu genişletmiştir. 1861 yılından itibaren kadın misyonerlerin yabancı ülkelere gönderilmesi programlı bir hale geldikten sonra yurt dışında misyoner olarak görev almak isteyen kadınların sayısı hızla artmaya başlamıştır. Birçok Amerikalı kadın özellikle yurt dışında daha bağımsız çalışma imkânına kavuşacakları düşüncesiyle misyoner olarak görevlendirilmek üzere Amerikan Board'a başvurmuştur. XIX. yüzyılda Amerika'da iş hayatında kadınlar çok fazla etkin değillerdi. Yaşamını ev kadını olarak geçirmek

---

[68] Clifford Putney, Paul T. Burlin, *The Role of the American Board in the World, Bicentennial Reflections On the Organization's Missionary Work 1810-2010,* s.15-16.

[69] Süleyman Turan, "Kadınların Hristiyan Misyon Tarihindeki Yeri", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15,* 2009/1, s.1

istemeyen daha bağımsız ruhlu ve çalışkan kadınlardan bazıları yurtdışında görevli olan misyonerlerle evlenmekteydiler. Hatta bazı kadınların yurt dışında çalışma imkânı için sadece kâğıt üzerinde evlilikler yaptıkları da bilinmektedir. Tüm bunları göz önünde bulunduran Board kadınlara da misyonerlik görevi verilmesinin misyoner etkinliklerini yaygınlaştıracak ve açılan okullarda ortaya çıkan öğretmen ihtiyacını karşılayacak bir yöntem olacağını düşündüğünden misyoner ordusunun iki cinsten oluşturulmasını benimsemiştir.[70]

XIX. yüzyıl boyunca kadınlar evli ya da bekar olarak dünyanın uzak bölgelerine misyonerlik çalışması himayesinde seyahat etmişlerdir. Diğer misyonerlik organizasyonlarıyla birlikte Amerikan Board kadınlara seyahat etmeleri ve Victorian (Muhafazakâr) kadınların içinde kalmaları için ihtiyaç duydukları kurumsal desteği vermenin yanında onları yükseltmiş ve bazı durumlarda onları kahraman ilan etmiştir. Bu kadınlar Amerika'daki kadın kolejlerinde eğitim görmüş kadınlardır. Onlar daha sonra kadınlar ve genç kızlar için eğitim kurumlarının kurucuları olmuş kişilerdir.[71]

XIX. yüzyılın başlarında Asya ve Afrika'ya gönderilen Amerika'nın ilk bekar kadın misyonerleri herhangi bir erkek kadar istekli ve titiz yaşamayı seçmişlerdir. Bu kadın misyonerler kendi dönemlerindeki 'kadınlar "uygun alan"larının konfor ve kısıtlamalarını kabul etmeli' inancına rağmen yabancı misyonlarda çalışmayı tercih etmişlerdir. Kararlarını verme aşamasında bu kadınlar 'Tanrı'dan önce bütün insanlar eşit ve "kadınların dünyası'" ideolojisi olmak üzere iki fikirle mücadele etmişlerdir. İnsanların Tanrı'dan önce tüm insanlar eşit olduğu için kadınların da Tanrı'nın komutlarına erkeklerinkiyle aynı şekilde cevap vereceği inanışı onların Hristiyan geleneğinde büyük bir aşama olmuştur. Ancak bununla birlikte XIX. yüzyılda onlardan kadınların dünyası ideolojisine uygun olarak düşük statü ve koruyucu kısıtlamaları kabul etmeleri istenmiştir. Bu kadınlar ikinci sınıf statü ve koruyucu kısıtlamalar konusunda uzlaşarak misyoner olmayı seçmişlerdir. Onların görüşüne göre misyonerlik çalışması anlaşmaya değerdir. Bekar kadın misyonerler XIX. yüzyıl başlarında misyon sahalarına giden ne ilk ne de tek kadınlardı. Amerikan Board başlangıçtan beri evli erkekleri, yurtdışına eşleri olmadan gitmek istemediklerine ve Hristiyan aile hayatının etkili bir misyonerliğin parçası olduğuna inanarak eşleri ile birlikte göndermiştir. XIX. yüzyılın en ünlü

[70] Akgün, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Mormon Misyonerler,* s.79-80.
[71] Wollons, Travelling for God and Adventure: Women Missionaries in the Late 19th Century, s.55.

Amerikan kadın misyoneri olan Ann Hasseltine Judson da bir misyoner eşidir ve Board tarafından 1812'de gönderilen ilk grubun bir üyesidir.

XIX. yüzyılın başlarında gönderilen misyonerlerin eşleri zor bir durumla karşılaşmışlardır. Bu ilk kadın misyonerler misyon sahalarında sıkı çalışmışlar fakat bir ücret alamamışlardır. Ayrıca gösterdikleri çaba takdir edilmemiştir. Bu kadınlar Tanrı'dan önce tüm diğer insanlarla eşit olduklarını varsaymışlardır. Bu fikir Püriten papazlar, Reformasyon liderler, havariler yoluyla İkinci Büyük Uyanış'tan eskiye gitmektedir. Püriten New England'da papazlar erkek çocuklarına sundukları aynı manevi öğütleri kızlarına da vermişlerdir; onların vaazları Tanrı'dan önce kadınların ve erkeklerin eşit olduğunu içermektedir. New England'a, New York'un kuzeyine ve 1790-1840 yıllarında batı sınırlara dinî bir yenilik getiren İkinci Büyük Uyanış'ın kadınları vaaz toplantılarına gittikleri zaman ve ailelerinden bağımsız bir şekilde toplantılara katıldıklarında benzer manevi eşitliği varsaymışlardır. İlk kadın misyonerler İkinci Büyük Uyanış'ın kızları olmuştur. Onların hayatlarında en önemli deneyim belli bir topluluğa katıldıkları zaman kendilerine güvenin hızlandırılması ve kamudaki çalışmalardır. Amerikan Board'ın bekar kadın misyonerlerinin çoğunun bağlılıklarını açıkladıkları zaman onlu yaşlarda ya da yirmili yaşların başlarında oldukları görülmektedir. Güven kazanma ve yabancı topraklarda İncil'i vaaz etmede hız kazanma konusunda onlar kendi kuşaklarındaki Hristiyan genç erkeklerin deneyimine tam olarak paralellik göstermişlerdir. Öyle ki yabancı misyonların kilisenin gerekli bir görevi olduğu inancı ile 1810'da ABCFM'yi kurmak için kilisedeki büyüklerini teşvik eden dört genç ilahiyat öğrencisiydi. 1820'de New Haven Episcopal Church'de 16 yaşındayken kamu işini yapan Eliza Gillette deneyimlediği manevi teslimiyeti ve dinsizler için bir misyoner olmanın "bir Hristiyan'a bahşedilen en yüksek onur" olduğunu yazmıştır. O kendisi için ve annesini desteklemek için 22 yıl boyunca çalışırken bu çalışma isteğini büyütmüştür. 1843'te Piskoposluk misyoneri olarak Çin'e gitmiştir. Eliza dinî deneyiminin ve misyonerlik işine çağrılmasının cinsiyeti ile herhangi bir şekilde sınırlandırıldığını düşünmemiştir.[72]

XIX. yüzyıl başlarında hiçbir papaz bir kadının dinî deneyiminin ya da kararının bir erkeğinkinden daha az geçerli olduğunu söylemeyi denememiştir. Diğer yandan "kadının dünyası" ideolojisi kadınların inançlarının pratik sonuçlarını yaşama fırsatlarını

---

[72] Ann White, "Counting the Cost of Faith: America's Early Female Missionaries", *Church History,* Vol. 57, No. 1, 1988, s.20-21.

kısıtlamıştır. Kadınların dünyası görüşüne göre kadın ahlaki gücü ve dinî anlayışları kadınların inceliğinin ve zarafetinin kaba “banknot dünya” dan korunabildiği Hristiyan evinde en iyi şekilde değerlendirilmiştir. Yerel kültürü değiştirmeyecek fakat basitçe insanların temel Hristiyan inancı notlarını, İncil’i okumalarına imkan verecek ve yerel papazlar eğitecek okullara ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaç kadınlar için bir açık oluşturmuştur. Onlar kadınlara Hristiyanlığı öğretebileceklerdi ve böyle yaparak bu kadınları yerel papazlara uygun eşler olarak hazırlayacaklardı. Bu yüzden ABCFM’nin 1823’teki sekreteri Rufus Anderson ve diğer misyon liderleri misyon istasyonlarında bazı kız okullarının kurulma isteğini kabul etmeye başlamışlardı. 1820’lerdeki başlangıcından yüzyılın sonuna kadar olan Amerikan yabancı misyon hareketi, ABCFM ve 1814’te kurulan Vaftizci topluluğu olmak üzere iki acente tarafından gönderilen çok az misyonerden gelişmiştir. Misyonerlerin sayısındaki büyük artış 1870’te meydana gelmiştir fakat bu büyümenin organizasyonel temeli Sivil Savaş öncesinde uzanmaktadır.[73]

1.5. Kadınların Misyoner Olarak Yetiştirilmeleri: 'Mount Holyoke Seminary' Örneği

Amerikan Board'a bağlı olarak dünyanın çeşitli bölgelerine gönderilen misyonerlerin eşlerinin de ilerleyen dönemlerde başarılı olduğunu gören Board kadınların da misyoner olarak çalışabileceklerine ikna olmuş ve hem evli hem de bekar kadınları misyoner olarak atamaya başlamıştır. Ancak burada önemli olan nokta misyoner olarak seçilecek kadınların eğitimine gösterilen özendir. Özellikle XIX. yüzyılın başlarında Amerika'nın iyi okullarında eğitim görmüş ancak iş hayatına girememiş kadınlar Amerikan toplumun içinde seslerini duyurmak için misyonerlik faaliyetlerine katılmak için gönüllü olmuşlardır. Bu iş onlar için kaçırılmaz bir fırsat olarak görülmüş olmalıdır ki Board'a birçok kadın misyoner olmak için başvuruda bulunmuştur. Kadınlar bu iş için evdeki 'kadınların alanı' konforundan ve sınırından vazgeçmişler ve enerji, zeka ve gerçekçilikle işlerini takip etmişlerdir. Onların "asistan" statüleri erkek misyonerlerin ve misyoner örgütleri görevlilerinin kadınların çalışmasının değerini düşürmelerine yol açmıştır. Örneğin bekar kadın yardımcı misyonerlere evli ya da bekar bir erkekten daha az ödeme yapılmıştır. Amerikan Board'ın Nasturî Misyonu için 1846'da tahmini masraflarının bir listesinde ailesiyle her bir erkek misyonere 600 dolar, tek bir erkeğe 400 dolar verilirken

[73] White, "Counting the Cost of Faith: America's Early Female Missionaries", s.20-21.

bir kadına 200 dolar verildiği görülmüştür.[74] Bu gibi olumsuz koşullara rağmen kadınlar misyoner olarak çalışmayı seçmişlerdir. Kadınların misyonerlik faaliyetlerine katılmalarına etki eden çeşitli faktörler arasında en etkili olanı misyoner merkezleri tarafından modern ve eğitimli kadını temsil eden misyoner kadınların, hedef bölgelerdeki kadınlar tarafından aile hayatları ve yaşam tarzlarıyla örnek kabul edilmeleri ve onları etkileyeceği fikridir. Hatta bu sebeple açtıkları okulları modern kıyafetlerle dolaşmışlar ve öğrencilerine bu kıyafetleri giydirerek onların da modernleşmelerini sağlama konusunda örnek olmaya çalışmışlardır. Kadın misyonerler ayrıca buradaki toplumların genel kültür seviyelerini artırmak için okuma-yazma, İngilizce, dikiş-nakış gibi dersler de vermişlerdir.[75]

İyi birer eğitim almış kadın misyonerler eğitimleri sırasında öğrendikleri aydınlatıcı, devrimci ve özgürlükçü düşünceleri misyoner olarak görevlendirildikleri yerlere taşımışlardır. Misyoner kadınlar gittikleri yörelerde kadınların düşünsel gelişimlerinde büyük bir etkiye sahip olmuşlardır.[76] Bu özgür düşünceli kadınların yetiştirildiği okullar içinde önemli bir yeri olan Mount Holyoke Seminary kendinden sonra birçok kadın okulunun ve kadın misyoner örgütlerinin açılmasına sebep oluştur. Mount Holyoke Seminary, Massachusetts South Hadley'de kadınlar için kurulmuş özel bir sanat okuludur. Bu okul Seven Sisters*[77] okulları içindeki en eski kurumdur. Resmi olarak misyon yaşamının bir açısında ortaklar olarak düşünülen Amerikalı Protestan kadınlar Doğu'ya kız okullarını getirerek eğitimsel hedeflerini başardıklarından beğeni kazanmışlardır. Bu kadınların neredeyse tamamı Amerika'daki kadın akademilerine devam etmiş, onların yüzde onu Mary Lyon'un günlüğünde misyonların ve derslerinde postalanmış misyoner haritalarından bahsettiği Mount Holyoke 'a gitmiştir.[78] Mount Holyoke diğer kadın kolejleri için bir model olmuştur ve Amherst College, Smith College, Hampshire College ve University of Massachusetts Amherst ile birlikte bölgenin Beş Kolej Birliği'nin bir parçası durumundadır. Okul 1837 yılında Mary Lyon tarafından

---

[74]Ann White, "Counting the Cost of Faith: America's Early Female Missionaries", s.26.
[75] Dalyan, "Amerikan Misyonerliğinde Kadın ve Kadının Rolü (Ortadoğu Örneği)", s.342.
[76] Akgün, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Mormon Misyonerler,* s.80.
*Seven Sisters: Northeastern United States'deki yedi liberal sanat kolejine verilen isimdir. Yedi kurumdan beşi tüm kadınlara lisans programları sunmaya devam etmektedir. Bunlar; Barnard College, Bryn Mawr College, Mount Holyoke College, Smith College ve Wellesley College'dir. Vassar College 1969'dan beri karma eğitim uygulamaktadır. Radcliffe College; 1879'da "the Harvard Annex" kurulduğundan beri Harvard College ile ortak ve örtüşen bir tarihi paylaşmaktadır (https://www.mtholyoke.edu/about/history/seven_sisters).
[78] Ann White, "Counting the Cost of Faith: America's Early Female Missionaries", s.24.

Mount Holyoke Female Seminary şeklinde kurulmuştur. Mount Holyoke kolej patentini Mount Holyoke Seminary and College olarak 1888'de almış ve 1893 yılında Mount Holyoke College olarak eğitim hayatına devam etmiştir.[79]

28 Şubat 1797'de uzak bir New England çiftliğinde doğan ve önemli kadın misyonerlerin yetiştiği bu okulun kurucusu olan Mary Lyon'un ailesi batı Massachusetts'in tepelerindeki Buckland'da yaşamaktaydı. Onun doğumundan yaklaşık 50 yıl önce Lyon'un büyük dedesinin doğu Massachusetts'den göç ettiği bilinmektedir. Babasını beş yaşındayken kaybeden Lyon'u ve altı kardeşini anneleri Jemina büyütmüştür. Aynı zamanda çiftlik işleriyle uğraşan annesine yardım eden Lyon onun yeniden evlenmesi ve yeni eşinin evine taşınması üzerine yalnız kalmış ve eğitimine dört yaşındayken evinden uzakta bir köy okulunda başlamıştır. Okul 3 yıl sonra daha uzak bir yere taşındığında ailesini bırakarak akrabaları ve bölgenin yerli insanlarıyla birlikte yaşayan Lyon odasının ve yemeğinin parasını ödemek için ev işlerini yapmıştır. Mary Lyon Buckland'ın yıl boyunca okula devam edebilen şanslı kızlarından biri olarak tanımlanmıştır. Genellikle on ay olan okul yılı kış ve yaz dönemlerine bölünmektedir. Bazı kasabalarda kızlar sadece yazın okula devam edebilmiştir. Kış boyunca kızlar öğretmenin dersini az da olsa yakalamayı umarak okulun merdivenlerinde oturmak zorunda kalmışlardır. Henüz 1647'de Massachusetts Bay Colony çocuklar için eğitimi zorunlu yapmıştı. XVIII. yüzyıl itibariyle de Massachusetts'deki çoğu kasaba devlet okulu diye adlandırılan ilköğretim okullarına sahipti. Hatta bazıları genç erkekleri koleje hazırlayan yüksekokul için kullanılan akademiye sahipti. Ancak bununla birlikte kızlar bölgenin eğitim alanındaki ilerleyen fikirlerden faydalanamazlardı. Onların eğitimi en iyi durumda bile erkeklerle eşit değildi. Pek çok insan kızların eş, anne ve ev bakıcıları olacakları için eğitilmeye ihtiyaç duyulmadığını düşünürdü. Mary Lyon 13 yaşında okuldan ayrılsa da pek çok kızdan daha fazla eğitim görmüş yani temel okuma, yazma ve matematikten biraz daha fazlasını öğrenmişti.[80]

Lyon'un kadınların eğitimine verdiği değer kolay ve konforlu bir çocukluk dönemi geçirmemiş olması ile ilişkilendirilebilir. Kız çocuklarının ve kadınların, eğitim başta olmak üzere sanat, din ve toplumsal hayat gibi alanlarda söz sahibi olmasını istemiş olmalıdır ki kendisinin ve tüm kadınların eğitimine büyük bir özen göstermiştir.

---

[79] https://en.wikipedia.org/wiki/Mount Holyoke College, 07/03/2018 tarihinde erişilmiştir.
[80] https://www.mtholyoke.edu/marylyon/childhood, 15/04/18 tarihinde erişilmiştir.

Mary Lyon'un çocukluğunun geçtiği Amerika'da o dönemin şartlarını ve Amerika'nın genel durumunu anlamak onun nasıl bir ortamda ve hangi şartlarda yetiştiğini anlamak açısından büyük bir önem taşımaktadır. Lyon'un çocukluğu döneminde Amerika'da yaşam standartlarının çok yüksek olmadığı belirtilmektedir. 1861'e kadar kâğıt para kullanılmadığı ve madeni paraların altın, gümüş ve bakırdan yapıldığı aktarılmıştır. İnsanlar genellikle yürüyerek, at sırtında, bazen binek arabalarla, at arabalarıyla ve kışları atlı kızaklarla seyahat ettikleri, okur-yazarlık için yeterli araç gerrecin bulunmadığı, çok az insanın İncil dışında başka bir kitabının olduğuna da dikkat çekilmiştir. Pek çoğunun özellikle de kadınların bir kitap ya da gazete okuyacak kadar veya adından biraz daha fazlasını yazacak kadar okur-yazar olmadığı konusu da bir başka sorun olarak ortaya konulmuştur.[81] Sosyal ve ekonomik açıdan çok iyi şartların olmadığı bu ortamda yetişen Mary Lyon kendisinin ve diğer kadınların geleceği için gayret göstererek özellikle kadınların yüksek eğitimi için okullar konusuna ağırlık vermiştir.

1814'te kasabadaki insanlar Mary Lyon'a Shelburne Falls'daki yaz okulunda ilk öğretmenlik işini teklif etmişlerdir. Mary Lyon o zaman 17 yaşındaydı ve o dönemde resmî bir eğitim olmaksızın öğretmenlik yapmak mümkündü. Lyon'un öğretmenlik için yeterli nitelikte olduğu düşünülmektedir. Kadın öğretmenler özellikle nüfustaki büyümeden dolayı daha iyi fırsatlar aramak için batıya giden çok sayıdaki erkeklerden dolayı revaçtaydı. Deneyimsiz olan bu genç öğretmen için kalabalık tek sınıflık okul binasında disiplini sürdürmek ve dört ila on yaşındaki öğrencilere eğitim vermek zor görevler arasında sayılmıştır. Lyon öğretme yeteneklerini artırma ve sınıfta düzeni devam ettirme kabiliyetini geliştirmek için çalışmıştır. Öğretmenlik yapması Lyon'un kendi eğitimine devam etme isteğini de artırmıştır. Bu dönemde sık sık 'seminaries' diye adlandırılan özel kadın akademileri New England'da gözükmeye başlamıştır. Mary Lyon gibi orta gelirli kadınların bu akademilerin ücretini ödemek içim maddi güçleri yetersizdi. Finansal yüke ve yoğun bir öğretim programına rağmen Lyon öğrenimi için ileriye dönük bir plan yaparak derslerde ve konferanslarda kendini geliştirmek için çalışmıştır. Yetenekli bir öğretmen olarak ünü yayılan Lyon ertesi 20 yıl boyunca doğu ve batı Massachusetts'deki ve New Hampshire'deki okullarda eğitim vermiştir. Kadın eğitimi üzerine bir uzman olan Mary Lyon bu yıllarda eğitim felsefesini geliştirmiş ve bir okulu idare etme deneyimi kazanmıştır. Bir eğitim almak için kendi mücadelelerinden ilham

[81] https://www.mtholyoke.edu/marylyon/childhood, 15/04/18 tarihinde erişilmiştir.

alan Lyon genç kadınlar için akademik fırsatları genişletmek ve onları öğretmen olmaya hazırlamak için sıkı bir şekilde çalışmıştır.[82]

Kadın eğitiminde bir öncü olan Mary Lyon 1834'te Massachusetts Norton'da Wheaton Female Seminary'yi kurmuştur. Boston'dan Connecticut'a boyunca seyahat eden Lyon için 1834 yılı bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönemde Lyon müdür yardımcısı olduğu Ipswich Female Seminary'den ayrılmaya ve tüm zamanı ile çabasını kadınlar için çalışmaya ayırma kararı vermiştir. Ertesi 10 yıl boyunca maddi ve manevi destek için mücadele etmiştir. Fakat o dönem insanlardan bağış istemek için doğru bir zaman değildir zira Amerika bu sırada şiddetli bir ekonomik krizdedir. Fakat Mary Lyon ısrarcı davranmıştır. Okul planını duyuran el ilanları ve reklamlar yazarak işe başlayan Lyon parayı artırmış, önde gelen bazı erkekleri girişiminin arkasında durmaya ikna etmiş, bir müfredat oluşturmuş, okulları ziyaret etmiş ve uzak bölgelerdeki eğitimcilerle konuşmuş, okulun yerini belirlemiş, bir binanın dizaynını ve yapısını denetlemiş, araç gereçleri getirmiş, öğretmenler işe almış ve öğrencileri seçmiştir. Kadınlar üzerine bu hevesli girişiminin "boşuna" olacağını düşünenlerden gelen eleştirilere dayanmak zorunda kalan Lyon sürekli seyahat ettiğinden sık sık tükenmiş halde olduğunu ifade etmiştir. Ancak kadınların yüksek eğitim için erkeklerle aynı fırsatlara sahip olmayı hak ettiği inancından şüphe duymamıştır. Lyon maddi fonu artırmak için uzun uzun seyahat etmiştir.[83]

Mary Lyon'un Mount Holyoke için yenilikçi hedefleri dönemin diğer kadın okullarından farklı bir okul kurmasını sağlamıştır. Öyle ki Mount Holyoke'un ülkedeki herhangi bir kadın okulunun en iyisi olduğu kabul edilmiştir.[84] Mary Lyon bu okulda erkek kolejlerininkine denk bir müfredat, giriş için belirlenen minimum 17 yaş, orta halli öğrenciler için makul bir eğitim yapmak amacıyla düşük okul ücreti gibi konularda bu yenilikçi hedeflerini ortaya koymuştur. Mount Holyoke'un bir yıllık ücreti 60 dolardır. Öğrencilerin yeterince hazır olduğundan emin olmak için titiz bir şekilde giriş sınavları yapılmıştır. Devamlılık konusuna da ayrıca özen gösterilmiştir. Para eksikliği XIX. yüzyıl kadın okullarından çoğunu birkaç yılın sonunda kapanmaya zorlamıştır. Bazı okullar da kurucusunun popülerliğine öylesine bağlı olmuştur ki ölümünden sonra kurum eğitime devam edememiştir. İşletme masraflarını tutmak için öğrenciler tarafından okul içinde

---

[82] https://www.mtholyoke.edu/marylyon/student, 13/04/18 tarihinde erişilmiştir.
[83] https://www.mtholyoke.edu/marylyon/student, 13/04/18 tarihinde erişilmiştir.
[84] Elizabeth Alden Green, *Mary Lyon and Mount Holyoke, Opening the Gates*, University Press of New England, 1979, s.345.

çalışarak okul ücretini düşürme ve geniş tabanlı bir malî destek sağlanması ele alınan konular arasındadır. Bağımsızlık meselesine önem veren Mary Lyon bir dini mezhep ya da zengin bir sponsor ile ortaklık kurmak istememiştir. Bunun yerine Mount Holyoke'un büyümesi ve başarılı olmasına yardım etmek için zaman ayıran erkek destekçilerin bir grubundan oluşan yönetim kurulu oluşturmuştur. Mary Lyon açısından kendisi gibi bir geçmişi olan insanların bu okulu kızları için doğru bir okul olarak hissetmesi önemlidir. O kadınların dikiş meclislerinden yatak, yorgan ve soba gibi gerekli malzemeleri ve mütevelliden mobilyanın yanında 6 sentten 1000 dolara kadar bağış toplamıştır. Okulu için parayı artırmak amacıyla Mary bağışta bulunanlara yüzlerce mektup yazmıştır.[85]

Mount Holyoke Female Seminary XIX. yüzyılın ilk yarısında genç kadınlar için kurulan birkaç yükseköğrenim kurumundan sadece biridir. Mary Lyon kadın eğitiminde bir yenilikçi olarak düşünülmüştür. XVIII. yüzyıl sonu ile XIX. yüzyıl başlarında Lyon gibi birçok kadın da okullar konusunda önemli adımlar atmış ve birçok kadın okulunun açılmasında rol oynamıştır. Sarah Pierce; Litchfield Female Academy 1792, Catharine Beecher; Hartford Female Seminary 1823, Zilpah P. Grant Banister Ipswich Female Semianry 1828 ve George Washington Donae St. Mary's Hall 1837 Mary Lyon'un çağdaşları arasında olan isimlerdir. Mount Holyoke'un kuruluşundan önce Mary Lyon hem Hartford Female Seminary hem de Ipswich Female Semianry'nin gelişmesine katkıda bulunmuş ayrıca 1834'te Wheaton Female Seminary'nin oluşturulmasıyla ilgili olmuştur. Mount Holyoke Female Seminary 1836'da bir öğretim semineri olarak kiralanmıştır ve 8 Kasım 1837'de kapılarını öğrencilere açmıştır.[86]

Mary Lyon'un açılması için büyük çaba sarf ettiği okulun ismi konusunda bazı öneriler olmuştur. Lyon'un bir arkadaşı "bütün güçlü kadınlar" anlamına gelen Yunanca "Pangynaskean" kelimesini önermiştir. Lyon bunun yerine okulun kurulacağı South Hadley yakınında bir dağın adı olan "Mount Holyoke" ismini seçmiştir. XIX. yüzyılda 'seminary' ve 'college' kelimeleri çeşitli seviyelerdeki okulları tanımlamak için kullanılmıştır. Bir kolej ya üniversite öğrencilerine ya da yüksekokul yaşında olanlara hatta daha gençlere eğitim verirken bir seminer de hazırlık okulu olabilir ya da bir kolej eğitimi veya profesyonel eğitim sunabilirdi. Bazı tarihçiler Mary Lyon'un Mount Holyoke için kolejden ziyade seminer ismini kullanarak daha büyük finansal destek

[85] https://www.mtholyoke.edu/marylyon/founding, 03/01/2019 tarihinde erişilmiştir.
[86] https://en.wikipedia.org/wiki/Mount Holyoke College, 07/03/2018 tarihinde erişilmiştir.

alacağı düşüncesinde olduğuna inanmışlardır. Ayrıca kadınlar için bir kolej fikri 1830'lardaki pek çok insan için korkutucu bir fikirdir. Bu gibi faktörler okula 'college' yerine 'seminary' denilmesinde etkili olmuştur. Bu okulu açmak için oldukça hevesli olan Mary Lyon'un rüyası 1837 yılının sonbaharında 80 öğrencinin Mount Holyoke Female Semainary'ye gelmesiyle gerçekleşmiştir. Öğrencilerin hepsi İngilizce gramer, matematik, Amerika tarihi ve coğrafya derslerinde zor bir sözlü giriş sınavından geçmiştir. Mary Lyon'un talimatlarını takip ederek her biri yanında; bir İncil, bir atlas, bir sözlük ve iki kaşık getirmiştir. Sarah Brigham, Abigail Moore, Persis Woods ve Hannah Bailey gibi okula giren genç kadınlar Mary Lyon'un kurumunda çalışma fırsatı verilmesini ayrıcalık olarak hissetmişlerdir. O dönemde erkekler için Amerika'da 120 kolej bulunurken kadınlar için kolej bulunmamaktadır.

Mount Holyoke Female Seminary'nin açılmasıyla kolej çağındaki kadınlar kendi yüksek eğitim kurumlarını talep edebilmişlerdir. Giriş için başvuran yaklaşık 200 kadından 90'ı kabul edilmiştir. Mount Holyoke başlangıçta üç yıllık çalışma dönemi sunmuş, 1861'de 4 yıllık bir enstitü haline gelmiştir. Mount Holyoke Massachusetts State Legislature'den 1888'de bir kolej patenti alsa da 1893'e kadar "seminary" adını kullanmamıştır. Ana yol kıyısında bir alanda konumlanan dört katlı seminer binasının yaklaşık 28 metre uzunluğunda, 15 metre genişliğinde olduğu bilinmektedir. Bu tek bina okulun her fonksiyonunu içinde barındırırdı. Bu binada yurt, derslik, spor salonu, kütüphane, öğretmen ikâmetgahı, yemek odası, mutfak, fırın, çamaşırhane, ısı merkezi ve iş yeri bulunmaktadır. Binanın dizayn edilmesinde etkili olan Mary Lyon burayı bir eve benzetmek için iç kısmıyla da ilgilenmiştir. Lyon bu düzenlemenin öğrenciler ve öğretmenler arasında aile duygusunu teşvik edeceğini ve daha iyi bir disiplin oluşturacağını düşünüyordu. Günümüz kolej öğrencileri gibi Mount Holyoke kadınları boş yerleri ev gibi yapmayı denemişlerdir. Onlar odalarını desenli halılarla, perdelerle, masa örtüleriyle, eski fotoğraflarla, resimlerle, pankartlarla, bayraklarla ve bitkilerle dekore etmişlerdir. Burada öğrencilerin her açıdan okula bağlı kalması hedeflenmiş olabilir. Mount Holyoke öğrencileri ve öğretmenleri için okul günü 16 saatten fazla sürmektedir. Öğrencilerden istenen uyanma saati sabah 5:00 ile yatış saati 9:15 arasında seminer; Mary Lyon tarafından oluşturulan sıkı bir programla çalışmasını sürdürmüştür. Öğrencilerden davranış, sağlık, binayı koruma, güvenlik ve dış dünyayla temas ile ilgili yaklaşık 70 farklı kurala uyması beklenmiştir. Örneğin; onlar koridorlarda ve çalışma odalarında sessiz olmak, kapıları hafif açık şekilde uyumak ve her aktivitede tahsis edilen

koltuklarda oturmak zorundadırlar. Erkek kolejlerinde kurallar ortaktır fakat Mount Holyoke'un zıddına çoğu kez zorunlu değildir. Mary Lyon kompozisyon yazma, mektup yazma, testleri analiz etme gibi yeni kolej öğretim metotlarını okula hızlı bir şekilde adapte etmiştir. Öğrenciler tarafından kullanılan kitaplar erkek kolejlerinde kullanılanlarla aynıydı. Öğretmenler her gün küçük öğrenci gruplarıyla onların çalışmalarını gözden geçirmek ve ezberlerini dinlemek için toplanırdı. Beş kişilik takımlar halinde ya da 'kümeler' halinde çalışan öğrenciler seminerin düzenli bir şekilde çalışmasını sürdürmek için ihtiyaç duyulan bulaşık, çamaşır, temizlik, yemek vb. gibi hemen her işi yapmışlardır. Bir verimlilik modeli olan Mary Lyon işleri gruplara bölmüştür. İş atamaları aylık olarak dönüştürülmektedir. Mary Lyon egzersizin, temiz havanın faydalarına inanan bir kadın olmuş ve ülkenin kadınlar için beden eğitimi sınıfı savunucularının ilki olmuştur. Mary Lyon okulun yemekleriyle de geniş ölçüde ilgilenmiştir. O malzemecilerden kaliteli et ve gıda maddeleri talep etmiş, öğrencilere bazı yemekleri yapmanın ip uçlarını vermiştir. Kahve ve çay gibi içecekler yasaklanmıştı.[87]

Mount Holyoke dini bir bağlayıcılığa sahip olmasa da öğrencilerden ibadetlerine, şapel gezilerine, dua meclisine ve İncil çalışma gruplarına devam etmeleri istenmiştir. Öğrenciler ve öğretmenler günde iki kere özel ibadetlerde zaman geçirmektedirler. 1837'de zamanının önde gelen bir eğitimcisi olan Lyon mezuniyet için diğer kadın seminerlerinde duyulmayan bir istek olan; bilim ve matematikte yedi ders gerekli kılmıştır. Lyon kadınlara bilim öğrenmenin "yeni ve sıra dışı bir yolunu" öğretmiştir ve kadınlar bu sayede laboratuvar deneyleri gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin kayalar, bitkiler ve laboratuvar çalışması için numuneler topladığı saha gezileri organize etmiş ve jeolojik oluşumları inceleyerek yeni dinozor kalıntıları keşfetmiştir. Konferanslar vermesi için seçkin bilim adamları davet ederek kadınlara kolej öğretmeni ve araştırmacı olarak bilimde bir kariyer takip etmeleri için ilham vermiştir. Kendi alanı kimya olan Lyon'un bilime olan ilgisi bugün Mount Holyoke'da hâlâ devam eden bir geleneği teşvik ettiği belirtilmektedir. Mount Holyoke'un başarısı kadınlara yüksek eğitimin kapılarını açmıştır. Mary Lyon entelektüel olarak kadınların erkekler kadar yetenekli olduğunu ve bir kolej müfredatı sunan kadın kuruluşunun finansal olarak hayatta kaldığını ispat etmek çalışmıştır. Onun eğitim üzerine etkisi Amerika boyunca ve

---

[87] https://www.mtholyoke.edu/marylyon/founding, 03/01/2019 tarihinde erişilmiştir.

dünyanın uzak köşelerinde hissedilmiştir. Mount Holyoke Female Seminary mezunları Albert Lea, Minnesota ve Marion, Alabama; Bitlis Türkiye ve Honolulu, Havai; Umzumbe, Güney Afrika, Kobe, Japonya, Clinton ve New York gibi yerlerde kurdukları ve eğitim verdikleri okullara Mary Lyon'un fikirlerini ve öğretim metotlarını taşımışlardır.[88]

Kadınların oy hakkı kazanmasından yaklaşık bir yüzyıl önce kimyacı ve eğitimci Mary Lyon tarafından kurulan bu okul diğer kadın okulları için bir ilham kaynağı ve model oldu.[89] Daha önce değinildiği gibi kendisini takip eden pek çok kadın kolejine de liderlik etmiştir. Wellesley College bir Mount Holyoke vekili Henry Durant tarafından kurulmuş ve ilk başkanı 1853 Mount Holyoke mezunu Ada Howard olmuştur. Bir diğer vekil John Greene; Smith College'in kurulmasında etkiliydi. 1845 sınıfından Susan Tolman Mills ve kocası Kaliforniya'daki Mills College'i kurmuşlardır. Ancak 1837'de Mount Holyoke'un kapılarının açılmasıyla kadınların eğitiminde yeni bir çağ başlamış oluyordu. Amerika'da XIX. yüzyılın en önemli kadın okullarından biri olan Mount Holyoke'un görevi; uluslararası anlamda tanınan akademik programlar vasıtasıyla liberal sanatlarda ve bilimde entelektüel olarak cesur bir eğitim sağlamak, farklı geçmişleri olan tüm öğrencileri olağanüstü bir çeşitliliğe çekmek ve oldukça başarılı, adanmış ve hevesli bir fakülte ile kadroya dahil etmek, kadın eğitiminde kolejin tarihsel liderlik mirasını inşa etmeye devam etmek ve liberal eğitim yoluyla öğrencileri düşünceli, etkili yaşamlar ve dünyadaki anlamlı görevler için hazırlamak şeklinde ifade edilmiştir.[90]

Okulun kuruluşunda ve sonraki dönemlerde özellikle üzerinde durduğu konu kadınlar için liberal bir eğitim sağladığıdır. Özgürlükçü, liberal fikirli kadınların yetiştirilmesinde bu açıdan rol oynamıştır denilebilir. Bu okulda yetişmiş pek çok kadın Hristiyan misyonerliğinde önemli görevler üstlenmiş ve bazıları benzer tarzda okulların açılması için büyük gayret göstermişlerdir. XIX. yüzyılda Mount Holyoke'dan mezun olan ve ayrıca bu okulda çalışan kadınlardan bir kısmı Amerikan Board misyoneri olarak Osmanlı Devleti ve Orta Doğu coğrafyasında uzun yıllar görev yapmışlardır. 26 Mart 1858 tarihinde Edirne'ye gelen Mrs. Eliza Dorinda Winter Morse Mount Holyoke Seminary'de çalışmış kadın misyonerlerdendir. 1870 yılında Amerika'ya dönene kadar çeşitli bölgelerde misyonerlik faaliyetlerine katılmıştır. 13 Şubat 1860'da Güney Ermeni

---

[88] https://www.mtholyoke.edu/marylyon/legacy, 03/05/18 tarihinde erişilmiştir.
[89] https://www.mtholyoke.edu/about/history, 12/05/18 tarihinde erişilmiştir.
[90] https://www.mtholyoke.edu/about/mission, 12/05/18 tarihinde erişilmiştir.

Misyonu'a katılmak için Boston'dan yola çıkan ve Temmuz 1860'da Maraş'a gelen Mrs. Mary Ellen Lindsley Goodale de daha önce bu okulda çalışmıştır. 1863 yılında Batı Türkiye Misyonu'da Board'ın hizmetine giren Miss Ann Eliza Fritcher 1857 yılında Mount Holyoke Seminary'den mezun olmuş ve birkaç yıl burada çalışmış bir başka kadın misyonerdir ve Girls' Boarding School of Mission'u açmak Ağustos 1863'te Merzifon'a gönderilmiştir. Mrs. Nancy D. Francis Adams da 1863 yılında Mount Holyoke'dan mezun olmuş ve azat edilmiş köleler arasında iki yıl eğitim vermiş bir kadındır. 25 Haziran 1866'da Maraş'a gönderilmiş bir süre sonra Antep'e gitmiştir. 1866'da Mount Holyoke Semianry'den mezun olan Miss Roseltha A. Norcross bir süre burada çalıştıktan sonra Mass. Athol'da da eğitim vermiştir. Ocak 1867'de Amerikan Board'a bir misyoner olarak görevlendirilmek için başvurmuştur ve Miss Reynold ile birlikte Eski Zağra'daki Kız Okulu'na gönderilmiştir. 8 Kasım 1867'de Kayserya'ya gönderilen Mrs. Cornelia C. Barrows Barlett 1856'da, Aralık 1867'de Antep'e gönderilen Miss Mary G. Hollister 1867'de, 11 Haziran 1868'de Filibe'ye gönderilen Mrs. Zoe Ann M. Noyes Locke 1859'da, Mrs. Lizzie Cobleigh Cole 1870'te, Miss Charlotte E. Ely, Miss Mary A. C. Ely, Miss Isabella Coffin Baker, Mrs. Olive L. Parmelee Andrus, Miss Harriet Goulding Powers, Mrs. Ursula C. Clarke Marsh, Miss Flavia S. Bliss, Mrs. Martha Wade Tinker Raynolds, Miss Ellen C. Parsons, Mrs. Leila Kendall Browne, Mrs. Caroline Palmer Farnsworth Fowle de Mount Holyoke Seminary'den mezun olan kadın misyonerler arasındadır.[91] Bu ve benzeri misyoner okullarından mezun olan kadınlar misyoner olarak çalışmak için bir araya gelerek teşkilatlanmaya başlamışlardır.

1.6. Misyoner Kadınların Örgütlenmesi ve Kadın Misyoner Teşkilâtları

XIX. yüzyılın başları boyunca Amerika Protestanları dünya etrafındaki ülkelere işçiler göndererek misyonerlik çalışmalarına başlamışlardır. Bu misyonerlik devriminde kadınların belirgin bir rol oynadığı bilinen bir gerçektir.[92] Hristiyanlığı tüm dünyaya yaymayı amaç edinen Amerikan Board; misyonerlerini her anlamda desteklemiş, ödeme yapmaya başladığı andan itibaren iyi ücretler ödemiş ve misyonerlerin çocuklarının eğitim hayatlarıyla da daima ilgili olmuştur. XIX. yüzyıl Amerika'sında eğitimini

---

[91] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for women missionaries", ARIT.

[92] http://www.ucc.org/about-us_hidden_histories-2 womens mission structures and the american board, 08.01.2019 tarihinde erişilmiştir.

tamamlamış ancak sosyal bir statü elde etmemiş bazı kadınların Board misyoneri olmak istemesinde bu gibi desteklerin de etkili olduğu tahmin edilmektedir.

Amerikalı misyonerlerin yaklaşımlarına bakıldığında kadın misyonerlerin erkeklerle aynı yasal statü ve haklara sahip olmadığı açıkça anlaşılmaktadır. Fakat misyonerlerin gittikleri bölgelerde kadınların ve genç kızların arasına girmelerini sağlayacak olanlar kadın misyonerlerdir. Bunun dışında kendilerinin açmış oldukları okullarda özellikle de kız okullarında ortaya çıkan öğretmen ihtiyacını karşılamak için yine kadın misyonerlere ihtiyaç duyulmuştur. Bunları fark ederek kadın misyonerlerin de misyon bölgelerine gönderilmesine karar veren Amerikan Board'ın XIX. yüzyıl ortalarından itibaren kadınların sayısını arttığı görülmektedir. Bu noktada Amerika'da iyi okullarda yetişmiş kadınlardan bazıları aldıkları eğitimi hayata geçirmek ve çalışmak istediklerinden dolayı Board'a başvurmaya başlamışlardır. Bahsedilen dönemde Amerika'da kadınlar için çok sınırlı iş imkânları vardır ve bu açıdan Board onların iş bulabilecekleri nadir kurumlardan biri durumundadır. Öyle ki birçok yükseköğrenim görmüş Amerikalı aydın kadın, çalışma isteğini gerçekleştirmenin tek yolunun misyonerlere katılmak olduğunu fark etmiş ve bu görev için yeterince istekli olmuştur. Amerikalı bu kadın misyonerler eğitim hayatları boyunca öğrendikleri aydınlatıcı, devrimci ve özgürlükçü düşünceler başta olmak üzere pek çok fikri gittikleri sahaların toplumlarına aktarmak için çalışmışlardır. Wellesley Female Seminary, Mount Holyoke Seminary ve Connecticut Smith College gibi okullar Amerika'da yetişen bu kadın misyonerlerin mezun olduğu bazı yükseköğrenim kurumları arasındadır. Kadınlar bu okullardaki eğitimleri sırasında birçok açıdan donanımlı hâle gelmişlerdir. Bu bakımdan kendilerini ispat etme ya da bir sosyal kimlik elde etme gibi isteklerinin doğmasıyla birlikte karşılarına çıkan misyonerlik görevini hızla benimsemişlerdir.[93]

XIX. yüzyıldan itibaren teşkilatlı olarak çalışmalarını sürdüren misyonerler görevlerine bağlı, çalışma sahalarına sadık kişiler arasından seçilmiştir. Titiz bir şekilde seçilen ve iyi bir eğitim alan misyoner kadınlar çalıştıkları sahalarda belli bir başarı elde etmişlerdir. Onların misyon bölgelerinde başarılı olmalarındaki faktörlerden biri vakit kaybetmeden dil öğrenip bu sayede özellikle kadın ve çocuklarla doğrudan iletişime geçebilmeleridir. Misyonerlik yolunda oldukça çalışkan ve hevesli olan kadın misyonerler dil öğrenmek için büyük gayret göstermişlerdir. 12 Temmuz 1850'de İstanbul'da göreve başlayan

[93] Akgün, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Mormon Misyonerler,* s.79-81.

Bayan Emily Ann Bird Van Lennep dil öğrenme konusunda gösterilebilecek önemli bir örnektir. Bayan Lennep bulunduğu şehirlerde kısa sürede Ermenice öğrenerek bu dili akıcı bir şekilde kullanmaya başlamış, bu sayede Ermeni toplumu ile kolayca yakın temasta bulunmuştur.[94] Amerikan Board'a bağlı olarak dünyanın çeşitli bölgelerine giden misyonerler eşlerini de beraberlerinde götürmüşlerdi. Başlangıçtaki keşif turlarında kocalarına son derece yardımcı olan kadın misyonerler XIX. yüzyılın ortalarına gelindiğinde kendi misyon teşkilatlarını oluşturmaya başlamışlardır. Kadınlar; bir yabancı misyon hareketinin filizlenmesi için 'auxiliaries' yani gönüllü ve para toplayan yardımcılar diye adlandırılan yerel gruplar organize etmişlerdir. Ancak bununla birlikte kadın yardımcı gruplar erkekler tarafından yönetilen genel kilise teşkilâtlarının denetimi altında çalışmışlardır.[95] Bunun nedeninin kadınların uzun bir süre misyoner olarak kabul edilmemeleri olması muhtemeldir. Kadınlar genellikle yardımcı misyonerler olarak görülmüş ve bağımsız bir örgüt oluşturmaları XIX. yüzyılın ilk yarısında pek mümkün olmamıştır.

1850'den sonra kadınlar erkek teşkilatlarından bağımsız işleyen misyon toplulukları organize edebilmişlerdir. Kadınlar beş büyük Protestan mezhebinin her birinde; kaynakları özellikle diğer ülkelerdeki kadın ve çocuklara doğru yöneltmek için misyon teşkilâtları kurmuşlardır. Onlar İncil'in yabancı kadınların statülerini geliştireceğine inanmışlardır. Bağımsız kadın misyon toplulukları hareketine önderlik edenler Kongregasyonel kadınlar olmuşlardır. 1868 ile 1873 yılları arasında dört kadın misyoner teşkilâtı kurmuşlardır. Bunlar; Boston'da kurulan Woman's Board of Mission (WBM), Chicago'da kurulan Woman's Board of Mission the Interior (WBMI), San Francisco'da kurulan Woman's Board of Mission for the Pasific (WBMP) ve Hawaii'de kurulan Woman's Board of Mission for the Pasific Island (WBMPI)'dır. Üç esas teşkilât Amerikan Board ile işbirliği yapmıştır. Kurulan kadın misyoner teşkilâtları misyonerlerini seçerek ve onları desteklemek için maddi desteği artırarak işe başlamıştır. Ardından Amerikan Board onları görevlendirmiş, yaşam şartlarını düzenlemiş ve onların çalışmalarını denetlemiştir. Kadın misyonerler kısmen Amerikan Board'a karşı sorumlu olsalar da kadın teşkilâtları yapısal olarak Amerikan Board'dan bağımsız kalmıştır. Misyoner kadınlar artırdıkları para üzerindeki kontrolü de kendileri sürdürmüşlerdir.

---

[94] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Emily A.B. Van Lennep," American Research Institute in Turkey (ARIT).

[95] http://www.ucc.org/about-us_hidden_histories-2 womens mission structures and the american board, 08.01.2019 tarihinde erişilmiştir.

Kadın teşkilâtlarının yöneticileri yönetimsel açıdan bir işbirliği olarak Amerikan Board ile ilişkileri incelemiştir. Bu kadın örgütlerinin organizasyonu döneminde sıkıyönetim ilkeleri oluşturmuşlardır. Bir yılda yükselen fon ertesi yıla kadar harcanmamış böylece öngörülemeyen açıklardan kaçınılmıştır.[96] Yeni kurulan kadın misyoner örgütlerinin bu planlamaları göz önüne alındığında temkinli davranarak hareket ettikleri görülmektedir.

Bir süre yalnızca bekâr kadınlar misyoner olarak çalışmıştır. Kocalarıyla birlikte çalışan evli kadınlar Amerikan Board'ın görevlendirmesiyle çalışma bölgelerine gitmişlerdir. Kadınlar kendilerine; yabancı misyonlardaki yerli kadınları eğitmek ve maddi fon sağlamak için teşkilâtlar, şubeler ve yardımcılar sistemi organize etmişlerdir. Misyonerlerin teşkilât olarak ifade ettikleri organ birkaç eyaleti kapsayan ve eyalet sınırları boyunca organize edilen şubelerin aktivitelerini yönlendiren bölgesel kuruluşlardır. Organizasyonun belkemiği olarak belirttikleri yardımcılar, misyon çalışma projeleri yürüten ve parayı artıran gruptur. Onlar şubelere para göndermiş ve şubeler bu parayı teşkilâtlara aktarmıştır. Bölgesel teşkilâtlar daha sonra parayı misyon projeleri için kullanmış ve doğrudan Amerikan Board ile ilgilenmiştir. Kadın teşkilâtlarının örgütlenme sistemi parayı artırmada olağanüstü etkili olarak kabul edilmiştir. 1877 yılı itibariyle Boston temelli en büyük kadın teşkilâtlarından olan WBM, maddi fonu yaklaşık 480.000 dolar artırmış ve misyonerlik literatüründe 40 milyondan fazla yayın yapmıştır. Kuruluşundan sonraki dokuz yıl boyunca gönüllü çalışmanın idari masraflarını %2'nin altında tutmuştur. 1918 yılına gelindiğinde üç temel teşkilâtın (WBM, WBMI ve WBMP) geliri tüm Amerikan Board gelirlerinin %20'sine ulaşmıştır. Kadın teşkilâtları ayrıca misyoner asker sayısını da artırmıştır. 1920'de Amerikan Board misyonerlik hizmeti için 73 kişilik yeni bir üst görevlendirmiştir. Bunların içinde 47'si bekar 9'u evli toplam 56 kadın ve 17 erkek vardır. Toplam 8 hekimden 5'i de kadındır. 50 yıllık gayretli çalışmadan sonra kadın teşkilâtları Kongregasyonel misyona önemli katkılar yapmıştır. Onlar toplam misyon gelirlerini bağış toplama çabaları ile artırmış ve genel giderleri düşürmüştür. Ayrıca sahadaki misyonerlerin çoğunu desteklemiş ve onları finanse etmek için tam sorumluluk almıştır. Kadınların bağış toplama metotları büyük ölçüde kişiseldir ve tüm mezhepler için model olarak kabul edilmiştir. Amerikan Board ile işbirliğinde olan ancak ondan bağımsız kalan kadın teşkilâtları sistemi bir örgütsel başarı olarak

[96] http://www.ucc.org/about-us_hidden_histories-2 womens mission structures and the american board, 08.01.2019 tarihinde erişilmiştir.

anılmaktadır. Bu durum kaynaklarını diğer kadınlara bağlayan kadınların özel ilgisini kaybetmeksizin mezhep çalışmalarına katkıda bulunmalarını sağlamıştır. 1927 yılında bu işbirliği girişimi sona ermiştir. Üç ana kadın teşkilâtı tek tek organizasyonlarını Amerikan Board'ınkine katmak için oy kullanmıştır. XX. yüzyıl ortalarına gelindiğinde birkaç farklı sebepten ötürü kadın misyoner örgütleri Board ile birleşmeyi seçmiştir. Toplumun kadınların Amerikan Board ile birleşik misyon çalışmasını desteklemesi de seçimi etkileyen faktörler arasındadır.[97]

Sivil Savaş dönemi sonrasındaki bağımsız kadın misyon teşkilâtları daima mevcut erkek toplulukları ile birleşme baskısını üzerlerinde hissetmişlerdir. Kadınlar "onların bir iş yürütme, defter tutma ya da büyük bir organizasyon işini yürütmeleri hiç duyulmadığı için" kendilerinin bir organizasyon işletme yeteneğinde olmadığı görüşüne karşı mücadele etmişlerdir. Erkekler kadın misyonerlik hareketinin örtülü bir oy hakkı kampanyası olmasından korkarlarken kadınlar da kocalarının onaylamamasından ve uygunsuzluk yakıştırmasından korkmuşlardır. Bazı kadın teşkilâtları bu baskılara yenik düşmüş ve erkekler tarafından devralınmıştır. Erken ve sürekli baskıya rağmen kadın teşkilâtlarının misyon çalışmasına değerli katkılar yaptıkları kabul edilmektedir. Kadınlar; kadınların ve çocukların seçimine başvuran yönetim teknikleri geliştirmişlerdir. Büyük miktarda paraya erişemediği için az miktarda para talep eden kadın teşkilâtları düzenli bir şekilde ve geniş ölçüde propagandalarını yapmış ve oy toplamıştır. Misyon teşkilâtlarına katkıda bulunmaya devam eden kadınlar daha önce ulaşılmayan bir maddi kaynak kullandıklarını iddia etmişlerdir. Bu kaynak kendi ifadeleri ile 'kadın çantalarıdır'. Tüm gelişme ve ilerlemelerine rağmen XX. yüzyılın başlarında kadınları erkek temelli yapılara alma baskıları artmıştır. 1930 itibariyle çoğu büyük Protestan grup böyle birleşmeleri etkilemiştir. Bazı durumlarda kadınlar kararlara katılsa da kadın organizasyonlarına kolayca el konulduğu zamanlar da olmuştur. XIX. yüzyıl boyunca Kongregasyonal kiliseler birbirleriyle daha güçlü ilişkiler inşa etmişlerdir. Bunun doruk noktası 1871 National Council of Congregational Churches'ün organize edilmesiyle yaşanmıştır. National Council yönetim gücü olmaksızın bir danışma organıdır. 1870'lerde Kongregasyonal kiliseler Amerikan Board'un yanında beş acenteye ve üç kadın teşkilâtına katkıda bulunmuşlardır. Bakanların eğitimi için Eğitim Topluluğu,

97 http://www.ucc.org/about-us_hidden_histories-2 womens mission structures and the american board, 08.01.2019 tarihinde erişilmiştir.

Congregational Home Missionary Society, siyahi insanların yönetimi için American Missionary Association ve iki yayın topluluğu oluşturulmuştur. Mali yükü azaltmak için bu acenteler tarafından kiliseler yerleştirilmiş, 1871'de Naitonal Council misyon ve hayırsever toplulukları birleştirmek için ilk tavsiyeleri yapmıştır. Ancak bununla birlikte, bireysel misyon destek grupları bu gibi bir hareketi düşünülemez yapmaktadır.[98]

Ağırlıklı olarak XIX. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan 'kadın misyoner örgütleri' kadınların bekâr olarak misyon bölgelerinde çalışamamalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır denilebilir. Kadınların yalnız olarak misyonerlik yapmalarına çeşitli nedenlerden dolayı karşı çıkılmıştır. Kadınlar arasında çalışmak için gayri resmi evliliğe tepki gösterenler de olmuştur. Sarah P. H. Doremus'un başkanı olduğu Women's Union Missionary Society 1861'de kurulması bekar kadınların girişiminde öncü olmuştur. Bu kadın teşkilâtı bekâr kadınlar için hizmet etmiş ve onların daha serbest şekilde yurt dışına gitmelerine olanak sağlamıştır. Women's Union Missionary Society kadınların örgütlenmesi ve bekâr kadınların gönderilmesine yönelik çalışmalara başlaması açısından örnek olmuştur.[99] Bu bakımdan dönemin önemli kadın teşkilâtlarından biridir ve özel olarak ele alınmalıdır.

1.6.1. Women's Union Missionary Society

Kadınların misyonerlik görevine talip oldukları dönem Amerika'da İç Savaş'ın olduğu 1861-1865 yıllarına tekabül etmektedir. Bu süreçte kadınlar bir süre yardımcı misyonerler olarak görev yapmışlardır. Woman's Union Missionary Society'nin kurulması bu alandaki ilk örnek olmuş ve kuruluş İç Savaş'ın izlerini yok etmeye yönelmiştir. İlk dönemlerde yalnızca misyoner yardımcılığı ile idare eden kadınlar artık misyonerlik hayatına doğrudan misyoner olarak katılmaya başlamışlardır. 1822'de Bayan Temple, 1823'te Bayan Goodell, 1833'te Bayan Riggs, 1834'te Bayan Schneider, Bayan Johnston ve Bayan Adger misyoner yardımcılığı yapan kadın misyonerlerden bazılarıdır.[100]

Sarah Platt Haines Doremus (1802-1877); 1861 yılında kurulan Woman's Union Missionary Society'nin kurucusu ve ilk başkanı olarak bilinmektedir. Hristiyanlık'a

---

[98] http://www.ucc.org/about-us_hidden_histories-2 womens mission structures and the american board, 08.01.2019 tarihinde erişilmiştir.
[99] Dalyan, "Amerikan Misyonerliğinde Kadın ve Kadının Rolü (Ortadoğu Örneği)", s.350.
[100] Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika*, s.37, 95.

adanmış bir kadın olarak anılan Doremus ayrıca sevgili bir eş ve dokuz çocuğun annesi, sadık bir Kilise katılımcısı, yerel hayır kurumlarında işçi ve yüzlerce misyoner için iyi bir arkadaş olarak tasvir edilmiştir. 1834'te Doğudaki misyon sahasından dönen Reverand David Abeel, İngiltere ve Amerika'daki misyon kuruluşlarına kadın misyonerler için bir ricada bulunmuştu. İngiltere'de Doğudaki kadınların eğitimini teşvik için bir topluluk (the Society for Promoting Female Education in the East) oluşturulmuştu. Ancak bununla birlikte Amerika'da tepkinin daha yavaş olduğu görülmüştür. Sarah Doremus İngiltere'dekine benzeyen bir topluluk oluşturmayı denemiş fakat misyon teşkilâtlarından bir itiraz gelmiştir. Onlar bekâr kadınların misyoner olarak gitmelerine izin vermeye henüz hazır değillerdir. Misyonerlerin görüşüne göre yabancı topraklardaki zulme uğramış kadınları harekete geçirme amacıyla kışkırtmak için Amerika'daki Hristiyanlar'ın yardımının gerektiğini bilmektedirler. 1859'da Burma'dan bir misyoner olan, Mrs. Mason Amerika'yı ziyaret etmiş ve kâfir kadınların yürek burkan hikâyelerinden bahsetmiş bunun üzerine ülkedeki kadınlar kendi organizasyonlarını oluşturmak zorunda olsalar bile bu konu hakkında bir şeyler yapmaya karar vermişler. Bunun sonucu ise 1861'de Woman's Union Missionary Society'nin kurulması olmuştur.[101] Bu kadın örgütü bekâr kadınların yurt dışına daha kolay şekilde gitmelerine imkân vermiş ve erkek misyonerlerin sahip olduğu haklara onların da sahip olması için çalışmıştır.[102]

Sarah Doremus; kadın misyonerleri Doğu'ya ilk göndermek istediği zamanla Women's Union Missionary Society'nin kurulduğu zaman arasındaki 25 yıllık süre boyunca yoğun bir şekilde çalışmış aynı zamanda New York'taki Dutch Reformed Church'ün bir üyesi olarak faaliyetlerde bulunmuştur. 1828'de Sarah'ın Türkler tarafından zulme uğrayan Yunanlar için bir yardım topluluğu organize ettiği ifade edilmektedir. Onun Yunan kadınların gündelik hayat için gerekli olan temel malzemeleri almalarına yardım ettiği ve 1835'te muhtaçlara yiyecek ve diğer malzemeleri dağıtarak Canada, Grande Ligne'deki Baptist Mission'a da yardımlarda bulunduğu aktarılmıştır.[103] Üç önemli kadın teşkilatından birinin kurucusu olan Sarah Doremus'un bu tarz girişimleri ve faaliyetlerinin

[101] https://mylordkatie.wordpress.com/tag/womans-union-missionary-society/, 11/03/2018 tarihinde erişilmiştir.
[102] Dalyan, "Amerikan Misyonerliğinde Kadın ve Kadının Rolü (Ortadoğu Örneği)", s.350.
[103] https://mylordkatie.wordpress.com/tag/womans-union-missionary-society/ 03.03.2019 tarihinde erişilmiştir.

kendisinin destek görmesinde ve bu örgütün misyoner sayısını artırmasında rolü kuvvetle muhtemeldir.

Mrs. Doremus; kendisinin 30 yıldan fazla süre boyunca bağlantılı olduğu ve daha sonra Women's Prison Association hâline dönüşen şehir hapishanesinde bir Sebat hizmeti başlatmıştır. Doremus; New York House ve School of Industry'nin kurucularından biridir ve kurulmasına yardım ettiği Çocuk Hastahanesi ve Anaokulu (Nursery and Child's School) ile ilişkili olmuştur. Ayrıca Yaşlı Kadınlar için Presbiteryen Evi (Presbyterian Home for Aged Women) ile birlikte çalışmıştır. 28 yıl boyunca City Bible Society'nin, 36 yıl boyunca da the City and Tract Mission Society'nin yöneticisi olarak görev yapmıştır. 1855'te Sarah dünyada türünün ilki olacak olan Kadın Hastahanesi'ni kurmak için çalışmaya başlamıştır. Her 3 ya da 4 kadın için yeterince yardım çalışmasında bulunmasına rağmen Sarah, Mrs. Mason'un ricasını duyar duymaz yabancı topraklardaki kadınlara yardım etmek için bunu denemeye ve bir misyonerlik topluluğu oluşturmaya karar vermiştir. İşte bu Woman's Union Missionary Society'nin ortaya çıkması demekti.[104]

Woman's Union Missionary Society tüm mezhepleri içeren bir örgüttür. Kadınlar İncil'e yoğunlaşmışlar ve mezhepçi olmayı istememişlerdir. Bundan dolayı kilise misyon kurullarından bağımsız bir şekilde çalışmışlardır. Kilise misyon kurulları misyonlarda aşırı ihtiyaç duyulan kadınlardan başka bekâr kadınların gönderilmesi hakkında hâlâ tedirgindi. The Society'nin amacı bekâr kadınları; İncil'i herhangi bir yolla alamayacak olanlara götürerek evlere girecek misyonerler yetiştirmek ve onları öğretmen olarak hizmet etmeleri için yurt dışına göndermektir. Bu büyük bir girişimdir ve bu alanda bir ilktir. Kadın liderler akıllıca kararlar vererek herhangi sıradan bir kilise koleksiyonu ya da herhangi diğer misyonerlik organizasyonu ile çakışmayan bir yolla organizasyonu finanse etmeye karar vermişlerdir. Onların düzenli kilise bağışına ek olarak Amerika'daki kadınlar tarafından yapılan bağışlar vasıtasıyla 30 yıllık bir dönemde 1,5 milyon dolardan fazla fona ulaşılmıştır. Bu teşkilâtın ilk başkanı olan Doremus Topluluğun ilk 15 yılını New York'taki evinden idare etmiştir. Onun evindeki her misyoneri hoş karşıladığı ve onlarla yakından ilgilendiği ifade edilmiştir. Kadın misyonerlerin evlerinden çok uzakta misyoner olarak görev yaptıkları sırada Doremus'un onlara bir anne gibi mektuplar

[104] https://mylordkatie.wordpress.com/tag/womans-union-missionary-society/ 01.03.2019 tarihinde erişilmiştir.

yazdığı ve zorlu görevleri için onları teşvik etmeye çalıştığı da aktarılmıştır. Buradan hareketle Sarah Doremus ile misyonerler arasında sıkı bir bağ oluştuğunu söylemek mümkündür. Onların hangi mezhebe ait oldukları fark etmeksizin misyonda tüm İncil'e inanan kadınların destek alması gerektiği inancında olan Sarah; North India'daki Methodist Mission'a da destek göndermiştir. Hintli kadınlar ve kızlar arasında çalışmak yavaş bir şekilde devam ediyordu. Mrs. Doremus kısa bir süre sonra yerli bir Hristiyan kadını bir İncil öğretmeni olarak çalıştırmak üzere kullanması için 50 dolarlık bir çek ile bir mektup gönderdi. Bu North India Conference'deki kadınların çalışmasına ilk finansal katkıydı. 1 Ocak 1877'de bir kaza geçiren Doremus'un ölümüyle tüm dünya üzerinden misyonerler bir arkadaş kaybettiklerini hissetmişlerdir. Cenazesinde bir bakan onun hayatını özetleyerek: "Mrs. Doremus'un kendini tümüyle Hz. İsa'ya, karşılaştığı acı çeken her kalbe, evine ve çocuklarına verdiği görülür" ifadelerinde bulunmuştur. The Woman's Union Mission Society Indua Calcutta'daki evlerine "Doremus Home" ismini vererek onun adını ölümsüzleştirmişlerdir.[105]

1861'de 41 Bible House'daki merkezle kurulan bu örgütün temel gayesi "bekâr kadınları İncil okuyucuları ve öğretmenleri olarak göndermek, bunu devam ettirmek ve dinsiz topraklardaki yerli kadın çalışanları artırmaktı". Topluluğun temeli bir mezhebe bağlı değildi ve kilisenin altı bölümünden kadınlar ilk üyeleri oluşturmuştu. Böylelikle topluluk kendi adına bir şey kurmaktan ziyade pek çok mezhebe bir yarımcı olmayı üstlenmişti. Bu örgüte bağlı gönderilen ilk misyoner Kasım 1861 tarihinde Burma'ya giden Miss Marstou olmuştur. Temmuz 1863'te ise Miss Brittan Calcutta'da çalışmak için gitmişti. 1890 yılına gelindiğinde topluluk 63 misyonere sahip olmuştu ve bunlardan dördü doktordu. Bütün bu kadın misyonerler Calcutta, Allahabad, Kanpur, Shanghai, China ve Yokohama'ya yerleştirilmişti. İlerleyen yıllarda bir topluluğun tüm talebi karşılayamadığı görülmüş ve bu yüzden 1868'de Kongregasyonal kadınlar, 1869-1870'te Presbiteryen kadınlar ve 1871'de Baptist geri çekilerek kendi gruplarını organize etmişlerdir.

Belirgin bir faaliyet olarak kadınların misyonerlik çalışması XIX. yüzyılın bir ürünüdür. Bu amaç için ilk organizasyon New York'ta 1819'da organize edilen fakat varlığı 1861'de son bulan Female Missionary Society of the M. E. Church'tür. 1834'te kendi

[105] https://mylordkatie.wordpress.com/tag/womans-union-missionary-society/ 03.03.2019 tarihinde erişilmiştir.

görüşlerine göre dinsiz kız kardeşlerinin acınacak durumlarını öğrenen New York'taki çeşitli kiliselerden kadınlar onların adına çalışmak için bir topluluk oluşturmuştur fakat bu Church Boards'ın acil ricası üzerine kısa sürede bırakılmıştır. Burmah'tan bir misyoner olan Mrs. Fannie B. Mason 1860'ta kâfir kadınların ihtiyaçları ve yokluklarıyla ilgili üzücü hikâyeleriyle New York'a gelmişti. Bunun sonucu 1861 yılında bugün hâlâ aktif bir şekilde çalışan Woman's Union Missionary Society'nin kurulmuştu. Sonraki çeşitli mezhepsel Amerika Kadın Misyoner Toplulukları bundan gelişmiştir.

Christian Missionary Convention'u teşvik eden Elder Thomas Munnell 1869 Ekim ayında sistematik misyonerlik çalışmasında kız kardeşlerin yardımını almak için bir adım atmak amacıyla Ky., Louisville'de bir toplantı düzenledi ve örgütün temeli bu tarihte atılmış oldu. 1874 kışının başlarında o zaman Iowa Des Moines'deki cemaatin vaizi olan Elder John C. kadınları hep birlikte onun cemaatine çağırmış ve onlara sistematik misyonerlik çalışması için teşkilatlanmalarının iyi bir adım olacağından bahsetmiştir. Elder John'un tesiri altında onlar 28 Şubat 1824'te Mrs. C. E. Gaston'un önderliğinde bir Kadın Misyoner Topluluğu'nu organize etmişlerdir. Bu Ulusal Topluluk'un organizasyonundan yaklaşık sekiz ay önce olmuştur. 9 Ağustos 1874 *Christian Oracle*'de Mrs. Gaston; "Bu bizim kız kardeşlerimiz arasında ilk misyonerlik organizasyonuydu" ifadesinde bulunduğu aktarılmıştır. Aynı yılda, herhangi bir hareket için anlaşma olmaksızın, Ashley'den Mrs. Mary A. Bryant İncil'in vaaz edilmesinde parayı artırmak için bir Feragat Topluluğu organize etti. Ağustos ayının başında Eureka ve Bloomington'da benzer topluluklar organize edildi.[106] Bu şekilde toplulukların artmasıyla birlikte kadınların misyonerlik çalışmaları da hız kazanmaya başlıyordu.

Kadınların örgütlenerek daha aktif bir şekilde çalışmalara katılmaları için gereken uyarı Iowa'dan Mrs. C. N. Pearre'den gelmişti. Mrs. Pearre 10 Şubat 1896'da yazdığı bir mektupta şunları söylüyordu: *"10 Nisan 1874'te sabah saat yaklaşık onda, benim ibadetimin bitiminde, bir fikir geldi. O zaman American Christian Missionary Convention'un ilgili sekreteri (Corresponding Secretary) olan Brother Munnell ile bu fikrin uygulanabilir olup olmadığını anlamak için acilen görüştüm. O 'Bu Tanrı'nın ateşinin bir alevidir ve hiç kimse onu yok edemez' şeklinde bana cevap verdi. Ardından ben bizim kadınlarımıza mektuplar yazmaya ve biri hariç tüm kadınlardan kısa sürede*

[106] *Historical Sketch Of the Christian Woman's Board of Missions,* Derleyen: Miss Elmira J. Dickinson, 1897, s.6-8.

olumlu cevaplar almaya başladım." Mrs. Pearre'nin bu mektupları Indiana'dan Mrs. O. A. Burgess, Pennsylvania'dan Mrs. Joseph King, Ohio'dan Mrs. M. M. B. Goodwin ve Mrs. R. R. Sloan, Illinois'den Miss E. J. Dickinson, Kentucky'den Mrs. R. Milligan ve Missouri'den Mrs. J. K. Rogers'ın aralarında bulunduğu pek çok kadın tarafından samimi bir şekilde karşılandı ve geri dönüşler oldu. Mrs. Pearre'nin mektuplarına ilk aktif cevap Temmuz 1874'te Mrs. Governor Wallace'in salonunda bir Yardım Topluluğu olarak bulunan Indianapolis Central Church'ün kadınları tarafından yapıldı. Mektubun okunması üzerine bir anayasa hazırlandı ve kabul edildi, yedi ya da sekiz isim kaydedilerek görevliler seçildi. Mayıs 1874'te Mrs. Pearre Iowa City Church'de bir topluluk organize etti. Aldığı mektupların onu Hristiyanlık hizmetinde daha ileri gitmekte teşvik ettiği aktarılmıştır. Haziran ayında Isaac Errett Iowa City'yi ziyaret etmiş, konu üzerine Mrs. Pearre ile konuşan Isaac büyük bir ilgi göstermiş ve o zaman orada coşkulu bir başlıkla "Help Those Women" (Bu Kadınlara Yardım)'ı yazarak derginin gelecek sayısına The Christian Standard'a göndermiştir. Bununla o kız kardeşlerin takip eden Ekim'de bir Woman's Board organize etmek için Cincinnati'de General Convention ile aynı zamanda bir toplantı düzenlemelerini amaçlamıştır. Misyonerlik faaliyetlerinde bulunmak ve Hristiyanlık için çalışmak için hevesli olan kadınları onların çalışmalarına olumlu yaklaşımda bulunan erkeklerin sözleri güçlendirmiş ve cesaretlendirmişti.[107]

Christian Standard'da Isaac Errett tarafından yapılan öneriye göre 1874'te düzenlenen General Convention ile bağlantılı olarak Ohio, Cincinnati'de kadınlar toplanırdı, yaklaşık 75 kadın bu şehirdeki Richmond Street Church'ün bodrumunda toplandı. Ohio'dan Mrs. R. R. Sloan başkanlık yapması için çağrıldı. Miss Alma White toplantının sekreteri olarak görev yaptı. Mrs. Pearre toplantının tam amacını açıkladı ve gelecek çalışmaların planını sundu. Sonuç anayasanın belirlendiği, idari merkezin Indianapolis'e yerleştirildiği ve bu mahalden ulusal görevlilerin seçildiği tarih 22 Ekim 1874'te Christian Woman's Board of Missions'un organize edilmesiydi. Seçilen memurlar; Başkan Mrs. Maria Jameson; Kayıt Memuru Mrs. William Wallace; İlgili Sekreter (Corresponding Secretary) Mrs. C. N. Pearre; Mali İşler Sorumlusu Mrs. O. A. Burgess idi ve tümü Indianapolis'tendi. Bir başkan yardımcısı, bir sekreter ve dokuz eyaletin her biri için bir ya da daha fazla yönetici ayrıca seçildi ve bunlar hep birlikte Executive Committee'yi kurdu. Çalışmanın yönetimi yerli olmayan üyelere tüm önemli konular üzerinde bir vekil oyu kullanmalarına izin

[107] *Historical Sketch Of the Christian Woman's Board of Missions,* s.6-8.

verse bile orada olanlara ve Indianapolis yakınında olanlara verildi. Organizasyon tamamlandığı zaman yeni seçilmiş memurlar General Convention'a tanıtıldı, onlar tebrik edildikten sonra aşağıdaki yasa tasarısı benimsendi:

"Kararlaştırıldı, Bu Convention Christian Woman's Board of Missions'un tanınmasına karar verildi ve içten bir şekilde onaylandı, bir meşru aktivite sahası açılması ve Hristiyan kadınların tüm dünyaya İncil gönderme gibi büyük bir çalışmada bizim aktif işbirlikçilerimiz olabileceği faydası garanti edildi. Biz 'İncil'de bizimle çalışmayı teklif eden kadınlara yardım edeceğimize yemin ettik' ". Bu gibi olumlu şartlar altında ve kendi üyelerinden gelen içten bir yardım teminatıyla çalışma resmi olarak başlatılmıştır. Böylece XIX. yüzyıl ortalarında oluşmaya başlayan Amerikan Board'ın Kadın Misyonerler ayağı Boston'un Güney Kilisesi'nde 7 Ocak 1868 tarihinde Woman's Board of Mission'un kurulmasıyla birlikte bir adım ileri taşınmış oluyordu.

1.6.2. Woman's Board of Missions of the Interior (WBMI)

Amerikan Board'a bağlı üç kadın teşkilâtından biri olan The Woman's Board of Missions of the Interior'un; the Japan Mission of the American Board altında resmi olarak Kobe Home kurulmadan bir yıl önce yani 1874'te Kobe Home/Kobe Girls' School/Kobe College'deki misyonerlik çalışmasından sorumlu olduğu varsayılmaktadır. Onların 1874 ile 1909 yılları arasında Kobe College'deki misyon çalışmaları WBMI'un altın çağına denk gelmektedir. Toplam 37 Amerikalı kadın misyoner 1873-1909 yılları arasında ya WBMI ya da Woman's Board of Mission (ilerde WBM) tarafından desteklenen Kobe College'e gönderilmiştir.[108]

Sivil Savaş'tan sonra ayrı kadın teşkilâtların ortaya çıkışı geç XIX. yüzyılda kadınların yabancı misyonerlik hareketinin gelişmesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Tarihçi Patricia R. Hill'in vurguladığı gibi kadınların yabancı misyonerlik hareketi *"büyük XIX. yüzyıl kadın hareketinin en büyüğü ve belki de Amerika'daki XIX. yüzyıl dini hareketin en genişi olarak ortaya çıkmıştır"*. Kadın teşkilâtları erkek misyonerlik teşkilâtlarına

---

[108] Noriko Kawamura Ishii, *American Women Missionaries at Kobe College 1873-1909,* Edited by Edward Beauchamp, 2012, s.20-30.

yarımcı destek organı olarak gelişse de onlar yabancı misyonerlik çalışmasında kendi çalışmaları için büyük bir güç elde etmişlerdir. Onların üstlendiği sorumluluklar; kadın misyonerleri çalıştırma, misyonerlik bilgisini kadın seçmenlerine yayma ve finansal olarak kadın misyonerleri ve onların "kadınlar için çalışmasını" desteklemek şeklinde üç alanla sınırlıdır. Board'ın erkek temel teşkilâtı başlıca; yabancı sahaların seçimine karar verme, genel misyonerlik hedef ve politikaları, personel ataması ve mali kaynakların tahsisi, çeşitli yabancı sahalarda yapılacak olan misyonerlik çalışmasının içeriği gibi konular da dâhil olmak üzere yabancı misyonerliğin geri kalan her şeyini kontrol etmiştir. Ancak kadın teşkilâtlarının Board'a bağlılığı genel yapı içinde mevcuttur. American Board'ın desteği altında olan rezervasyona rağmen ayrı kadın teşkilâtları kadınların otorite pratiği yapmalarına ve onların organizasyonel ve politik yeteneklerini eğitmelerine imkân vermiştir. Bilinçli ya da bilinçsizce ayrı kadın teşkilâtların oluşumu yürürlükte kadınları serbest bırakmıştır. Kongregasyonel kadınlar mezhepsel olan yabancı misyonlar için ayrı kadın toplulukları organize edenlerin ilkiydi. Onlar bir kadın teşkilâtı organize etmenin değerini anlasalar da ABCFM'nin Yabancı Sekreter Rufus Anderson'un bekâr kadın misyonerleri yurt dışına göndermeye ve kadın teşkilâtları organize etmeye karşı olduğunun da farkında olmuşlardır. Bu yüzden kadınlar onun 1866'da istifasına kadar beklemişlerdir.[109]

Yabancı sekreteri olarak Rufus Anderson'un yerine geçen N. G. Clark ayrı kadın teşkilâtlarının organize edilmesinin kaçınılmaz olduğunu anlayarak onları American Board'ın programına dâhil etmek istemiştir. Böylece o hem kadın misyoner topluluklarını hem de vazifesinin başlangıcından beri bekâr kadın misyonerleri desteklemiştir. Charlestown'dan Mrs. Albert Bowker; misyonerlik çalışmasında kadınları cesaretlendirmek için bir şeyler yapılacağını teşvik ederek N. G. Clark Sekreterliğine geldi. N. G. Clark'ın 19 Nisan 1867 tarihli önerisine dayanan Woman's Board of Mission Şubat 1868'de American Board'a bir destek olarak oluşturulmuştur. The Women's Board of Missions of the Interior aynı yıl Ekim ayında kurulmuştur. Fikir birliği; bölgesel teşkilâtların bireysel olarak kadınları içermede ve misyonerlik işinde yerel ilgileri canlandırmada daha etkili olacağı yönündeydi. Farklı eyaletlerden çok sayıda kadın 27 Ekim 1868'de Chicago'da İkinci Presbiteryen Kilisesi'nin (The Second Presbyterian Church) konferans salonuna onun yurt dışındaki kadınlar için kadın çalışmalarının ihtiyaç

[109] Ishii, *American Women Missionaries at Kobe College 1873-1909,* s.20-30.

ve metotlarını izah ettiği konuşmasını dinlemeleri için çağrılmışlardır. N. G. Clark ayrı bir kadın teşkilâtı organizasyonun avantajından anladığını aktardığı toplantıdan ayrıldıktan sonra başkanlık eden Mrs. S. C. Barlett ve sekreter Mrs. J. V. Farwell ile sonucun ne olacağını düşündü ve Woman's Board of Missions of the Interior'u organize etmeyi ilerletmek için oylama yaptı. WBMI 13 Kasım 1873'te Illinois eyaletleri ile birleştirildi. İlk başkan Mrs. S. C. Bartlett Kasım 1868'de WBMI'nın başlangıçtaki hedefini: *"Çalışma belki de herhangi bir diğerinden daha samimi olarak tüm Hristiyanları birleştirebilecek tek çalışmadır. Biz Batı'nın büyük yürekli kadınlarından yabancı topraklardaki kız kardeşlerine kadar bir kutsama akını aktarabildiğimiz bir kanal sağlayacaktık."*[110] şeklinde açıklamıştır. Bunların dışında Congregational Woman's Board of Mission, Woman's Cristians Tempaerance Union ve Woman's Board Mission da XIX. yüzyılın önemli kadın teşkilâtlarına örnek olarak verilebilir.

Özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında gelişen kadın misyoner örgütleri Colorado, Arizona ya da New Mexico gibi Amerika'nın belli şehirlerinde örgütlenmişlerdir. Bu örgütler kadınların başarılı olmaları için gereken tüm malzemelerin masraflarını karşılamış onlara destek olmuştur.[111] Bu kadın teşkilâtları misyonerliğin ortaya çıktığı dönemden beri erkek egemen yapısını değiştirmekte ve kadın misyonerlerin de erkekler kadar misyon bölgelerinde çalışmalarını sağlamakta önemli bir rol üstlenmiştir. İlk dönemde kadınların misyonlarda etkili olamayacağı anlayışı hem bekâr hem de evli kadınların sahadaki başarılarıyla değişmeye başlamıştır. Amerikalı kadın misyonerler özellikle sağlık ve eğitim alanındaki çalışmalarıyla gittikleri bölgelerde kitleleri etkilemeyi başarmışlar ve kimi zaman lider konumuna gelmişlerdir. 1853 yılında İzmir'e gelerek buradaki Yahudiler arasında iki yıl geçiren ve daha sonra Ermeni misyonuna atanan Mrs. Catherina Jenning Parsons bu kadın misyonerlerden yalnızca biridir. Bahçecik'te Ermenice öğrenmesinin ardından İzmit bölgesine çok sayıda ziyarette bulunmuş ve keşif gezileri yapmıştır. Aynı zamanda öğretmen olan Parsons Bahçecik'te yatılı kız okulu açılmasını desteklemiş ve bölgede açılan bu okul 1855 tarihinde Adapazarı'na taşınmıştır. 47 yıl boyunca misyoner olarak hizmet eden Mrs. Parsons'tan Amerikan Board kayıtlarında çok yetenekli, saygın ve sevilen bir kadın olarak bahsedilmektedir. Ayrıca sık sık yaptığı ziyaretlerine değinilerek kadın toplantılarında bir lider vasfı taşıdığı belirtilmiştir. Hristiyan öğretilerinin bir yorumlayıcısı olarak da anılan

---

110 Ishii, *American Women Missionaries at Kobe College 1873-1909,* s.20-30.
111 Dalyan, "Amerikan Misyonerliğinde Kadın ve Kadının Rolü (Ortadoğu Örneği)", s.350.

Mrs. Parsons’un hasta ve fakir insanlar için bir anne olduğu şeklindeki ifadelere yine aynı kayıtlarda ulaşılmıştır.[112] Kadınların ve kız çocuklarının aralarına dolayısıyla aile hayatına ve evlere girmenin kadın misyonerler sayesinde olacağının anlaşılması, misyonerlerin XIX. yüzyılda Anadolu ve Orta Doğu topraklarında da çalışmasını yönlendirmiştir. Yüzyılın ortalarından itibaren sayıları artan kadın misyonerler bölgedeki kadınlar üzerinde büyük bir iz bırakmıştır.

[112] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Catherine J. Parsons," ARIT.

BÖLÜM 2: ABCFM'NİN OSMANLI DEVLETİ'NDEKİ MİSYON BÖLGELERİ VE KADIN MİSYONERLER

XIX. yüzyıl ortalarından itibaren yoğun olarak Osmanlı topraklarına misyoner gönderen Fransa, İngiltere ve Amerika gibi devletler bu topraklara 'ileri karakollar' olarak bakmışlar bu nedenler çok sayıda misyoner göndermişler. Amerikalı misyonerlerden biri olan ve 1857 yılında Anadolu topraklarında bir gezi yapan Tilman C. Trowbridge bu gezi notlarına *"Türklerin, gerek insan olarak kendileri, gerekse tüm toplumsal kurumları ilkeldir. Bunun bir nedeni ırksal ise, bir nedeni de dinseldir. Türkler Hristiyanlaştırılmadıkça ve tüm kurumları batılılaştırılmadıkça kurtuluş yoktur. Kurtuluşun yolu ise Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Hristiyan halkları bir bir Protestanlaştırmak ve özgürleştirmektir"* şeklindeki cümleleri kaydederek genel bir misyoner görüşünü ortaya koymuştur. Osmanlı Devleti'ni hem coğrafî hem kültürel hem de sosyal açıdan incelemeye alan misyonerler elde ettikleri sonuçları kayıtlara geçirmişlerdir. Toroslar'ın güney kısımlarının ve Mezopotamya düzlüklerinin sıcak ve kurak olduğunu not ederlerken uzun süren savaşlar nedeniyle ormanların ve su kaynaklarının zarar gördüğünü de aktarmışlardır. Osmanlı Devleti'nin nüfusu ve coğrafî sınırları hakkında misyonerler 1820 yılında imparatorluğun hala Avrupa'nın büyük bir bölümünü, Asya ve Afrika'yı ayrıca Akdeniz kıyılarını kapsadığını ve büyük bir nüfusa sahip olduğunu belirtmişlerdir. Nüfusunun büyük çoğunluğunun Müslüman olduğunu kaydeden misyonerler büyük bir kitlenin de Hristiyanlık'ın farklı kollarına ait olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlarla birlikte Arnavutların, Tatarların, Çingenelerin, Çerkezlerin, Dürzilerin de bölgedeki diğer gruplar olduğu bildirilmiştir. Osmanlı Devleti döneminde Türkler'in tüm üst makamlarda Müslüman ve fatih olarak bulunduklarını Hristiyanların ise tebaa olarak görülüp özel vergi ödemeye zorlandıklarını ifade eden misyonerler Hristiyanların askerlik görevinden muaf olduklarına ise dikkat çekmişlerdir.[113]

Anadolu'yu Batı, Orta ve Doğu Türkiye Misyonu olarak üç temel misyon bölgesine ayıran Amerikan misyonerleri çalışmaların Ermeniler üzerinde yoğunlaşacağına karar verdikten sonra Batı Türkiye Misyonu'nu Ermeni Misyonu olarak değiştirmişlerdir. Birinci bölge yani merkezi İstanbul olan "Batı Türkiye Misyonu"na bağlı yerleşim merkezleri arasında İzmit, Kayseri, Bursa, Manisa, Sivas ve Merzifon da bulunmaktadır. Ayrıca bu misyon merkezlerine bağlı Amasya, Tokat, Çarşamba, Samsun, Ünye, Yozgat, Niğde, Aksaray,

[113] *A Sketch of the Mission of The American Board*, Boston Massachusetts, 1908, s.3-15.

Sungurlu, Talas, Bandırma, Bilecik, Kütahya, İzmir, Aydın, Akhisar, Afyon, Zara ve Gürün gibi uç istasyonlar mevcuttur. İkinci bölge, merkezi Antep şehri olan "Merkezi Türkiye Misyonu" Halep, Adana, Antakya, Maraş merkezlerini içine almaktadır ve bunlara bağlı Urfa, Kilis, Elbistan, Adıyaman ve Siverek uç istasyonları bulunmaktadır. "Doğu Türkiye Misyonu" üçüncü bölgeyi oluşturur ve merkezi Harput şehridir. Üçüncü bölgeye bağlı olarak faaliyet gösteren istasyonlar ise Bitlis, Erzurum ve Mardin ile bunlara bağlı Arapgir, Eğin, Muş, Diyarbakır ve Trabzon uç istasyonlarıdır.[114]

Misyonerler üç bölgeye ayırdıkları Anadolu misyonları ile ilgili olarak Batı Türkiye'nin Pontus, Bitinya, Paflagonya, Galatya, Kapadokya, Frigya, Likaonya, Misya, Asya ve Troas antik şehirlerini içine alan Roma bölgesi olduğunu belirtirlerken Merkezi Türkiye'nin Antik Kilikya'da Doğu Türkiye'nin Ermenistan ve Mezopotamya bölgesinde olduğunu aktarmışlardır. Misyon bölgelerindeki çalışmaları kronolojik olarak üç döneme ayıran misyonerler 1831-1846 yılları arasındaki dönemi hazırlık dönemi olarak adlandırmışlardır. Bu dönem içinde İstanbul (1831), İzmir (1833), Bursa (1834), Trabzon (1836) ve Erzurum (1839) istasyonlarının başarılı bir şekilde kurulduğu bilinmektedir. Hazırlık dönemi boyunca misyonerler dil çalışmaları, okul açma ve yayın yapma gibi işlerle meşgul olmuşlardır. Bu dönemde misyonerlerin halkla yakınlaşmayı sürdürerek fırsatlar el verdiği ölçüde ve öğretmenler güvende olduğu sürece okul açmak için çalışmışlardır. Ardından İncil'in ülkenin konuşma diline çevrilmesini sağlamışlar, okullar için broşür ve kitapların basım ve dağıtımıyla ilgilenmişlerdir. Bu sırada bireylere ve küçük topluluklara vaaz vermeye de başlamışlardır.[115]

1846-1866 yılları arasındaki 20 yıllık dönem misyonerler tarafından büyüme ve organizasyon dönemi olarak isimlendirilmiştir. Bu dönemde açılan istasyonların sayısı artırılarak toplam 24 istasyon açılmıştır. 1849'da Antep, 1850'de Musul, Diyarbakır, 1854'te Tokat, 1855'te Maraş, Halep, Sivas ve Harput, 1856'da Urfa, İzmit, Antakya, 1857'de Merzifon, 1858'de Bitlis ve Edirne, 1863'te de Adana misyonerlerin etkinlik alanına girmiştir. Bu dönemde Amerikan ve İngiliz İncil derneklerinin gözetiminde kutsal metinler yayınlanmıştır. 1866-1896 yılları arasını kapsayan son dönem ise ilerleme dönemi olarak kabul edilmiştir. 30 yıllık bir süreci kapsayan bu dönemde eğitim çalışmalarında ilerleme kaydedilirken evanjelik kiliseler ile yurtdışından gelen

---

[114] Küçükoğlu, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri 'Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.73-74.
[115] *A Sketch of the Mission of The American Board*, s.8.

misyonerler arasında samimi ilişkiler kurulmuş ve işbirliği sağlanmıştır. Misyonerlerin açtıkları istasyon sayısı son dönemde 111'e üye sayısı ise 11.889'a ulaşmıştır. 1872'de Van Doğu Türkiye istasyon listesine eklenmiş, Maraş'taki İlahiyat Fakültesi 1871'de ilk mezunlarını vermiştir. Bu dönem İncil yayınlama çalışmaları da büyük bir hız kazanmıştır. Erkek çocuklar için liseler kızlar için de manastırlar gittikçe artmıştır. Erkek öğrencilere faydalı olacağı düşünüldüğünden bazı liselere ticarî alışkanlıklar oluşturmak ve onlara maddi destek sağlamak amacıyla endüstriyel bölümler eklenmiştir. 1872 yılında farklı milletlerden öğrencilerin yüksek eğitimi için Kadın Misyonerler Birliği'nin denetimi altında İstanbul'da kurulan yatılı kız okulu bugün Amerikan Kız Koleji adında eğitime devam etmektedir. Aynı yıl Antep'te Merkez Türkiye Koleji faaliyete başlamış ve kısa zamanda tıp bölümünü bünyesine eklemiştir. 1872'de Harput'ta kurulan okul 1878 yılında Ermeni Koleji olmuştur. 1882'de Maraş'ta Merkez Türkiye Kız Koleji kurulmuş, 1886'da Merzifon'daki erkek lisesi Anadolu Koleji adını almıştır.[116]

2.1. Batı Türkiye Misyonu (Western Turkey Mission)

Misyonerler çalışma planına bağlı olarak Anadolu'yu üç temel bölgeye ayırmışlardı. Bu bölgelerden ilki İstanbul, Trabzon ve Merzifon'u içeren Batı Türkiye Misyonudur. Bu bölgenin merkezi İstanbul şehridir. İstanbul istasyonu bölge için önemli bir üs durumundadır. Manisa, İzmit, Bursa, Merzifon, Kayseri, Sivas gibi merkezlerin dışında Samsun, Çarşamba, Ünye, Tokat, Amasya, Niğde, Yozgat, Talas, Aksaray, Sungurlu, Bilecik, Bandırma, İzmir, Kütahya, Aydın, Afyon, Akhisar, Gürün ve Zara gibi noktalar Batı Türkiye Misyonu içinde yer almaktadır.[117] Amerikalı misyonerler Batı Türkiye Misyonu'nu Ermeni Misyonu olarak değiştirmişler 1856'da Güney ve Kuzey olmak üzere iki kısma ayrılmışlardır. 1860'dan itibaren Ermenilere yönelik misyonerlik çalışmaları Batı, Orta ve Doğu Türkiye Misyonu üzerinden yürütülecekti.[118] 1871'den itibaren Amerikan Board Anadolu'daki çalışmalarını bu üç misyon bölgesinde yürütmüştür.[119]

1850-1900 yılları arasında merkezi İstanbul olan Batı Türkiye Misyonu'na Board'a bağlı olarak yaklaşık 104 evli ve bekar kadın misyoner gelmiştir. Osmanlı Devleti'ne gelen misyonerler bölgeye girişlerini Batı Türkiye Misyonu'nda yer alan şehirlerinden yapmışlardır. Özellikle İstanbul ve İzmir'den Osmanlı topraklarına giren Hristiyan

---

[116] A Sketch of the Mission of The American Board, 1908, s.3-15.
[117] Küçükoğlu, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri 'Dünü, Bugünü ve Yarını',* s.73-74.
[118] Doğan, "Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri", s.274..
[119] Göksal, II. Abdülhamid Dönemi İstanbul'unda Faaliyet Gösteren Yabancı Okullar, s.39.

misyonerler buradan görev yapacakları merkez ya da uç istasyonlara dağılmışlardır. Örneğin 1852 yılı başında İzmir'e ayak basan Hannah M. C. Edy aynı yılın Şubat ayında Halep'e gitmiştir. 1846 yılı Mount Holyoke Seminary'den mezun olan Hannah 24 Kasım 1851'de W. W. Eddy ile evlenmiş ve 29 Kasım 1851'de Boston'dan yola çıkmıştı. Batı Türkiye Misyonu'nda kısa bir süre bulunan Hannah daha sonra gittiği Suriye Misyonu'nda önemli çalışmalar yapmıştır.[120] Bayan Edy'den yaklaşık 10 gün sonra yine İzmir'e gelen Susan Huntington K. S. Morgan da Temmuz 1852'de Merzifon'a gitmiştir. 24 Kasım 1851'de J. W. Sutphen ile evlenen Bayan Morgan 29 Kasım 1951'de yola çıkmıştı. Merzifon'dan sonra yine İzmir kanalıyla Selanik'e gitmiştir.[121] 21 Ocak 1853 tarihinde İzmir'e gelip 2 Mart 1853'te Antep'e gönderilen Bayan Sarah Frances Goodyear Pratt de bu isimler arasındadır.[122]

Özellikle İstanbul üzerinden çalışma sahalarına dağılan misyonerler arasında olan ve 3 Eylül 1860'da İstanbul'a gelen Bayan Martha Evarts Tracy Livingstone 27 Eylül'de buradan Sivas'a gitmiş, görevine başlamıştır.[123] Mary Emmons Ide Torrey Bryant da önce İstanbul'a gelen ve buradan kendi çalışma sahası olan Sivas'a giden bir kadındır.[124] Mrs. Matilda J. L. Baldwin gibi bazı misyonerler ise İstanbul'da birkaç yıl geçirdikten sonra başka bölgelere transfer edilmişlerdir. 1867 yılında İstanbul'a gelen Baldwin 1870'te Manisa'ya transfer edilmişti.[125] 1879'da İstanbul'a gelip 1880'de Bulgaristan'a giden Bay ve Bayan Belden de bunlar arasındadır.

Batı Anadolu Misyonu birçok şehri içinde barındırsa da bazı istasyonlar bölgedeki misyonerlik çalışmaları için özel bir önem taşımakta adeta üs görevi görmektedir. İzmir, İstanbul, Manisa ve Bursa şehirlerinin önde geldiği bu misyon bölgesi gelen kadın misyoner sayısı bakımından da önde olmuştur. 1850-1860 yılları arasında 35, 1860-1870 yılları arasında 14, 1870-1880 yılları arasında 14, 1880-1890 yılları arasında 24, 1890-1900 yılları arasında da 17 kadın misyoner olmak üzere 50 yıllık dönemde yaklaşık 104 kadın misyoner Board'a bağlı olarak Batı Anadolu Misyonu'na gelmiş ve görev yapmıştır.

[120] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Hannah M.C. Eddy," ARIT.
[121] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Susan H.K.S. Morgan," ARIT.
[122] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah F.G. Pratt," ARIT.
[123] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Martha E.T. Livingstone," ARIT.
[124] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Mary E.I.T. Bryant," ARIT.
[125] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Matilda J.L. Baldwin," ARIT.

2.1.1. 1850-1900 Yılları Arasında İstanbul'da Bulunan Board Misyonerleri

Ele aldığımız dönemde Board Heyeti tarafından İstanbul'a ilk giden kadınlardan 12 Temmuz 1850'de şehre gelen Emily Ann Bird Van Lennep zikredilebilir. İstanbul'da kaldığı dört yıllık süre boyunca Bayan Emily iyi derecedeki Ermenicesi sayesinde Ermeniler arasında çalışmalarını yürütmüştür.[126] İstanbul'a gelen kadın misyonerlerden biri de 21 Eylül 1853'te gelerek faaliyetlerine başlayan Caroline W. Smith Ball'dur. 9 Temmuz 1853'te Jasper N. Ball ile evlenen Caroline eşiyle birlikte 20 Temmuz'da yola çıkmıştı. Bir yıl burada çalıştıktan sonra Kayserya'ya tayin edilmiştir.[127] William Goodell'in kızı olan Mary Eunice Goodell Barnum da İstanbul'da görev yapmıştır. 24 Temmuz 1854'te Boston'dan ayrılarak Eylül 1854'te İstanbul'a gelmiştir. Mary henüz 19 yaşındayken Board tarafından misyoner ailelerin çocuklarına bakması ve eğitim vermesi için İstanbul'a gönderilmişti. 1860'ta Harput'tan gelen Herman N. Barnum ile evlenerek aynı yıl Harput'a gitmiştir. İstanbul'da kaldığı sürece onun misyonerlik çalışmaları için birçok faydası olduğu Board tarafından kaydedilmiştir.[128]

1855'ten 1860'a kadar Batı Türkiye Misyonu'na gelen kadınların İzmir bölgesinde yoğunlaştıkları dikkat çekmektedir. Cyrus Richards'ın kızı Helen Morris Richards Herrick Eylül 1861'de İstanbul'a gelmişti. 1865-1866 arasında kısa bir Amerika ziyareti ve birkaç kez Merzifon'a gitmesinin dışında İstanbul'da uzun yıllar hizmet vermiş bir misyonerdir. Öyle ki 20 Temmuz 1911'de bölgeden ayrılmıştır.[129] Bayan Herrick'ten bir yıl sonra Clara E. Gray Schauffler İstanbul'a gelmiştir. Önde gelen bir hekimin kızı olan Clara 25 Kasım 1862'de Henry Schauffler ile evlenerek aynı yıl İstanbul'a gitmek için yola çıkmıştı. Robert Koleji'nde çalışan kocasına hem misyonerlik faaliyetlerinde hem de okul çalışmalarında büyük bir destek verdiği belirtilmiştir. Bayan Schauffler aynı zamanda çeşitli misyon bölgeleriyle yazışmalar yaparak çalışmalar hakkında bilgi toplamış 1870 yılında Amerika'ya dönene kadar bölgeye gelen misyonerlerle de ilgilenmiştir.[130]

---

[126]Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Emily A.B. Van Lennep," ARIT.
[127] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Caroline W.S. Ball," ARIT.
[128] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Mary E.G. Barnum," ARIT.
[129] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Helen M.R. Herrick," ARIT.
[130] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Clara E.G. Schauffler," ARIT.

18 Ekim 1869'da Minnie C. Beach Clarke İstanbul'a gelmiş fakat kısa süre burada çalışmış kadınlardan biridir. İstanbul'dan sonra gittiği Filibe'de sağlık problemleri nedeniyle uzun süre kalamamış 1872'de Amerika'ya dönmüştür.[131] Julia A. Rappleye, Sarah Lucretia Wood, Charlotte L. Noyes, Electa C. Parsons Riggs, Ellen C. Parsons, Clara E. Hamlin Lee, Cornelia Pond Williams Chambers, Ellen Henry Scranton Belden, Martha Jane Gleason, Martha E. Lawrence, Martha Hamilton Cartlidge Peet, Agnes McCartney Lord, Isabel Frances Dodd, Florence Amanda Fensham, Helen E. Melvin, Ida Wood Prime, Ella Tmeple Bray Graham, Isabella Porter Bliss Dwight, Susan Hawley Olmstead, Anna Bancroft Jones, Lydia A. Gile, Annie Mildred Barker, Mathilde H. Meyer Greene XIX. ikinci yarısında İstanbul istasyonuna gelerek görev yapmış kadınlar arasındadır.

2.1.2. 1850-1900 Yılları Arasında İzmir'de Bulunan Board Misyonerleri

İzmir İstasyonu misyonerlik faaliyetleri için en önemli merkezlerden biridir. İstanbul İstasyonu açılana kadar merkez istasyon olarak çalışmalarını sürdürmüştür. 6 Ocak 1852'de Hannah Maria Condit Eddy, 16 Ocak 1852'de de Susan Huntington Kellog S. Morgan'ın bölgeye gelmesiyle yüzyılın ikinci yarısındaki çalışmalar hızlanmıştır. Batı Anadolu Misyonu için önemli kadınlardan olan ve 20 Nisan 1853'te İzmir'e ayak basan Mary Ann Brackett Jewett'tir. Eşi Fayette Jewet ile 14 Mart 1853'te Boston'dan yola çıkan Mary Jewett 1853-1860 yılları arasında Merzifon, Tokat, Sivas ve Yozgat'ta görev yapmıştır.[132] İzmir'den sonra Tokat ve Sivas'a giden bir diğer kadın misyoner Sarah W. Powers Parsons'tur. Sarah eşi Benjamin Parsons ile 8 Ağustos 1854'te Boston'dan yola çıkarak 25 Eylül 1854'te İzmir'e ulaşmıştı. Kısa süreli bir misyonerlik kariyeri olan Sarah Parsons 1859'da Amerika'ya dönmüştür.[133] 1854'te İzmir'e gelen dört kadın misyonerden Mary Elizabeth Nichols Nutting kendisi gibi Board misyoneri olan Joseph Nutting ile 1854 yazında evlenmiş 8 Ağustos'da Boston'dan yola çıkmıştı. Kısa bir süre İzmir'de bulunan Bayan Nutting buradan Diyarbakır'a ardından da Urfa'ya giderek uzun yıllar misyonerlik faaliyetlerine katılmıştır. 1854 tarihinde İzmir'e gelen iki diğer kadın misyoner Catherine Jones Trowbridge Goodell ve Rhoda Ann Scott Richardson'dır. Bayan Catherine Merkezi Türkiye Koleji'nin müdürü olan Tillman Conkling

[131] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Minnie C.B. Clarke," ARIT.
[132] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Mary A.B. Jewett," ARIT.
[133] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah W.P. Parsons," ARIT.

Trowbridge'nin kardeşi idi. 20 Temmuz 1854'te Edwin Goodell ile evlendikten sonra yola çıkarak 25 Eylül'de İzmir'e vardı. Kasım ayına kadar burada çalışan Catherine ve eşi daha sonra Trabzon'a tayin edilmiştir.[134] Bayan Rhoda A. S. Richardson ise 8 Ağustos 1854'te yola çıkmıştı. Misyoner bir aileden gelen Rhoda'nın anne ve babasının Hintliler tarafından öldürüldüğü bilinmektedir. Bay ve Bayan Richardson'ın İzmir'den sonra gittikleri Erzurum, Bursa ve Bulgaristan gibi bölgelerde gayretli ve başarılı çalışmaları dikkat çekmektedir. Ailenin çocuklarından ikisi anne ve babaları gibi misyoner olarak görev yapmışlardır.[135]

1855 yılında İzmir'e gelen Board'a kayıtlı kadın misyoner sayısı 5'tir. 8 Şubat 1855'te İzmir'e gelen Elizabeth B. Morris Plumer 18 Temmuz 1831 tarihinde New Jersey'de doğmuştur. 29 Kasım 1854'te Alexander R. Plumer ile evlenerek 21 Aralık'ta eşiyle yola çıkmıştır. Bayan Plumer İzmir'e gelmiş olsa da burada çok uzun yıllar çalışmamıştır. Bay ve Bayan Van Lennep ile Tokat'ta bir süre çalıştıktan sonra Sivas'a gitmiştir.[136] Isabella Homes Goodell, Caroline R. Wheeler Allen, Alzina M. Churchill Knapp ve Susan D. Cole Aiken 1855'te İzmir'e gelen diğer kadın misyonerlerdir. 1855-1860 yılları arasında İzmir'e 12 kadın misyoner gelerek buradaki faaliyetlere katılmışlardır. Abby Maria Wood Bliss, Amelia A. Gilbert Leonard, Eliza Dorinda Winter Morse, Susan Diamond Meriam, Emily M. Arms bu kadınlardan birkaçıdır. XIX. yüzyılın son çeyreğinde ise İzmir'e gelen kadın 12 olmuştur.

---

[134] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Mary E.N. Nutting," ARIT.
[135] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Rhoda A.S. Richardson," ARIT.
[136] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Alexander R. Plumer," ARIT.

Tablo 1:

1850-1900 Yılları Arasında Batı Türkiye Misyonu'nda Görev Yapan Kadın Misyonerlerin Kronolojik Listesi

BATI TÜRKİYE MİSYONU			
ADI-SOYADI	**DOĞUM/ÖLÜM TARİHİ**	**BÖLGEYE GELİŞ TARİHİ**	**GELDİĞİ BÖLGE**
Mrs. Catherina Jennings Parsons	1822/1914	7 Temmuz 1850	Salonıca (Selanik)
Mrs. Emily Ann Bird Van Lennep	1825/1898	12 Temmuz 1850	İstanbul
Mrs. Hannah Maria Condit Eddy	1827/1904	6 Ocak 1852	İzmir
Mrs. Susan Huntington Kellogg Sutphen Morgan	1851-1878	16 Ocak 1852	İzmir
Mrs. Harriette G. Buttrick Morgan	1822-1852	16 Şubat 1852	Salonıca (Selanik)
Mrs. Sarah Frances Goodyear Pratt	1828-1903	21 Ocak 1853	İzmir
Miss Melvina Haynes	1827-1854	22 Ocak 1853/Şubat 1853	İzmir/İstanbul
Mrs. Sarah Elmer Hodges Nutting	1830-1854	9 Şubat 1853	İzmir
Mrs. Elizabeth Whiting Farrington Clark	1816-1888	21 Şubat 1853	İzmir
Mrs. Mary Ann Brackett Jewett	1825-1921	20 Nisan 1853	İzmir
Mrs. Sarah Cheney Aiken	1825-1913	20 Nisan 1853	İzmir
Mrs. Caroline W. Smith Ball	1831-1863	21 Eylül 1853	İstanbul
Mrs. Mary Eunice Goodell Barnum	1835-1912	Eylül 1854	İstanbul
Mrs. Sarah W. Powers Parsons	1831-1907	25 Eylül 1854	İzmir
Mrs. Mary Elizabeth Nichols Nutting	1830-1929	25 Eylül 1854	İzmir
Mrs. Catherina Jones Trowbridge Goodell	1823-1926	25 Eylül 1854	İzmir
Mrs. Rhoda Ann Scott Richardson	1828-1914	25 Eylül 1854	İzmir
Mrs. Elizabeth B. Morris Plumer	1831-1872	8 Şubat 1855	İzmir

Miss Isabella Homes Goodell	1833-1870	1855	İzmir
Mrs. Caroline R. Wheeler Allen	1828-1898	9 Eylül 1855	İzmir
Mrs. Alzina M. Churchill Knapp	1820-1909	9 Aralık 1855	İzmir
Mrs. Susan D. Cole Aiken	?-1856	9 Aralık 1855	İzmir
Mrs. Abby Maria Wood Bliss	1830-1915	22 Ocak 1856	İzmir
Mrs. Mary Helen Worcester Pollard	1834-1905	22 Ocak 1856	İzmir
Mrs. Mary Eliza Tenney Hamlin	1828-1907	22 Ocak 1856	İzmir
Mrs. Amelia A. Gilbert Leonard	1831-1898	4 Eylül 1857	İzmir
Mrs. Sarah J. Brewster Haskell	?-1920	6 Eylül 1857	İzmir
Mrs. Eliza Dorinda Winter Morse	1834-1924	26 Mart 1858	Edirne
Mrs. Margaret Esther Hallock Byington	1836-1927	10 Ağustos 1858	İzmir
Mrs. Elizabeth Augusta D. Greene	1831-1894	22 Şubat 1859	İzmir
Mrs. Susan Diamond Meriam	1830-1862	22 Şubat 1859	İzmir
Mrs. Isabella G. Davis Clarke	1829-1894	28 Temmuz 1859	İzmir
Miss Myra Allen Proctor	1834-1914	28 Temmuz 1859	İzmir
Mrs. Emily M. Arms	?-1861	25 Mart 1860	İzmir
Mrs. Sarah Susanna Van Vleck Burbank	1838-1918	23 Ağustos 1860	İzmir
Mrs. Helen Morris Richards Herrick	1837-1920	Eylül 1861	İstanbul
Mrs. Clara E. Gray Schauffler	1842-1883	1862	İstanbul
Mrs. Margaret Bell Haskell	1841-1925	13 Aralık 1862	Sofya
Mrs. Martha Ann Haines Ball	1829-1893	Ocak 1865	Edirne
Miss Roseltha A. Norcross	1839-1870	27 Nisan 1867	İstanbul
Mrs. Matilda J. Layton Baldwin	1845-1922	9 Ağustos 1867	İstanbul
Mrs. Annetta Aspasia Mengous King	1809-?	29 Kasım 1897	Atina

Mrs. Mary A. Bliss Dwight	1844-1872	Aralık 1867	İstanbul
Mrs. Zoe Ann M. Noyes Locke	1834-1926	11 Haziran 1868	Filibe
Mrs. Ursula C. Clarke Marsh	1845-1934	18 Kasım 1868	Bursa
Mrs. Mary A. Hodgkins Page	1842-1919	26 Kasım 1868	Filibe
Mrs. Sarah Hinsdale Dwight Riggs	1848-1932	Temmuz 1869	Sivas
Mrs. Minnie C. Beach Clarke	?-1897	18 Ekim 1869/Ekim 1869	İstanbul/Filibe
Miss Julia A. Rappleye	1835-1881	11 Kasım 1870	İstanbul
Miss Sarah Lucretia Wood	1833-1923	11 Kasım 1870	İstanbul
Miss Phoebe L. Cull	1835-1913	28 Aralık 1871	İzmir
Mrs. Ellen Richardson Baird	1849-1919	1872	Bursa
Miss Charlotte L. Noyes	?-1878	Kasım 1872	İstanbul
Mrs. Electa C. Parsons Riggs	?-1924	Nisan 1873	İstanbul
Mrs. Flora Pierpoint Stearns Bowen	1846-1927	Nisan 1874	Manisa
Mrs. Fanny Wallace Brooks	1849-1928	Kasım 1874	Manisa
Miss Ellen C. Parsons	?-1927	Kasım 1875	İstanbul
Mrs. Clara H. Hamlin Lee	1853-1902	22 Ağustos 1879	İstanbul
Mrs. Cornelia Pond Williams Chambers	1850-1940	28 Ağustos 1879	İstanbul
Mrs. Ellen Henry Scranton Belden	1851-?	10 Ekim 1879	İstanbul
Mrs. Susan Van Vorontren Doolittle Crawford	?-1884	30 Ekim 1879	Manisa
Miss Martha Jane Gleason	1849-1925	25 Ocak 1880	İstanbul
Miss Clarissa D. Lawrence	1859-1937	31 Ocak 1880	Manisa
Miss Agnes C. Salmond	1847-1929	1880	İzmir
Mrs. Luella Laughton Olds Kingsbury	1848-1924	13 Mayıs 1881	Samokov (Bulgaristan)
Miss Sarah E. Graves	1852-1934	13 Mayıs 1881	Samokov (Bulgaristan)
Miss Martha E. Lawrence	1843-1928	Mayıs 1881	İstanbul

Mrs. Olive N. Twichell Crawford	1854-1923	Mayıs 1881	Bursa
Mrs. Martha Hamilton Cartlidge Peet	1856-1920	1 Ekim 1881	İstanbul
Miss Agnes McCartney Lord	1848-1935	1 Ekim 1881	İstanbul
Mrs. Agnes C. Turner Thamson	1856-1954	27 Aralık 1881	Filibe
Mrs. Fannie Maria Beacham Newell	1844-1915	28 Temmuz 1882	Bursa
Miss Mary Lyon Page	1850-1912	Eylül 1882	İzmir
Miss Isabel Frances Dodd	1857-1943	10 Eylül 1882	İstanbul
Miss Florence Amanda Fensham	1861-1912	15 Eylül 1883	Üsküdar
Miss Helen E. Melvin	?-1936	Eylül 1883	İstanbul
Miss Cornelia Storrs Bartlett	1860-1940	1884	İzmir
Miss Ida Wood Prime	1855-1935	Eylül 1884	İstanbul
Miss Emily M. Mccallum	1858-1956	1885	İzmir
Mrs. Rebecca G. Jillson Mcnaughton	1867-1947	Eylül 1885	İzmir
Mrs. Ella Temple Bray Graham	1862-1925	1 Kasım 1885	İstanbul
Miss Marion E. Sheldon	1861-1948	2 Kasım 1886	Adapazarı
Mrs. Jeannie Grace Greenough Crawford	1863-1888	Kasım 1886	Bursa
Mrs. Isabella Porter Bliss Dwight	1858-1894	28 Temmuz 1887	İstanbul
Miss Susan Hawley Olmstead	1865-1929	Ekim 1889	Üsküdar
Mrs. Rose Blackler Maclachan	1866/1954	1890	İzmir
Miss Anna Bancroft Jones	1862-1947	Nisan 1890	İstanbul (Gedik Paşa)
Miss Lydia A. Gile (Mrs. S. Panaretolf)	1869-1931	13 Eylül 1890	İstanbul
Mrs. Martha Huntington Miller Haskell	1867-1903	22 Aralık 1891	Samokov (Bulgaristan)
Miss Florence Elizabeth Griswold	?-1928	Aralık 1891	Bursa
Mrs. Mary Ellen Hartwell Perry	1844-1935	14 Ekim 1892	Sivas

Miss Frances C. Gage	1863-1917	21Eylül 1893	Merzifon
Miss Martha A. King	1867-1896	21 Eylül 1893	Merzifon
Miss Annie Mildred Barker	1864-1950	8 Eylül 1894	İstanbul (Gedik Paşa)
Miss Ilse Charlotte Pohl.	1868-1958	4 Ekim 1894	İzmir
Mrs. Mathilde H. Meyer Greene	1852-1927	6 Kasım 1895	İstanbul
Miss Catherine Glennie	1874-1951	1896	İzmir
Miss Minnie B. Mills	1872-1965	28 Eylül 1897	İzmir
Miss Agnes Mary Baird	1876-1968	15 Eylül 1898	Samokov (Bulgaristan)
Mrs. Carrie Bruggeneate Caldwell	1876-1963	1898	İzmir
Miss E. Claribel Platt	1868-1953	1899	İzmir
Miss Mary Ella Kinney	1874-1930	16 Kasım 1899	Adapazarı
Mrs. Mary Randle Steele Riggs	1870-1949	6 Eylül 1900	Merzifon
Mrs. Winona Graffam Partridge	1873-1961	14 Kasım 1900	Sivas

Amerikan Board kayıtlarından elde edilen verilere göre oluşturulan bu tabloya bakıldığında Batı Anadolu Misyon bölgesi içinde kadın misyonerlerin özellikle İstanbul ve İzmir'de faaliyette bulundukları dikkat çekmektedir. Bilhassa 1850-1860 yılları arasında İzmir'e çok sayıda kadının geldiği görülmektedir. Bu on yıllık süreçte tabloda verilen 28 kadın misyoner Board'a kayıtlı misyonerler içinden tespit edilenlerdir. İzmir ve İstanbul dışında Bursa ile Adapazarı da önemli merkezler arasındadır. Özellikle yüzyılın son çeyreğinde bu iki bölgeye de yoğun olarak kadın misyoner gönderilmiştir.

2.2. Orta (Merkezi) Türkiye Misyonu (Central Turkey Mission)

Orta Türkiye Misyonu'nun merkezi Antep şehridir. Bu misyon sahası Adana, Antakya, Halep gibi merkezleri içermekle birlikte Kilis, Adıyaman, Elbistan, Siverek, Urfa gibi uç istasyonları da kapsamaktadır.[137] Demografik açıdan çeşitlilik gösteren şehirleri içinde bulunduran Orta Türkiye Misyonu bu açıdan misyonerlerin dikkatini daima çekmiştir. Ermeniler ve Süryaniler gibi topluluklara bu bölgede daha kolay ulaştıklarından çalışmalarını onlar üzerinde yoğunlaştırmış olmaları tahmin edilmektedir. 1870'te Orta

[137] Küçükoğlu, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri, 'Dünü, Bugünü Ve Yarını'*, s.73-74.

Türkiye Misyonu'nun istasyonları Antep, Maraş, Antakya ve Adana'dır. XIX. yüzyıl ortalarından beri Orta Türkiye Misyonu'nda Amerikalı misyonerlerin faaliyetleri hızlı bir gelişme göndermiştir. Tüm misyon bölgeleri içinde en yüksek Protestan cemaati Orta Türkiye Misyonu'nda bulunmaktadır. Orta Türkiye Misyonu içinde özellikle Maraş barındırdığı Ermeni-Hristiyan nüfusun oranı bakımından misyonerler için daima önem arz eden bir şehir olmuştur. Misyonerler tarafından birçok okul açılan Maraş, Birinci Dünya Savaşı öncesinde en çok Ermeni okulunun bulunduğu şehirlerden biri olarak zikredilmiştir.[138] Önce Antep ardından Maraş'ta misyoner olarak çalışan Sarah Elizabeth Farnington Perkins Maraş'ın üçte birini Ermenilerin oluşturduğunu ve yaklaşık 30000 nüfusunun olduğunu Board'a bildirmişlerdir.[139]

2.2.1. 1850-1900 Yılları Arasında Board'un Maraş'ta Bulunan Kadın Misyonerleri

Maraş İlahiyat Okulu ve Merkezi Türkiye Maraş Kız Koleji[140] gibi iki önemli okulun açıldığı şehre Board'ın ilk gönderdiği kadınlardan biri Sarah J. Wardwell Beebee'dir. 5 Haziran 1854'te Albert G. Beebee ile evlenen Sarah 24 Temmuz 1854'te Boston'dan yola çıkmış, 19 Mayıs 1855'te Maraş'a varmıştır. Board'ın bir misyoneri olarak çalışmak için bu önemli sahaya gönderilen Bayan Beebee'nin çok uzun bir kariyeri olmamış 28 Ekim 1858'de Maraş'ta hayatını kaybetmiştir.[141] Temmuz 1860'a gelindiğinde Maraş'a gönderilen Mary Ellen Lindsley Goodale 10 Ocak 1860'ta A. B. Goodale ile evlendikten kısa bir süre sonra Boston'dan yola çıkmıştı. Bu misyoner çift Güney Ermeni Misyonu'nda görev yapmaları için Maraş'a tayin edilmiştir. Bölgeye geldiklerinde ilk olarak Türkçe öğrenerek çalışmalarına başlamışlardır. Board kaynaklarında büyüklüğünün yaklaşık Massachusetts kadar olduğu belirtilen bölgede Goodale çifti ile Bay ve Bayan White'ın tek misyonerler olduğu belirtilmiştir. Bu durumun çalışmaları için bir fırsat olacağı düşünülen Goodale ailesi sağlık sorunları nedeniyle Amerika'ya dönmüştür.[142]

25 Haziran 1866'da Nancy D. Francis Adams, 2 Kasım 1874'te Harriet Storrs Williams Bickford, Ekim 1877'de Sarah Carmelite Brewer Christie, 7 Aralık 1878'de Alice M.

---

[138] Doğan, *Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri*, s.275-278.
[139] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah E.F. Perkins," ARIT.
[140] Doğan, *Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri*, s.280-281.
[141] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah J.W. Beebee," ARIT.
[142] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Mary E.L. Goodale," ARIT.

Kingsbury Marden, 14 Ekim 1880'de Mary E. Topping Lee, Ekim 1881'de Etta C. Doone Marden Board'un Maraş'a gönderdiği evli kadın misyonerler arasındadır. Harriet A. Lovell, Ellen Maria Blakely ve Myra L. Barnes gibi bekar kadınlar gönderilmiş olsa da zikredilen isimlerden de anlaşılacağı gibi bu bölgede çoğunluğu evli kadınlar oluşturmaktadır. Bekar kadınların bölge halkının yaşam tarzı, gelenek ve görenekleri, inançları gibi nedenlerle hızlı kabul görmeme ihtimali daha çok evli kadınların buraya gönderilmesine sebep olmuştur denilebilir.

2.2.2. 1850-1900 Yılları Arasında Board'un Antep'e Gönderdiği Kadın Misyonerler

Orta Anadolu Misyonu'nun merkezi olan Antep şehrine bahsi geçen yıllarda yaklaşık 18 evli ya da bekar kadın misyoner gönderildiği Board kayıtlarından tespit edilmiştir. Bu kadınlardan ilki Mart 1851'de gelen Susan Wheeler Dunmore'dur.[143] Susan Dunmore'dan 3 yıl sonra gelen Sarah Elizabeth Farnington Perkins Board'un evli kadın misyonerleri arasındadır. 14 Temmuz 1854 tarihinde George A. Perkins ile evlendikten bir hafta sonra Boston'dan yola çıkmıştır. Kasım 1854'te Antep'e gelen Sarah Elizabeth ve eşi 6 ay boyunca burada çalıştıktan sonra Maraş'a gitmişlerdir.[144] Susan Alice Hodges Nutting, Josephine Lemert Coffing, Susan M. Abbott Schneider 1850-1860 yılları arasında Antep'e gönderilen kadınlar arasındadır.

Ocak 1867'de Antep'e gelen Jennie H. Jones Perry Iowa'daki Cedar Rapids Coe College'in kurucusu olan Williston Jones'in kızıydı. Iowa State Normal School ve Oxford Female Seminary'de eğitim gören Jennie 19 Eylül 1866'de Henry T. Perry ile evnmiştir. 21 Kasım'da yola çıkan çift Ocak 1867'de Antep'e gelmiştir. 4 yıl burada çalışan Bayan Perry için Board özverili bir misyoner olarak bahsetmiş, onun özellikle hasta ve mazlum insanlara sempatik davrandığını ifade etmiştir. Ayrıca yerli kadınlar arasında dini sohbetlerin dışında temizlik ve ev idaresi gibi konularda konuşmalar yaptığından söz edilmektedir.[145] 1867 yılının sonunda Antep'e gelen Mary G. Hollister Board'un buraya gönderdiği birkaç bekar kadından biridir. 1867 Mount Holyoke Seminary mezunu olan Mary 9 Ekim 1867'de yola çıkarak Aralık 1867'de Antep'e gelmiştir. Antep'teki kız okulunda 18 yıl öğretmenlik yapan Mary Board tarafından sadakatli ve etkin bir öğretmen olarak anılmaktadır. Öğretmen olarak görev yaptığı bu süre içinde 1872-1875 yılları

---

[143] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Susan W. Dunmore," ARIT.
[144] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah E.F. Perkins," ARIT.
[145] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Jennie H.J. Perry," ARIT.

arasındaki 3 yılı sağlık sorunları nedeniyle Amerika'da geçirmek zorunda kalmıştır. 1886 yılına kadar aktif bir şekilde çalışmalara katılan Mary Hollister bu tarihte Amerika'ya dönmüştür.[146]

Board'un bölgeye gönderdiği bekar kadın misyonerlerden biri 26 Mart 1874'te gelen Ellen M. Pierce'dir. 1833'te doğan Ellen Vermont'lu ünlü bir doktorun kızıdır. 1869-1873 yılları arasında American Missionary Association'a bağlı olarak güney bölgedeki bir okulun müdürlüğünü yapmış, bunun ardından iyi bir eğitim alarak misyoner olarak yetişmiştir. 7 Şubat 1874'te New York'tan yola çıkan Ellen'ın Antep'e geldiğinde 40 yaşını geçmiş olmasına rağmen iyi derecede Türkçe öğrendiği bilinmektedir. 1877'de Antep'teki kız okulunun müdürü olmuştur. 1895'e gelindiğinde Ellen Antep'te katliamların olduğunu, kendisinin ve okuldaki kızların burada çete olaylarına şahit olduklarını ve ciddi tehlike altında bulunduklarını Board'a bildirmişlerdir. 1904'e kadar görevine devam eden Ellen istafa ederek 23 Temmuz 1904'te Amerika'ya dönmüştür.[147] Kasım 1886'da gelen Annie Davis Graham, Ağustos 1891'de gelen Elizabeth Martha Trowbridge ve Ekim 1894'te gelen Lucille Foreman Antep'te görev yapan diğer bekar kadın misyonerlerdir.

Tablo 2:

1850-1900 Yılları Arasında Orta (Merkezi) Türkiye Misyonu'nda Görev Yapan Kadın Misyonerlerin Kronolojik Listesi

ORTA (MERKEZİ) TÜRKİYE MİSYONU			
ADI-SOYADI	**DOĞUM/ÖLÜM TARİHİ**	**BÖLGEYE GELİŞ TARİHİ**	**GELDİĞİ BÖLGE**
Mrs. Susan Wheeler Dunmore	1830/?	Mart 1851	Antep
Mrs. Sarah Elizabeth Farnington Perkins	1832/1912	Kasım 1854	Antep
Mrs. Sarah J. Wardwell Beebee	1831/1858	19 Mayıs 1855	Maraş
Mrs. Susan Alice Hodges Nutting	1828/1908	Eylül 1856	Antep
Mrs. Josephine Lemert Coffing	1832/1913	1 Nisan 1857	Antep
Mrs. Susan M. Abbott Schneider	1820/1905	Ekim 1858	Antep
Mrs. Mary Ellen Lindsley Goodale	1832/?	Temmuz 1860	Maraş

[146] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Mary G. Hollister," ARIT.
[147] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Ellen M. Pierce," ARIT.

Mrs. Emily Redington Montgomery	1839/1898	23 Aralık 1863	Antep
Mrs. Nancy D. Francis Adams	1840/1891	25 Haziran 1866	Maraş
Mrs. Jennie H. Jones Perry	1847/1884	Ocak 1867	Antep
Miss Mary G. Hollister	1846/1917	Aralık 1867	Antep
Miss Harriet Goulding Powers	1844/1921	Ekim 1868	Urfa
Mrs. Mary L. Cristy Marden	1839/1874	Kasım 1869	Antep
Miss Ellen M. Pierce	1833/1914	26 Mart 1874	Antep
Mrs. Amelia D. Gould Fuller	1836/1910	2 Kasım 1874	Antep
Mrs. Harriet Storrs Williams Bickford	1841/1877	2 Kasım 1874	Maraş
Mrs. Sarah Carmelite Brewer Christie	1852/1931	Ekim 1877	Maraş
Mrs. Alice M. Kingsbury Marden	?/1879	7 Aralık 1878	Maraş
Mrs. Grace Bingham Sanders	1859-1888	11 Ekim 1879	Antep
Miss Myra L. Barnes	1855-1888	Eylül 1880	Maraş
Mrs. Nettie Jackson Stevens	1851-?	1880	Antep
Mrs. Mary E. Topping Lee	1850-1885	14 Ekim 1880	Maraş
Mrs. Etta C. Doone Marden	1851-1946	Ekim 1881	Maraş
Florence N. Andrews Neal	1860/1885	1884 Sonu	Antep
Miss Ellen Maria Blakely	1859-1937	18 Ekim 1885	Maraş
Miss Elizabeth Stevens Webb	1860-1949	25 Ekim 1886	Adana
Miss Annie Davis Graham	1866-1947	Kasım 1886	Antep
Miss Ida Mellinger	?-1899	1 Ekim 1890	Adana
Mrs. Mary Isabel Cameron Martin	1868-1944	1891	Tarsus
Miss Elizabeth Martha Trowbridge	1865-1947	Ağustos 1891	Antep
Miss Caroline F. Hamilton	1861-1944	1892	Antep
Miss Harriet A. Lovell	?-1894	14 Ocak 1893	Maraş

Miss Lucille Foreman	1868-1934	Ekim 1894	Antep
Miss Lucie Eva Borel	1877-1956	1899	Adana
Mrs. Isabel Bliss Trowbridge Merrill	1876-1950	Ekim 1900	Antep

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere Orta Türkiye Misyonu'nun en öenmli merkezleri Antep ve Maraş olmuştur. 1850-1900 yılları arasında Antep'e gönderilen kadın sayısı yaklaşık 20 iken Maraş'a giden kadın sayısı 11'dir. Adana ve Tarsus da diğer önemli istasyonlar arasındadır. Fakat zaman zaman iklim şartları, hastalıklar gibi nedenlerle bölgeye uyum sağlayamayan misyonerler buralardan başka istasyonlara tayin edilmiştir.

2.3. Doğu Türkiye Misyonu (Eastern Turkey Mission)

Hristiyan misyonerler için önemli merkezleri içeren Doğu Türkiye Misyonu'nun merkezi Harput'tur. Mardin, Bitlis, Erzurum ve Diyarbakır da bu bölge içindeki önemli merkezler arasındadır. Bu merkezlere bağlı Muş, Arapgir, Diyarbakır, Eğin gibi uç istasyonlar bulunmaktadır. Batı ve Orta Tütkiye Misyonu dışında kalan bölge misyonerler tarafından Doğu Türkiye Misyonu olarak adlandırılmıştır.[148]

2.3.1. 1850-1900 Yılları Arasında Erzurum'da Görev Yapan Kadın Misyonerler

XIX. yüzyılın ilk yarısında Board'a bağlı olarak Erzurum'a gelen 12 kadın misyonerden 8'i evli 4'ü bekardır. Evli kadınlardan biri olan ve misyoner olarak çalışmayı çok isteyen Ellen Augusta Frost Parmelee 23 Nisan 1863'te evlendikten sonra eşiyle birlikte New York'tan yola çıkmış aynı yıl Haziran ayında Erzurum'a gelmiştir. Board tarafından iyi niyetli, samimi ve fedakar olduğu söylenen Bayan Parmelee'nin aralarında çalıştığı insanlar tarafından çok sevildiğine de dikkat çekilmiştir. Parmelee'nin 1867'de Amerika'ya dönse de birçok insanın hayatında iz bıraktığı ifade edilmiştir.[149] 21 Eylül 1871'de Erzurum'a ayak basan Julia Farr Parmelee evli misyoner kadınlardan bir diğeridir. 7 yıl boyunca burada görev yapan Julia Parmelee'nin büyük bir gayretle eşi M. P. Parmelee'ye de çalışmalarında yardım ettiği aktarılmıştır. Erzurum'dan sonra Merzifon ve Beyrut'a da giden Bayan Parmelee 6 Ağustos 1903'te Amerika'ya geri dönene kadar çalışmalarına devam etmiştir.[150] Lizzie Cobleigh Cole (1868), Lizzie A.

---

148 Kılıç, "Misyonerlik ve Türkiye'ye Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri", s.338.
149 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Ellen A.F. Parmelee," ARIT.
150 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Julia F. Parmelee," ARIT.

Gray Pierce (1868), Elizabeth Lawson Chambers (1879), Myra E. Newton Richardson (1888), Henrietta Mima Reid Maccalum (1890), Ida M. Salmond Stapleton bölgeye gelen diğer evli kadınlardır.

Erzurum'a gelen dört bekar kadından biri olan Mary Mills Patrick 21 Eylül 1871'de şehre gelmişti.[151] Ondan 5 yıl sonra Erzurum'a gelen Priscilla Nicholson 16 Eylül 1876'da New York'tan yola çıkmış Aralık ayında şehre ulaşmıştır. Türk-Rus Savaşı'nın başlamak üzere olduğu dönemde buraya gelen Nicholson bir süre sonra Trabzon'a gitmiş ancak Erzurum'da çalışmak için çok istekli olduğundan geri gelmiştir. 17 Nisan 1878'de ise bu şehirde hayatını kaybetmiştir.[152] 11 Ekim 1889'da gelen Abi Lucette Preston ve 7 Kasım 1898'de gelen Ruth M. Bushnell Erzurum'da çalışan diğer bekar misyonerlerdir.

1850-1900 yılları arasında Batı, Orta ve Doğu Türkiye Misyonlarına bağlı bir çok merkez ve uç istasyonda yaklaşık 181 evli ve bekar kadının görev yaptığı tespit edilmiştir. Yüzyılın başlarında bir misyoner olarak kabul edilmeyen kadınların 1850'lere gelindiğinde elde ettikleri başarı Board tarafından da görülmüştür. Kadınların faaliyetlerinin çalışan toplumun kadınları ve genç kızları arasına girmede önemini kavrayan Board 1830-1840'lardan sonra onları da misyoner olarak sahaya göndermiştir. Osmanlı Devleti'nde bu tarihlerde doruk noktasına ulaşan misyonerlik çalışmaları günümüze kadar gelmiştir.

Tablo 3:

1850-1900 Yılları Arasında Doğu Türkiye Misyonu'nda Görev Yapan Kadın Misyonerlerin Kronolojik Listesi

DOĞU ANADOLU MİSYONU			
ADI-SOYADI	**DOĞUM/ÖLÜM TARİHİ**	**BÖLGEYE GELİŞ TARİHİ**	**GELDİĞİ BÖLGE**
Miss Arabella Latham Babcock	1840/1921	28 Eylül 1862	Harput
Mrs. Ellen Augusta Frost Parmelee	1839/1870	Haziran 1863	Erzurum
Mrs. Arabella Wood Milne	1843/?	21 Ağustos 1867	Harput
Mrs. Louisa M. Morse Andrus	1846/1873	Haziran 1868	Mardin

[151] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Mary M. Patrick," ARIT.
[152] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Priscilla Nicholson," ARIT.

Mrs. Lizzie Cobleigh Cole	1848/1924	30 Eylül 1868	Erzurum
Miss Charlotte E. Ely	1839/1915	3 Ekim 1868	Bitlis
Miss Mary A. C. Ely	1841/1913	3 Ekim 1868	Bitlis
Miss Isabella Coffin Baker	1846/1890	Ekim 1868	Harput
Mrs. Olive L. Parmelee Andrus	1840/1916	Ekim 1868	Harput
Mrs. Lizzie A. Grey Pierce	?/1909	Ekim 1868	Erzurum
Mrs. Julia I. Hanford Pond.	1846/1922	13 Aralık 1868	Mardin
Mrs. Helen Randle Barnum	1842/1914	1869 Yazı	Harput
Mrs. Martha Wade Tinker Raynolds	1839/1915	26 Kasım 1869	Harput
Miss Caroline Emily Bush	1847/1919	27 Ağustos 1870	Harput
Mrs. Julia Farr Parmelee	1840/1916	21 Eylül 1871	Erzurum
Miss Mary Mills Patrick	1850/1940	21 Eylül 1871	Erzurum
Mrs. Annie Elmer Higgins Scott	1837/1883	Ekim 1872	Van
Mrs. Emily Hall Curtiss Bell	1839/?	8 Nisan 1874	Mardin
Miss Clarissa Huldah Pratt	1854/1930	29 Aralık 1875	Mardin
Mrs. Leila Kendall Browne	1854/1923	Eylül 1876	Harput
Miss Priscilla Nicholson	1848/1878	Aralık 1876	Erzurum
Mrs. Elizabeth Lawson Chambers	1843-1923	7 Kasım 1879	Erzurum
Mrs. Ellen Durham Ainslie	1857-1934	19 Kasım 1881	Mardin
Mrs. Mary Ellen Moore Gates	1861-1937	24 Kasım 1883	Mardin
Mrs. Flora E. Holmes Barton	1859-1945	28 Kasım 1885	Harput
Miss Mary L. Daniels	1862-1923	28 Kasım 1885	Harput
Miss Maria Gilman Nutting	1855-1896	11 Kasım 1886	Mardin

Mrs. Myra E. Newton Richardson	1859-1907	Eylül 1888	Erzurum
Mrs. Emma M. Barnum Riggs	1865-1917	26 Eylül 1889	Harput
Miss Abi Lucette Preston	1854/1927	11 Ekim 1889	Erzurum
Mrs. Henrietta Mima Reid Maccalum	1865/1959	Ağustos 1890	Erzurum
Mrs. Sarah Foster Greene	1868-1946	30 Ekim 1890	Van
Miss Annie T. Allen	1868-1922	1890	Harput
Mrs. Anna J. Hunt Knapp	1862-1954	1890	Bitlis
Miss Katherina B. Frazer	1867-1899	2 Kasım 1892	Van
Grace H. Knapp	1870/1953	Ekim 1893	Bitlis
Mrs. Ellen Ropes Ladd Allen	1865-1942	Kasım 1893	Van
Miss Ruth M.Bushnell	1871-1925	7 Kasım 1898	Erzurum
Mrs. Ida M. Salmond Stapleton	1871-1946	7 Kasım 1898	Erzurum
Miss Grisell Mcfarlane Mclaren	1874-1964	3 Kasım 1900	Van
Mrs. Miriam Wedder Platt Cary	1875-1958	1900 Sonu	Harput

Doğu Türkiye Misyonu'na gönderilen kadınların tayin edildikleri merkezlere bakılırsa Erzurum ve Harput'ta yoğunlaştıkları görülmektedir. 1862-1898 yılları arasında 12 kadın misyonerin Erzurum'a geldiği görülmektedir. Bu kadınlardan bazıları iklim koşullarına uyum sağlayamayarak çeşitli bölgelere gönderilse de Erzurum'da görevini tamamlayıp ölen kadınlar da olmuştur. Uzun yıllar hizmet verilen merkezlerden biri de Harput'tur. Bu dönemde 13 kadın misyoner Amerikan Board tarafından bölgeye gönderilmiştir.

Üç temel misyon bölgesine ayrılan Anadolu'da misyonerlerin çalışmaları XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlanarak devam etmiştir. Özellikle eğitim ve sağlık alanına yönelen misyonerler bu dönemden itibaren kalıcı izler bırakmaya başlayacaktır. Ayrı

başlıklar halinde ele alınan eğitim, sağlık ve sosyal alandaki faaliyetler incelenirken toplumda ortaya çıkan değişimlere de değinilecektir.

BÖLÜM 3: ABCFM'NİN OSMANLI TOPRAKLARINA GİRİŞİ VE MİSYONERLERİN FAALİYETLERİ

3.1. Protestan Misyonerlerin Osmanlı Devleti ile Orta Doğu Bölgesine Gelişleri ve Teşkilatlanma Şekilleri

Doğunun Hristiyanlaştırılması hem İngiliz hem de Amerikalı Protestan misyonerler tarafından önemli bir amaç olarak kabul edilmiş bu açıdan Osmanlı Devleti toprakları ve Orta Doğu bölgesi çalışma sahası olarak belirlenmiştir. Misyonerlerin bu bölgeleri seçmelerinde etkili olan faktörler dinî ve ekonomik olmak üzere iki alanda yoğunlaşmaktadır. Üç büyük din için kutsal kabul edilen Kudüs şehri misyonerler için de büyük bir önem taşımaktadır. Bu dinî etkenin yanında doğunun sahip olduğu zenginliklere erişme ve Akdeniz ticareti arzusu da Protestan misyonerlerin bölgeye yönelmesinde etkili olmuştur. Genel olarak ele alındığında şark meselesi, Osmanlı topaklarının ekonomik zenginliği, Osmanlı'nın jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli bir noktada bulunması, Hristiyanlar için kutsal bazı bölgelerin bu devletin elinde olması, Osmanlı'nın bünyesinde barındırdığı demografik yapının çeşitliliği, azınlıklara ve yabancılara gösterilen hoşgörü ile kapitülasyonların ortaya çıkardığı uygun ortam Protestanların bölgeyi misyon sahası olarak belirlemelerinde etkili olan faktörlerdir.[153] Osmanlı Devleti'nde birçok dinî ve etnik grubun bulunması dış güçler tarafından devletin aleyhine etkili bir şekilde kullanılmıştır. Ruslar'ın Osmanlı'daki Ortodoksların, Fransızlar'ın da Katolikleri hamisi olmaları gibi XIX. yüzyılda Amerikalılar ve İngilizler bölgeye gönderdikleri Protestanların hamisi olmak istemişlerdir.[154] Bu nedenle Protestanların faaliyetlerini sürdürmeleri için ihtiyaç duydukları her türlü imkân ve desteği sağlamaya çalışmışlardır.

XIX. yüzyılda İstanbul ve Anadolu; Osmanlı'nın dışında Balkanlar'dan Orta Asya'ya, Orta Doğu'dan Kafkaslara kadar uzanan geniş bir coğrafyanın da tabiî merkezi durumundadır.[155] Osmanlı toprakları Hristiyan misyonerlerin daima ilgi alanı ve odak noktası olmuş, ilk planda Amerikan misyonerleri İstanbul'u merkez olarak seçmişlerdir.

---

[153] Cevizliler, "XX. yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz Okulları Üzerine Bir İnceleme", s.122-123.

[154] Özgür Yılmaz, "XIX. Yüzyılda Misyonerlik Faaliyetleri Çerçevesinde Trabzon Ermenilerine Bir Bakış", *KTÜ "1808–1876 Yılları Arasında Yabancı Gözlemcilere Göre Trabzon"*, s.191.

[155] Ömer Faruk Harman, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri,* Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005, s.157.

Bunda İstanbul'un bilinen özelliklerinin yanı sıra asırlarca Müslüman Arap akınlarına karşı, Avrupa'nın savunma mevkiini teşkil etmesi de etkili olmuştur. Ayrıca ilk Hristiyan misyonerliğinin yayıldığı yer de İstanbul'dur.[156] İstanbul üzerinden tüm Anadolu'ya misyonerlerini gönderen Hristiyanlar çalışmalarını XIX. yüzyılda yoğunlaştırmışlardır. Anadolu'da misyonerlik faaliyetlerinin XIX. yüzyıla kadar yoğunlaşamamasının nedeni ise Osmanlı Devleti'nin siyasî anlamda gücünü bu yüzyılın başlarına kadar kaybetmemiş olmasıdır.[157] İngiliz misyonerleri tarafından Osmanlı topraklarına Protestanlık ilk kez olarak XVII. yüzyılın başlarında sokulmuştur. Ancak çalışmalar keşif gezileriyle sınırlı kalmıştır. XVIII. yüzyıldan sonra Protestanlar örgütlü bir şekilde çalışmalarını yürütmüşlerdir. XX. yüzyılın başlarına gelindiğinde ise bölgedeki misyonerlik faaliyetleri zirve noktasına ulaşmıştır.[158] Osmanlı topraklarında bu mezhebin yayılması Amerikalı ve İngiliz Protestan misyonerlerin çalışmaları sayelerinde mümkün olmuştur. Bu bağlamda "çağdaş misyonlar" dönemindeki en aktif misyonerler İngiliz ve Amerikalıların ilk sırada olduğu Protestan misyonerlerdir.[159]

Osmanlı Devleti XVIII. yüzyılın sonlarına doğru hem askerî hem de siyasî açıdan zayıflamaya başlamış ve buna paralel olarak Avrupa ve Amerika teknik açıdan güçlenmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin oluşturduğu 'millet sistemi' ve 'kapitülasyonlar' da bu süreçte iki zayıf nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunların yanında Efes, Ayasofya, İstanbul, Hatay, İzmir ve İznik gibi Hristiyanlarca kutsal kabul edilen bölgelerin Osmanlı'nın elinde olması Hristiyanların bu bölgelere ilgisini arttırmıştır. XIX. yüzyılda Hristiyan olmayan toplumlara Hristiyanlığı yaymak amacıyla ABD, İngiltere, İskoçya, Hollanda gibi Protestan nüfusun yoğun olduğu ülkelerin misyonerlere destek vermesinin sonucunda birçok misyon merkezi oluşturulmuştur. Fakat Anadolu'da Protestan misyonerliğinin sistemli bir şekilde yapılması XIX. yüzyıldadır.[160] Bu dönemde Orta Doğu coğrafyasında önde gelen misyoner gruplar Katolikler ve Protestanlar olmuştur.[161]

---

[156] Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar*, s.36-39.
[157] Şinasi Gündüz, "Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerler", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* II, Sayı: 1, 2002, s.10.
[158] Mithat Aydın, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkilerine Etkisi", *OTAM: Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* Sayı: 19, Ankara, 2006, s.80.
[159] Cevizliler, "XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz Okulları Üzerine Bir İnceleme", s.121.
[160] Harman, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri,* s.155.
[161] Dalyan, "Misyonerlikte Kadın ve Kadının Yeri (Ortadoğu Örneği)", s.342.

Anadolu’da faaliyet gösteren ilk misyonerler; Protestanlığın gelişim sürecinin yeni olmasından dolayı Katolik tarikatlarından Fransiskenler, Dominikenler ve Cizvitler olmuştu. Ancak Katolik misyonerlerden sonra zaman içinde Protestan misyonerler de faaliyet göstermiştir.[162] Fransisken, Cizvit, Lazarist ve Kapucin gibi tarikatlar tarafından Katoliklerin misyonerlik çalışmaları yürütülmüştür. Bu tarikatlar Osmanlı Devleti'nde Fransa'nın himayesinde çalışmalarına başlamış, Katolik ve Ortodoksluk mezheplerini birleştirmenin yanında Papa'nın otoritesini artırmak amacında olmuşlardır. Bunun dışında Osmanlı'daki Müslümanları Hrsitiyanlaştırmak, Hristiyanları da kendi mezheplerine dahil etmek yine amaçları arasındadır. Fransa'ya kapitülasyon verilmesi Katolik misyonerlerin Osmanlı Devleti'nde erkenden çalışmaya başlamalarına neden olmuştur. Ayrıca Osmanlı'nın din serbestliği tutumu misyonerlerin bölgeye gelmelerinde etkili bir faktördür. Burada 1583'te Cizvitler adıyla İstanbul'a gelen Hristiyan misyonerleri ve 1626'da yine İstanbul'a gelen Kapucin misyoner heyetini örnek olarak göstermek mümkündür. Bu heyetin üyeleri İstanbul'a geldikleri andan itibaren Hristiyanlığın esaslarını öğretmeye ve Katolikliği yaymaya başlamıştır. Ayrıca Galata'da bulunan St. Georges Kilisesi'nin yanında bir de okul açmışlardır. Fransız Kralı XIII. Louis bu misyonerlerin çalışmalarından büyük bir memnuniyet duyarak 1637'de Fransız elçilik binası yanındaki evi onlara bağışlamıştır.[163] Katolik misyonerlerin din ve mezhep propagandası yaparak başladığı çalışmaları hızlanarak bir sonraki yüzyılda da devam etmiştir.

XVI. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğu’na gelerek yerleştikleri bölgelerde Hristiyanlığı yaymaya çalışan Avrupalı misyonerlere 1820 yılından itibaren eklenen yeni bir grup vardır ve bu grup Amerikalı Protestan misyonerlerdir.[164] XIX. yüzyılda Protestan misyonerlerinin Osmanlı topraklarına akın etmesinden önce İstanbul’da az sayıda Protestan bulunmaktaydı. Elçiliklerin himayesinde yaşayan ve çoğu ticaretle uğraşan Protestan topluluğun üyeleri Anadolu’ya daha sonra gelecek olan misyonerlere birçok konuda yardımcı olmuşlardır ve doğu kiliseleri ile misyonerler arasında köprü görevi görmüşlerdir.[165]

---

[162] Küçük, *Türkiye Protestan Ermenileri,* s.65.
[163] Remzi Kılıç, "Misyonerlik ve Türkiye'ye Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri", *Türklük Bilimi Araştırmaları*, Sayı: 19, Niğde, 2006, s.334-335.
[164] Akgün, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Mormon Misyonerler,* s.74.
[165] Harman, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri,* s.157.

Protestan misyonerlerin örgütlendiği ve tam olarak bir teşkilat haline geldiği XIX. yüzyılda faaliyetlerinin büyük bir bölümü Amerikan Board örgütü tarafından yürütülmüştür. Board Osmanlı topraklarında faaliyet gösteren ilk Amerikan Protestan misyoner örgütüdür. Protestanlığı öncelikle Amerika'da yaymayı başaran misyonerler, daha sonra bu inancı dünyaya yaymak maksadıyla bu misyonerlik örgütünü kurmuşlardır.[166] En kıdemli misyoner örgütlerinden biri olan Amerikan Board'a göre "Türkiye Türklerin değildir" anlayışı onların buradaki faaliyetlerinin temelini oluşturmaktadır. Board'a bağlı misyoner Everett P. Wheeler'in ifadesi ile: *"Biz Türkiye'de Hristiyanlar ve Hristiyanlık için okul, hastane açıyoruz, ilaç götürüyoruz, modern tıbbı ve eğitimi kuruyoruz. Türkler bizi istemeyebilir; ama oranın sahibi Türkler değil ki…"*[167] şeklindeki ifadesi bu anlayışı doğrular niteliktedir. Misyonerler için Türkiye aynı zamanda "Asya'nın anahtarı" konumundadır.

1819'da Türk topraklarını programına dahil eden Amerikan misyonerleri bir yıl sonra Türkiye'ye gelmeye başlamışlardır. Amerikan heyetince kabul edilmiş politika gereği misyonların ve merkezlerin yeri belirlenmeden, işin tam doğası ve metodu kararlaştırılmadan önce ilk misyonerler araştırma ve keşif için gönderilmiştir. Türkiye'ye giden ilk misyonerlere verilen talimatlar da ülkenin çeşitli bölgelerini incelemeleri, nüfusu oluşturan farklı grupların inançları, karakterleri ve karakteristik yönlerine aşina olmaları şeklindedir. İlk giden misyonerlere araştırmalarının ve gözlemlerinin sonuçlarını detaylı bir şekilde merkeze rapor etmeleri talimatı da verilmiştir.[168] Bu sayede sonraki dönemlerde gönderilecek misyonerlere rehber olabilecek kaynakları temin etmiş olacaklardır. Bölgeyi ve bölge halkını yapmış oldukları keşif turları sayesinde tanıyan ilk dönem misyonerleri daha sonraki misyonerlere örnek teşkil etmiştir.

Anadolu ve Orta Doğu bölgesini çalışma sahası olarak belirleyen misyonerlerin bir sonraki işi hedef bir toplum belirlemek olacaktı. XIX. yüzyılın başlarından beri Osmanlı topraklarında teşkilatlı olarak görülmeye başlayan Protestan misyonerleri, başlangıçta Suriye ve Filistin bölgelerinde faaliyette bulunmuşlardır. Ancak ilerleyen dönemlerde Osmanlı ülkesinin hemen her bölgesinde açtıkları okul, yetimhane, kilise ve hastahane gibi kuruluşlarla çalışmalarını sürdürmüşlerdir. İngiliz misyon örgütlerinin işbirliğiyle ve

[166] Açıkses, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri,* s.35.
[167] İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim, Makaleler I,* Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000, s.321-322.
[168] James L. Barton, *Amerikan Misyonerler Heyeti Sekreterinin Anıları, Türkiye'de Gündoğumu,* Çev. Zekeriya Başkal, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010, s.97.

hem İngiliz hem de Amerikan diplomatlarının korumasında yürütülen Amerikan misyonerlerinin faaliyetleri 1830-1840'lardan sonra ise Ermeniler arasında yoğunluk kazanmıştır.[169] Amerikan Board misyonerlerinin bu grup üzerindeki çalışmaları neticesinde Osmanlı toplumu içinde Protestan Ermeni cemaatinin oluştuğu görülmektedir.[170]

Protestan misyonerler, öncelikle 'dinsiz toplumlar arasında faaliyet gösterme amacı gütseler de Anadolu topraklarına geldiklerinde burada Hristiyanlığı yayabilecekleri dinsiz bir toplum olmadığını fark etmişlerdir. Bu bağlamda ister batıl ister hak, ister doğru ister yanlış olsun hemen herkesin bir dini olduğunu görmüşlerdir.[171] Bunun üzerine misyonerler Hristiyanlaştırabileceklerini düşündükleri etnik gruplar üzerine yoğunlaşmışlardır. Bu düşünce içinde de 'Mesih'in ikinci gelişini' daha da çabuklaştırmak inancı ile Yahudilere yönelik faaliyetlere başlamışlardır. Fakat Osmanlı Devleti düzeninde Yahudiler'in ibadet ve geleneklerini uygulama yönünden dinî bir bütünlük arz etmesi nedeniyle misyonerlerin Yahudiler üzerindeki faaliyetleri başarısız olmuştur. Bundan sonra misyonerler Rumlar ve Müslümanlara yönelmişlerdir. Bu kez de Rumlara, Yunan ve Rum Ortodoks kilisesinin destek vermesi, Müslümanlar'da da din değiştirmenin günah sayılması gibi nedenler misyonerlerin bu iki kesim üzerindeki umutlarını boşa çıkarmıştır. Bu gibi nedenlerle misyonerler stratejilerini değiştirmek zorunda kalmış, yeni kitleler bulma ve yeni politikalar oluşturma yoluna girmişlerdir. Burada diğer Hristiyan kitleler özellikle de Gregoryan Ermeniler hedef topluluk olarak görülmüştür. Osmanlı topraklarında Ermeniler için misyon oluşturan Protestan misyonerler Ermeniler arasında Protestanlığı yaymak için sistemli ve organize bir misyonerlik faaliyetine girişmişlerdir. Bu faaliyetleri gerçekleştirmek için bireysel olarak başlanılan faaliyetleri yönlendirebilmek ve bir merkezden yönetebilmek maksadıyla teşkilatlar oluşturulmuştur.[172]

Osmanlı topraklarına ilk örgütlü misyonerlerin gelişi Moravya Kilisesi olarak da bilinen Brethren's Society for the Furtherance of the Gospel Among the Heathen (Moravian Church ya da United Brethren) misyonerleridir. Bu misyonerler 1740'ta İstanbul'a

169 Aydın, "Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkisine Etkisi", s.79.
170 Fikrettin Yavuz, "Osmanlı Amerika İlişkilerinde Bir Krizin Analizi: Anna Melton Hadisesi", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 2015, s.648.
171 Işık, "1820-1950 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri", s.169.
172 Küçük, *Türkiye Protestan Ermenileri,* s.65-68.

gelmişler ve yerel kilise yetkililerinden bazılarıyla görüşmeler yapmışlardır. Bunun dışında bölgede yaşayan Müslüman, Hristiyan ve Musevîlerin sosyal, ekonomik ve dinî durumları hakkında bilgi veren ve sonraki misyonerlere kaynaklık edebilecek eserler yazmışlardır.[173] Ermenileri Protestanlaştırmak hedefinde olan Amerikalı misyonerlerin ilk Protestanlaştırdığı ilk Ermeniler Karabet ve Vartabet olmuştur. Misyonerler Ermeni toplumu üzerinde etkili çalışmalarını sürdürürken Ermeni olaylarının zeminini de hazırlamıştır denilebilir. Anadolu'nun çeşitli kısımlarında Ermeni olayları meydana geldiği zaman barışı ve güvenliği sürdürmeyi deneyen Osmanlı Devleti, Ermeniler'in devlete bağlılık ve sadakatlerine hiç olmadığı kadar ihtiyaç duymuştur.[174] Ancak misyonerlerin de etkileri ile Ermeni olayları büyümüştür.

Morovya Kilisesi'nden sonra Osmanlı İmparatorluğu coğrafyasındaki ilk önemli Protestan misyonerlik faaliyetini İngiliz Misyoner Kilise Cemiyeti gerçekleştirmiştir. 1799'da Londra'da kurulan, ilk adı 'The Church Missionary Society for Africa and East' olan 'Church Missionary Society of The Church of England' adlı bu teşkilat Anglikan Kilisesi'ne bağlıdır ve ilk faaliyetlerini Orta Doğu, Uzak Doğu ve Afrika ülkelerinde göstermiştir. 1815 yılından sonra ise faaliyetlerini Malta ve Doğu Akdeniz bölgelerinde sürdürmüştür.[175] Bundan sonra Anadolu'da faaliyet gösteren Protestan teşkilatlarından en büyüğü ve en kıdemlisi olan Amerikan Board planlı ve örgütlü çalışmalarına başlamıştır. Board'a bağlı misyonerler öncelikle istasyonlar ve bu istasyonlara bağlı dış istasyonlar kurarak misyonları belirlemişlerdir. Bu misyonlara dayalı olan teşkilat yapıları ile misyonerler kıssa sürede Osmanlı topraklarına yayılmışlardır.[176]

Board'a bağlı misyonerler olan Pliny Fisk ve Levi Parsons 3 Kasım 1819 tarihinde Suriye'ye gelmişlerdir. Bu misyonerlerin esas görev yeri Filistin'dir.[177] Burada kısa bir keşif turunun ardından 15 Ocak 1820'de İzmir'e ayak basan bu iki misyoner Board'un Anadolu'ya gelen ilk Protestan misyonerleri olmuşlardır. Board'un temsilcileri olarak bölgeye gelen Fisk ve Parsons Williams Koleji'nin öğrencilerindendir. Bu iki misyonerin

[173] Harman, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, s.157.

[174] Zeynep İskefiyeli-Fikrettin Yavuz, "The Symbols for Obtaining the Loyalty of Armenians to the Ottoman: Decorations and Medals, International Journal of Turcologia", vol. V, no 10, automne/autumn 2010, pp. 31-46.

[175] Küçük, *Türkiye Protestan Ermenileri,* s.68.

[176] Ekrem Saltık, "Osmanlı Anadolusu'nda Protestan Bir Kadın Misyoner: Laura Farnham ve Okulu", Politik Ekonomik Sosyal Araştırmalar Merkezi (*PESA) Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 2016, s.17.

[177] H. Tahsin Fendoğlu, "Amerika Birleşik Devletlerinin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti", *Türkler,* Yeni Türkiye Yayınları, Cilt:XIV, Ankara 2002, s.5.

İzmir’e gelmesi, onları daha sonra başlayacak olan misyonerlik akımının öncüleri durumuna getirmiştir.[178] Pliny Fisk ve Levi Parsons’un amacı Orta Doğu’daki halklara Hristiyanlığı anlatarak onları bu dine katmaktır. Osmanlı coğrafyasında misyonerlik çalışmaları yapılabilecek yeni alanlar bulmak bu ilk misyonerlerin görevleri arasındadır. 1823 yılında İzmir’de ilk istasyonu kurarak faaliyete başlayan misyonerler Müslümanları Hristiyanlaştırmak gayesinde olmuşlardır. Ancak bu hedeflerinde başarısız olunca Yahudiler’i Hristiyanlaştırmak için Filistin’e gitmişlerdir. Burada da başarı elde edemeyen misyonerler Hristiyanlara yönelip onları Protestanlaştırmayı kendilerine amaç edinmişlerdir.[179]

Misyonerlerce tarla olarak gördükleri Osmanlı coğrafyasına girilecek ve bölge ekilip sürülerek hasat dönemi yaşanacaktır. İzmir istasyonu Board'un Anadolu'daki önemli merkezlerinden biri olmuştur ve İstanbul'da bir istasyon kurulana kadar bu şekilde kalmıştır. Board'un kayıtlarında İzmir Levant'ta kurulan ilk istasyon olarak geçmektedir. Bu istasyonda yapılan faaliyetleri dört temel dönemde ele almak mümkündür. "Başlangıç Dönemi" olarak bilinen ilk dönemde misyonerler bölgedeki Rum tebaa arasında çalışmalarına başlamışlardır. İlk olarak Rum okullarını ziyaret eden misyonerler onlarla iletişim kurarak kendi dinlerini onlara anlatmak istemişlerdir. Ancak dil bilmemeleri buna engel teşkil etmiştir. Bu iki misyoner Rumca öğrenmek için Sakız Adası'na gitmişler ve modern Rumcayı Prof. Bambas'dan öğrenmişlerdir. Ardından İzmir'e dönen misyonerler manastırlarda ve yerel okullarda dinî risaleler dağıtarak çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Fisk ve Parsons 5 ay gibi kısa bir süre içinde 41 İncil ve 3700 risale kopyası dağıtmışlardır. Sonbaharda bir Anadolu turuna çıkan ikili Manisa, Turgutlu, Ayvalık, Efes, Akhisar, Alaşehir ve Sardis'i ziyaret etmişlerdir.[180] Toplumlara ulaşmanın ve iletişim kurmanın eğitimden geçtiğini bilen misyonerler eğitim konusuna özel bir önem göstererek okullara gereken desteği vermişlerdir. Fisk ve Parsons'un Bergama'daki bir Rum okuluna yardım etmeleri bu konuda örnek gösterilebilir. İki misyonerden Parsons İzmir'e gelmelerinin ardından Kudüs'e gitmek istemiş, Pliny Fisk İzmir'de kalmaya devam etmiştir. Malta'daki Rum gençleri eğitim almaları için Amerika'ya gönderen Fisk ve Parsons bundan fayda sağlamışlardır. Öyle ki bu öğrenciler geri geldiklerinde misyonerlere yardım etmelerinin yanında Rumlara İngilizce öğretmişlerdir. Fisk 10 Şubat

[178] Harman, *Türkiye’de Misyonerlik Faaliyetleri*, s.158.
[179] Kocabaş, *Türkiye’de Gizli Tarih III; Misyonerlik ve Misyonerler*, s.113-114.
[180]Dilşen İnce Erdoğan, "Amerikalı Protestan Misyonerlerinin Raporlarında İzmir İstasyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1820-1900)", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi,* Sayı:33, Bahar 2012, s.102-103.

1822'de Parsons'un ölmesiyle yalnız kalarak Malta'ya gitmiştir. Burada Daniel Temple tanışmış, 1823'ten sonra ise Jonas King, Fisk'e eşlik etmiştir. Dil konusunda gererken hassasiyeti gösteren King ve Fisk modern Grekçe, İtalyanca ve Arapça çalışmalarına devam etmiştir. Yahudiler arasında çalışmak için görevlendirilen Josiah Brewer ve Rumlar arasında çalışmakla görevlendirilen Elnathan Gridley Pliny Fisk ve Levi Parsons'tan sonra İzmir'e gelen önemli isimler arasındadır. Onlar da ilk misyonerler gibi dil çalışmalarına öncelik vermişlerdir. Faaliyetleri kapsamındaki ikinci dönemde H.G.O. Dwight ve Eli Smith'in Anadolu'ya yaptıkları gezi önemli bir dönüm noktası olmuştur.

1829 yılında Amerika'dan gelen misyonerler de Yunanistan yerine İzmir'e gelerek bu şehri bir kez daha merkez olarak seçmişlerdir. 1830'dan itibaren Rumlar arasında Protestan misyonerler sistematik bir şekilde din, eğitim ve basın faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Savaş sonrasında maddi yardıma ihtiyacı olan Rumların durumu misyonerlerin çalışmalarını hızlandırmıştı. Eğitim alanına öncelik veren misyonerler, yoksul Rum kızları için bir vakıf okulu açmışlar, okuldaki öğrenci sayısını artırmak için kayıt olan kızlara elbiseler dağıtmışlardır. Bir öğretmen okulu olan Merkez Rum Okulu ile 1830'da açılan bir İngiliz Okulu'na giden öğrencilerin sayısı misyonerlerin çalışmaları ve teşvikleriyle artmıştır. Öyle ki 1836 yılına gelindiğinde 800'e yakın Rum öğrenci bu okullarda eğitim görmektedir. 1837'ye gelindiğinde İzmir'deki çalışmaların genel bir değerlendirmesini yapmak amacıyla bir misyon toplantısı yapılmış William Goodell, Daniel Temple, Isaac Bird ve Adger gibi isimler bu toplantıya katılmıştır. Burada yapılan hataları konuşmanın yanı sıra amaçlarına ulaşmak için en iyi yöntemleri belirlemek gibi konulara da değinmişlerdir. 1838 yılında çalışmalarını güçlendirmek için Riggs'i de bölgeye göndermişlerdir. 1840'ta Van lennep ile 1843'te Calhoun gibi önemli misyonerler çalışmalara katılmıştır. Rumlar arasında faaliyet gösteren misyonerler tam bir başarı sağlayamayınca bundan sonra Ermenilerle ilgilenmişlerdir. "Ermeni Dönemi" diye adlandırılan bu dönemde yavaş da olsa ilerleme kaydedilmiştir. Everett, Benjamin, İstanbul'a gönderilen Riggs, Akhisar'da önemli başarılar elde eden Ladd, Manisa bölgesinde çalışan Dodd gibi misyonerler bu dönemde faaliyetleri yürütmüşlerdir. 1870 yılından sonraki dönemi "Karışık Dönem" diye adlandıran misyonerler bu dönemde İzmir

İstasyonu'nu Manisa'ya taşımıştır.[181] Bundan sonraki dönemde Ermeniler üzerindeki Protestanlaştırma çalışmaları hızlanarak devam etmiştir.

Fisk ve Parsons'un İzmir'e geldikleri dönemde Osmanlı Amerikan ilişkileri çok az olduğu için Osmanlı İmparatorluğu hakkındaki bilgileri de çok fazla değildi. Bu misyonerlerin İzmir'e gelişlerinin üzerinden bir süre geçtikten sonra 1830'da Osmanlı Devleti ile Amerika arasında ticaret anlaşmasının imzalanması, ülkenin o dönemdeki siyasî durumu ayrıca 1850'de Protestanlara 'millet' statüsü tanınması misyoner faaliyetlerinin hızlı bir şekilde gelişmesinde etkili olmuştur. Bu dönemde gerileme sürecine girmiş olan Osmanlı Devleti bağımsızlık ayaklanmaları ile karşı karşıya kalıyordu. Devlet bütünlüğünü koruyabilmek için gayrimüslimlere bazı güvenceler, haklar ve reformlar veriyordu. Bu noktada Ermeniler reformların uygulanmasının sağlanmasında Avrupa ülkelerinin yardımı arayışındaydılar ve onlar özellikle Rusya'ya güveniyorlardı. Ayrıca Gregoryan Kilisesi'nin katı uygulamaları altında ezilen Ermeniler, kendilerine ana dilleriyle ve insancıl şekilde yaklaşan Amerikalı misyonerlerin sunduğu yumuşak ve yalın Protestanlığı hızla kabul etmeye başlamışlardı.[182] Bu yaklaşım onların din propagandası yapmak ve bazı siyasî emellere ulaşmak için kullandıkları bir yöntem olarak düşünülebilir.

Anadolu'nun coğrafî ve jeopolitik konumu, yeraltı ve yer üstü zenginlikleri, Asya ile Avrupa'yı birbirine bağlayan boğazları elinde bulundurması da Anadolu'ya olan ilginin artmasında etkili olmuştur. Böyle bir ortamda Ermenileri kendi tarafına çekmek suretiyle Anadolu'ya hâkim olma ve Anadolu topraklarından en büyük payı elde etme düşüncesi içine giren İngiltere ve Amerika gibi büyük devletler siyasî politikalarını Ermeniler üzerine yoğunlaştırmıştır.[183] Ermenilerin dinî yapısına bakıldığında Hristiyanlık'tan önce putperest oldukları görülmektedir. Hristiyanlığı kabul etseler de paganizm kültürünün etkileri bir anda yok olmamış bu nedenle Ermenilerin Hristiyanlık anlayışı öteki Hristiyanlardan farklı olmuştur. Çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı Devleti farklı din ve etnik kökenden olanları Bulgar, Rum, Türk, Arap şeklinde değil Müslüman, Yahudi ya da Hristiyan olarak gruplandırmıştır. Mezhebe de dayalı bu gruplandırmada Ermeniler; Gregoryen Ermeni, Katolik Ermeni ve Protestan Ermeni olarak

---

[181]Erdoğan, "Amerikalı Protestan Misyonerlerinin Raporlarında İzmir İstasyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1820-1900)", s.102-105.
[182] Akgün, "Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları", s.3.
[183] Küçük, *Türkiye Protestan Ermenileri,* s.50-51.

teşkilatlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin diğer azınlıklara olduğu gibi Ermeniler'e de gösterdiği dinî, kültürel ve idari alandaki hoşgörülü tutum onların milliyetçilik bilincinin oluşmasında etkili olmuştur. Milliyetçilik duygularının gelişmesi ilk olarak Ermeni patrikleri ile din adamları tarafından destek görmüştür. Bir süre sonra Ermeni Patrikhanesi Müslümanlarla bir arada yaşayan Ermenilerin düşüncelerini değiştirmeye başlamıştır. Kiliseler halk arasında propagandalar yapmaya başlamışlar ve Hristiyanlık esaslarını bir kenara bırakmışlardır. Misyonerlerin de Ermeni kimliğinin oluşum sürecindeki etkisi azımsanmayacak derecede olmuş özellikle 1840'lardan sonra misyonerlerin Ermenilere yönelik faaliyetleri artmıştır.[184]

Ermenilerin doğulu bir millet olması ve Hristiyan olmaları 'Mesih ve Kutsal Kitap' anlayışı konusunda İngiltere ve ABD ile ortak bir paydada olması, inanç ve uygulama açısından Protestanlığa benzer ve uygun bir yapı sergilemesi Protestanlığın Ermeniler arasında yayılışının temel unsurlarıdır. Ermeniler arasında Protestanlığın yayılmasında ayrıca Ermeniler için açılan okullar, Ermeni matbaacılığının canlanması, Ermenice'ye çeviriler yapılması ve Ermeni enstitülerinin açılması da etkili olmuştur. Anadolu'da Protestanlık yayılmaya başladığı zaman Ermeniler, Osmanlı Devleti'nin resmî dili olan Türkçe'yi konuşuyorlardı. Ancak Protestan Ermenilere göre Protestan ayinlerde genellikle Türkçe konuşulması buna karşılık Ermeni Kilisesi'nin ibadet ve ayinlerini Klasik Ermenice ile ifa etmesi ayrıca eğitimin Ermenice olması çeşitli sıkıntılara yol açmıştır. Bu nedenle Ermeniler bir arayış içerisine girmişlerdir. Bu arayış içinde Ermeniler, Protestan misyonerlerinin düşünce tarzlarının da etkisi ile Protestanlığa karşı ilgi duymaya başlamışlardır. Ermenilerin dinî, sosyal, politik, psikolojik ve eğitim açısından sıkıntılar yaşaması yabancı devletlerin Ermeni nüfus üzerinde etkili olmasına zemin hazırlamıştır. Protestanlığın Ermeniler arasında yayılma imkânı bulmasındaki diğer unsurlar da Ermeniler arasındaki merkezî organizasyonların bozukluğu, mezhep yönünden birlik gösterememeleri, eğitimsiz olmaları ve ekonomik sıkıntılarının olmasıdır. İngiltere ve ABD Ermeniler'in bu durumunu iyi değerlenmiş ve onları Anadolu'ya girmek için bir anahtar olarak görmüşlerdir.[185] Diğer gruplarda olduğu gibi Ermeniler üzerinde de misyonerlerin kullandığı en etkili araç eğitim olmuştur.

---

[184] Zeynep İskefiyeli, "Ermeni Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü: Hristiyanlık, Kilise ve Misyonerler", *Akademik İncelemeler,* Cilt 2, Sayı:1, 2007, s.234-244.
[185] Küçük, *Türkiye Protestan Ermenileri,* s.50-64.

Protestanlığı yaymak için Anadolu'da oluşturulan ve büyük imkânlara sahip olan misyonerlik teşkilâtlarının hiyerarşik bir yapılanmaları vardı. İdarî görevliler, veznedar, sekreter, müfettiş ve mütevelliler bu yapıyı oluşturmaktadır. Misyonun idarî işleri ve satın alma işleri ile idarî görevliler, malî işleri ile veznedar ilgilenirdi. Teşkilâta karşı misyon yönetiminde sorumlu olan kişi ise sekreterdi. Müfettişler misyonun denetimiyle, mütevelliler ise eğitim faaliyetleri ile ilgili olarak okulların idareleri ile ilgileniyorlardı. Kendilerine ait bir tüzükleri, yönetmelikleri ve görev yeminleri olan bu misyonerlik teşkilâtları bünyesindeki misyonerleri çalışkan ve zeki çocuklar arasından seçer, onlara çalışacakları alana göre eğitim verirdi. Onların sağlıklı, güçlü, sabırlı bireyler olmaları; sır saklayabilme, zorluklarla mücadele edebilme gibi özelliklerinin bulunmasının yanında Protestanlığı anlatabilecek inanç ve hırsa da sahip olmalarına da dikkat edilirdi. Misyoner adaya her türlü dinî, kültürel eğitimin verilmesiyle birlikte Türkçe, Arapça ve Ermenice dilleri öğretilirdi. Eğitim süreçlerinde misyoner adayları bulundukları bölgedeki elçilik ve konsoloslukların gözetiminde olmuşlardır. Bunun nedeni misyoner teşkilâtlarının misyonerlerin nasıl ve ne şekilde davranmaları gerektiği konusunda elçiliklere talimatlar vermeleridir.[186]

Hristiyan misyonerliği bilindiği üzere kaynağını Yeni Ahit'ten almıştır ve kendisini günün şartlarına göre sürekli olarak yenilemektedir. Hristiyan Batı ülkelerinde misyonerlikle ilişkili eğitim kurumlarında hem misyon teolojisi üzerine çalışmalar yapılmakta hem de dünya genelinde çalışma yapacak olan misyonerler yetiştirilmektedir. Burada öncelikle üzerinde durulan nokta, misyoner olarak görev yapacak kişilerin bu göreve uygun niteliklere sahip olmalarıdır. Misyonerlik eğitimi veren bir öğretim üyesi; misyonerin taşıması gereken özellikleri; liderlik özelliğine sahip olma, cesaret, Kitabı Mukaddes çalışmalarını yürütebilecek bir bilgi kapasitesi, özverili olma, insanları Hristiyan mesajına davet etmenin heyecanını duyma, projeler ve perspektif üretebilme yeteneği şeklinde sıralamıştır.[187] Misyonerlik yapmak isteyenlere Doğunun ruhunu onlara anlatacak özelliklerde hazırlanmış olan programlar uygulanmakta ve misyonerlerin bu programlarını siyasî bir kurul denetlemektedir.[188] Misyonerlere her dönemde talimatlar verilir ve onlardan çeşitli konularda gözlemler yapmaları istenirdi. Onlardan ülkedeki tarım ve zanaatın durumu hakkında, tarım alanlarının kullanım oranları hakkında ve

---

[186] Küçük, *Türkiye Protestan Ermenileri*, s.71-73.
[187] Gündüz, "Misyonerlik", s.93-95.
[188] Mustafa Halidî – Ömer Ferruh, *İslâm Ülkelerinde Misyonerlik Ve Emperyalizm,* Bilmen Basımevi, İstanbul, 1968, s.53.

ülkedeki yönetimin istikrarına güvenilip güvenilemeyeceği gibi konularda bilgi edinmeleri de talep edilirdi.[189] İlk yıllardan itibaren geniş bir araştırma yapan Amerikan Board misyonerleri çoğunlukla yerli eğitim kurumları üstünde durmuşlardır.[190]

3.2. Osmanlı Topraklarında Misyonerlerin Faaliyet Alanları

Başlangıçtaki amaçları Hristiyan olmayanları Hristiyanlaştırarak bu dini geniş kitlelere yaymak olan misyonerler sonraki dönemlerde az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde kendilerine taraftarlar oluşturmak, bu ülkelerin halklarını kültürel olarak etkilemek ve bölgeden ekonomik çıkarlar elde etmek de istemişlerdir. Yani asıl amacı dinî propaganda yapmak olan misyonerler XIX. yüzyıldan sonra kültürel, siyasi ve ekonomik çıkar sağlamaya yönelmiştir. Osmanlı Devleti'nin bulunduğu bölgenin önemi Anadolu ve Orta Doğu'nun Hristiyanlık literatüründe "Bible Land" (İncil Ülkesi) olarak adlandırılmasında açıkça görülmektedir.[191]

Hristiyan Batı dünyası Doğu coğrafyası ile ilgili hedeflerine ulaşmak için misyonerlik teşkilâtları kurmuş zaman zaman bu teşkilâtlar aracılığıyla kongreler düzenlemişlerdir. Farklı metotlarla açık ya da gizli olarak yürüttükleri faaliyetlerinde din her zaman ilk metot olmamıştır. Onlar çalışmalarını genellikle ilmî ve toplumsal sahalarda yoğunlaştırmışlardır. Bunun yanında kurdukları dinî teşkilâtlar ve bu teşkilatların yayınları büyük bir önem taşımaktadır. Protestan misyonerliği çalışma yapılacak bölgeye uygun şekilde yetiştirilmiş misyonerler tarafından yürütülmüştür. Bu açıdan Arapça'yı iyi derecede bilen misyoner papazlar yetiştirmek için birçok okul açılmıştır. Bu okullarda yetiştirilen papazlar İslâm ülkelerine gönderilmiştir ve çalışmalar uzun süre bu şekilde devam etmiştir. İngiliz okulları, Amerikan okulları, Fransız okulları, Avusturya okulları, Alman okulları, İtalyan okulları, Rus okulları, Rum okulları, Bulgar okulları, Sırp okulları, Macar okulları misyoner yetiştirmek amacıyla kurulan okullardan bazılarıdır. Misyonerler giremedikleri birçok yere İncil, okullar ve eğitim aracılığı ile girmişlerdir. Okullar genç nesillerin Hristiyan eğitimi altında yetişmesini ve hayatlarını Hristiyan

---

189 Kocabaşoğlu, *Anadolu'daki Amerika,* s.25-26.
190 Açıkses, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri,* s.36.
191 Ayhan Doğan, "Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri (XIX. .Yüzyılın İkinci Yarısı Ve XX. Yüzyılın Başlarında)", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2004, s.273.

olarak sürdürmelerini sağlaması açısından çok önemlidir. Misyonerlik faaliyetlerinde elde edilen sonuçlar en iyi aracın eğitim olduğunu göstermiştir.[192]

1820 yılından beri Anadolu'da örgütlenen, kongregasyonalist bir özellik taşıyan ve bu topraklarda en etkili misyonerliği gerçekleştiren Amerikan Board misyonerleri ilk olarak Müslüman olmayan toplumlarla ilgilenmişler ve Yahudiler, Nasturiler, Asuriler, Ortodoks Ermeniler, Rumlar ve Bulgarlar gibi topluluklarla temasa geçmişlerdir. Onlar yerli kiliselerle iyi ilişkiler içinde bulunmuşlar ve "İncil'in Hristiyanlığını" vurgulamışlardır. Yerli kiliseler kurarak bu kiliseler aracılığıyla dinî propagandalarını yapan misyonerler gittikleri bölgelerde halkın tepkisini çekmemeye dikkat etmişler bu nedenle bölge halkının dillerini öğrenmişler ve geleneklerine uyum sağlamaya çalışmışlardır. Bunun yanında misyonerler yerli halkla aralarında farklılıklar bulunduğunu ve kendilerinin diğerlerinden daha üstün olduğu düşüncesini hiçbir zaman akıllarından çıkarmamışlardır. Propaganda yaptıkları bölgelerdeki toplumların kimliğini değiştirmeyi, düşüncelerini etkilemeyi, onların yaşam tarzlarına müdahale etmeyi düşünen Protestan misyonerlerin; açtıkları okullarda, bastıkları kitaplarda, bütün propaganda çalışmalarında bu düşüncelerini görmek mümkündür. Ayrıca misyonerler, planlı ve programlı çalışarak ve maddi güçlerini kullanarak kendilerine yardımcı olabilecek üst düzey devlet yetkililerini de etkilemeyi bilmişlerdir.[193]

Bölgeye gelen ilk misyonerler öncelikle yöre halkını, onların yaşam şekillerini, inanışlarını, gelenek ve göreneklerini gözlemleyerek onları yakından tanıma yoluna gitmişlerdir. Bu yolda iletişimin dolayısıyla dil öğrenmenin önemini kavramışlar ve çalışmalara başlamışlardır. Önce Müslümanları ardından Yahudileri hedef olarak belirleyen ve başarılı sonuç alamayan Amerikan Board'ın ilk misyonerleri çalışmalarına en uygun kitlenin Ermeni toplumu olduğuna karar verdikten sonra bu etnik grup üstünde aktif olarak çalışmalarına başlamıştır. Başlarda bazı Ermeni ailelerin tepkisiyle karşılaşsalar da zamanla daha kolay iletişim kurmuşlar ve kabul görmüşlerdir. Misyonerler Osmanlı İmparatorluğu'ndaki azınlıkları etkilemeye çalıştıkları için Müslümanlar tarafından şüpheyle karşılanmışlar bu nedenle çalışmalarını Gayrimüslimler üzerinde yoğunlaştırmışlardır. Protestan misyonerler azınlıklar üzerinde özellikle kurdukları okullar yoluyla dinî ve kültürel propaganda çalışmalarında bulunarak

---

[192] Ali Erbaş, "Hristiyan Misyonerliği ve Türkiye'deki Durumu", Cumhuriyetimizin 81. Yılına Armağan, *Sakarya Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi,* 2004, s.71-72.
[193] Harman, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri,* s.158-165.

ileriki yıllarda Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkacak olan isyan ve ihtilallerin zeminini hazırlamışlar ve bu isyanların kadrolarını oluşturmuşlardır.[194]

1820-1850 yılları arasındaki 30 yıllık süreci "hazırlık dönemi" olarak belirleyen misyonerler bu dönemde Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelere dağılarak halkı ve bölgeyi incelemekle meşgul olmuşlar, nasıl daha verimli faaliyetler yürüteceklerine dair raporlar hazırlamışlar ve evler kiralayıp küçük çapta "teoloji okulları" açmışlar ya da "seminerler" düzenlemişlerdir.[195] Misyonerler Anadolu'yu İstanbul, Merzifon ve Trabzon'u içine alan Batı Bölgesi, Antep ve Maraş Merkezli Orta (Merkezi) Anadolu Bölgesi ve Elazığ (Harput) merkezli Doğu Anadolu Bölgesi olmak üzere üç kısma ayırarak çalışmalarına başlamışlardı.[196]

Anadolu'yu bölgelere ayırdıktan sonra misyonerlerin teşkilatlı ve sistematik çalışmaları başlamış ve pek çok faaliyet alanı oluşturulmuştur. Bunlar içinde sağlık ve sosyal alanlarda çok sayıda çalışma yapılsa da en sık başvurulan alan eğitim olmuştur. Misyonerlerin verdikleri batı tipi eğitim halk tarafından istenmiştir ve genellikle kalitesi yüksek bir eğitimdir.[197] Misyonerlerin en verimli ve dikkate değer çalışma alanları eğitim kapsamında okullardır. Okullaşma yoluyla büyük kitlelere ulaşabilmişler ve bu alandaki ihtiyacı karşıladıkları ölçüde kabul görmüşlerdir. Onlar okul eğitimi sayesinde uzun yıllar boyunca hedeflerine ulaşma imkânı bulmuşlardır. Bunun yanında eğitim aracılığıyla Türkler'in düşmanlıklarını uyandırmadan Hristiyanlaştırma çalışmalarını sürdürebilmişlerdir. Bu çalışma alanında imparatorluk belirli mesafelerle bölgelere ayrılarak her bölge güçlü, merkezî bir okulun tesir sahası etrafında daha küçük çalışma birimleriyle teşkilâtlandırılmaktadır.[198] Misyonerlerin faaliyet sahalarında kullandığı araçlar basın-yayın, okullar, kolejler, kreşler, yabancı dil kursları, hastaneler, dispanserler, yayınevleri ve Kızılhaç gibi kurumlar olmuştur. Bunlar içinde özellikle kolej ve yabancı dil kursları misyonerlerin daha rahat çalışma imkânı buldukları yerlerdir.[199] Amerikan misyonerleri Osmanlı Devleti'nin bu dönemde içinde bulunduğu sıkıntılı süreci kendi lehine çevirerek devlet eliyle bazı imkânların götürülemediği bölgelerde açtıkları sağlık ve eğitim kurumlarıyla temel ihtiyaç alanlarını doldurmaya çalışmışlardır.

[194] Küçükoğlu, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri 'Dünü, Bugünü ve Yarını',* s.72.
[195] Kocabaş, *Türkiye'de Gizli Tarih III; Misyonerlik ve Misyonerler,* s.119.
[196]Harman, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri,* 159.
[197] Watt, *Müslüman-Hristiyan Diyaloğu, Yanlış Yaklaşımların Eleştirisi,* s.149.
[198] Tozlu, *Kültür Ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar,* s.72.
[199] Cilacı, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri,* s.20.

Bölge halkı bu ihtiyaçlarını karşılayan misyonerlere tepki göstermekten vazgeçerek sempati duymaya başlamışlardır. Böylece misyonerler halkın arasına kolayca sızma fırsatı bulmuşlardır.

Protestan misyonerler çalışmalarını aile olarak yürüttüklerinden misyoner evleri bir propaganda mekânı olmakla birlikte okul ve kilise olarak da kullanılmıştır. Protestan misyonerler ev olarak kullandıkları kiliselerin dışındaki diğer kiliseleri de okul olarak kullanmışlardır. Onlar bu yolla hem faaliyetlerini göze batmadan sürdürmüşler ve kontrolden uzak olmuşlar hem de vergi vermekten kurtulmuşlardır.[200]

Amerikan Board'a bağlı misyonerler 1820 yılından itibaren planlı bir şekilde Osmanlı Devleti'ne gelmeyi sürdürmüşlerdir. 1850-1880 yılları Board için Türkiye'de büyük bir başarının olduğu dönem olarak belirtilmiştir. Büyük misyonerlik merkezlerinin kurulması, güçlü ve girişken kiliseler, eğitimli ve etkili papazlık görevi, genişleyen ihtiyaçlara ayak uyduran bir eğitim sisteminin gelişmesi ve yenilenmesi, kadınlar için çalışmanın düzenlenmesi, imparatorluk boyunca tüm büyük dillerde Kutsal Metin'den alıntılar dağıtılması ve Amerikan misyonunun ve misyonerliğin tüm sınıflardan insanlar arasında etkisinin artması gibi gelişmelerin bu dönemde yaşandığına dikkat çekilmiştir.[201] Board masrafları Amerika ve İngiltere gibi büyük devletlerin destekleri ile karşılanmaktadır. Bunun yanında bağışlar çok büyük önem taşımaktadır. Azlığına ya da çokluğuna bakılmaksızın pek çok Hristiyan Amerikan Board'a bağışta bulunmuştur. Amerikan ve İngiliz konsolosların maddi ve manevî desteğini daima hisseden misyonerler bulundukları bölgelerde bu sayede günümüze kadar çalışmalarını sürdürmüşlerdir.

3.3. Eğitim Alanında Misyoner Kadınların Çalışmaları

Misyonerlerin faaliyetlerini gerçekleştirmek için en çok kullandığı alanlardan biri eğitim olmuştur. Dinî alanda elde etmek istedikleri başarıya tam olarak ulaşamayan misyonerler eğitim yoluyla toplumu etkilemek için pek çok okul açmışlardır. Misyonerler hedeflerine ulaşabilmek için dünyanın farklı bölgelerinde enstitüler de kurmuşlardır. Eğitimi bir propaganda aracı olarak kullanan Protestan misyonerler 1834'te Müslüman topraklarında okullar açmaya başladıklarında eğitimin neredeyse tamamını İncil ve Tevrat üzerine

---

[200] Harman, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri*, s.165.
[201] William Ellsworth Strong, *Story of the American Board, an Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Foreign Missions*, Boston, New York, s.226.

kurmuşlardır. Bunun sebebi ise onların hedeflerinin okullarında okuyan öğrencilerin veya kendi bünyelerinde çalışan gençlerin misyonerlik hareketinin genişletilmesi için yetiştirilmesi, onların Hristiyanlığa yaklaşmasının sağlanması şeklinde ifade edilebilir.[202]

Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyılda Amerikalı ve İngiliz misyonerlerin çalışmalarını kolaylaştıran iki önemli olay 1839'da Tanzimat ve 1856'da Islahat Fermanları'nın ilan edilmesi idi. Özellikle Islahat Fermanı ile azınlıklara verilen haklar eğitim alanında misyonerlerin önünü biraz daha açış ve daha rahat çalışmalarına uygun bir ortam sağlamıştır. Sosyal, sağlık ve eğitim olmak üzere üç temel alanda çalışmalarını yoğunlaştıran misyonerlerin bunların içinde en sık başvurdukları alan eğitim olmuştur. Bir toplumu şekillendirmede eğitimin önemini kavramış olan Hristiyan misyonerler yürüttükleri eğitim programları ve açtıkları okullar sayesinde toplumun en dinamik sınıflarına hitap edebilmişlerdir. Bilhassa okullaşma konusuna önem veren Protestan misyonerler XIX. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Anadolu ve Orta Doğu coğrafyasında kız ve erkek okulları açmışlardır. Misyonerlerin 1826'da Beyrut ve çevresinde 5 okulu varken 1827'de okul sayısı 13'e çıkmıştır.[203] 1832 yılına gelindiğinde William Goodell tarafından Anadolu'da ilk Protestan okulu açılmıştır.[204] Bunu farklı bölgelerde art arda açılan pek çok okul takip etmiştir. Misyonerler okul açmaya önem verdikleri kadar yetimhaneler, düşkünler yurdu, yardım cemiyetleri, hastaneler kurmaya da özen göstermişlerdir. Ancak bununla birlikte misyonerlerin en verimli ve en dikkat çekici çalışma alanları okullar olmuştur. Onlar okulları aracılığıyla her türlü faaliyeti rahat bir şekilde yürütebilmişlerdir.[205]

Osmanlı Devleti'ndeki eğitim kurumları göz önüne alındığında Türk Okulları'nın dışında Azınlık ve Yabancı Okulları'nın da olduğu üç grup saymak mümkündür. 1869 yılı Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Osmanlı eğitim sistemindeki düzenlemeyle öğretim kademeleri ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim olmak üzere üç temel kategoride toplanmıştır. İlköğretim Mekteb-i İptidai ve Mekteb-i Rüştiye'yi, ortaöğretim Mekteb-i İdadi ve Mekteb-i Sultani'yi içerirken geleneksel medreseler dışında askerî ihtisas okulları yükseköğretim kapsamındadır. Osmanlı Devleti'nde yaşayan azınlıkların cemaatlerine bağlı şekilde açtıkları azınlık okullarının temeli Fatih Sultan Mehmet

[202] Hâlidi-Ferruh, *İslâm Ülkelerinde Misyonerlik Ve Emperyalizm,* s.90.
[203] Işık, "1820-1950 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri", s.174-175.
[204] Erbaş, Hristiyan Misyonerliği ve Türkiye'deki Durumu, s.104.
[205] Tozlu, *Kültür ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar,* s.65-73.

döneminde atılmıştır denilebilir. Farklı sebeplerle Osmanlı Devleti'ne gelerek iskân edilen yabancılara bazı haklar tanınması onların hayatlarını sürdürmeleri için gerekli görülmüştür. Fakat devletin zayıfladığı süreçte bu haklar resmî haklara dönüştürülmüştür. Bu ilerleyen dönemlerde yabancıların Osmanlı Devleti'nde okul açmalarına kadar gitmiştir. Yabancılar açtıkları okullarla azınlık okullarını kendi himayelerine almak ve kendi devlet okullarını bu coğrafyada yaygınlaştırmak şeklindeki iki önemli stratejiyi uygulamışlardır. Yabancı devletlerin okul açtıkları yerler genellikle etnik gruplarla Osmanlı Devleti'nin sorunlar yaşadığı yerler olmuştur. Misyonerler Osmanlı Devleti'nin denetleyemediği Ermeni, Rum, Yahudi, Arap ve Bulgar topluluklar üzerinde zaman zaman kışkırtıcı faaliyetlerde bulunmuşlardır.[206] Burada Kumkapı'da Cizvit Mektebi rahiplerinden Berliyon tarafından havuzlu isimli Rum kilisesinde halka dağıtılan ve Rum Katoliklerle Rum Ortodoks kiliselerinin birleştirilmesini aşağılayan bir içeriği bulunması nedeniyle halk arasında fitneye sebep olacak faaliyetlere girişilmesi örnek olarak gösterilebilir.[207] Dersaadet Bulgar mektebi öğretmenliğine atanan Siroz Bulgar reisi eski Türkçe yazarı Kelef azılı bir Bulgar fitneci olup eşkıyalara destek verdiğinden ve halkı fitneye teşvit etmekten dolayı Osmanlı Devleti tarafından Trablusgarp'a sürgün edilirken affedilmiştir.[208] Fitneye ve kışkırtma girişimlerine karşı önlem almak isteyen Osmanlı Devleti gayrimüslim ve yabancıların gerçekleştirdiği ödül törenlerinin bazılarında okulların müdür ve öğretmenlerinin bazı uygunsuz konuşmalar yapıldığı bilgisini aldıktan sonra ilgili yerlerdeki memurların okullardaki ödül dağıtım törenlerinde bulunarak böyle bir durumda gereğinin yapılması üzerine karar yayımlamıştır.[209]

Yabancı okullar eğitim programlarında kendi devletlerinin okullarının programlarını ve ders kitaplarını kabul etmişlerdir. Kendi dilleriyle sıkı bir Hristiyanlık eğitimi veren okullarda Türkçe seçmeli dersler arasında yer almıştır. Örneğin; 1853'te açılan Saint Benoit Lisesi 1863'ten sonra Türkçe dersini müfredatına eklemiştir.[210] Osmanlı Devleti yabancı devletlerden gelen kitap ve dergilerin kontrol edilmesi hususuna daha çok özen

---

[206] Enes Köksal, *II. Abdülhamid Dönemi İstanbul'unda Faaliyet Gösteren Yabancı Okullar,* Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, s.91.
[207] BOA, DH. TMIK. M., 244/2/1325R.
[208] BOA, A. MTZ. (04), 122/71/1322Ş.
[209] BOA, Y. PRK. MF., 3/15/1311Ş.
[210] Tozlu, *Kültür ve eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar,* s. 282-290.

gösterilmesi[211] için ayrıca çeşitli mezhep rahiplerinin kendilerininkinden başka kiliselere hiçbir şekilde evrak vb. kayıtları dağıtamayacağı konusunda karar almıştır.[212]

Okul açma konusunda en aktif olan devletlerden biri İngiltere'dir. 1856'da Islahat Fermanı ilan edildiği sırada 10 İngiliz okulu varken 1869'da bu sayı 30'a yükselmiştir. 1876'da II. Abdülhamid tahta çıktığında ise İngiliz okullarının sayısı yaklaşık 50'dir. 15 Ocak 1903'te yani İngiliz okulları resmen tanındığında 95 İngiliz okulu Osmanlı Devleti'nde faaliyet gösteriyordu. 1905'e gelindiğinde ise toplam 115 İngiliz okulu mevcuttu. Osmanlı topraklarında tesis edilen yabancı okulları kültürel, dinsel ve bilimsel açıdan toplumu etkilemiştir. Emperyalist devletler bu noktada kendi etkinliklerini yayacakları bir kültürel çevre oluşturmak amacında olmuşlardır. İlk etapta yalnız din propagandası yapmak için açılmış gibi göründükleri için yabancı okulların ekonomik ve kültürel amaçları dönemin yöneticileri tarafından tam olarak anlaşılamamıştır. Daha sonraki süreçte faaliyetlerin artmasıyla özel okulları kontrol altına almak için 1869 Maarif Nizamnamesi düzenlenmiştir. 1870 yılından itibaren Osmanlı Devleti'nin yöneticileri yabancı okullar karşısında tedbirler almaya çalışmışlardır. Fakat okulların sayısındaki artış yine de engellenememiştir.[213] 1824 yılında Osmanlı Devleti'nde ilk Amerikan okulu olan Suriye Protestan Koleji Beyrut'ta açılmıştı. Tıp ve tabii ilimler alanlarında eğitim veren bu okulun ardından 1886 tarihine kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda yaklaşık 400 Amerikan eğitim kurumunun olduğu bilinmektedir.[214]

Tablo 4:

XIX. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Bulunan Amerikan Okullarının ve Öğrencilerinin Sayıları[215]

Yıl	Okul Sayısı	Öğrenci Sayısı
1845	7	135
1850	7	112
1855	38	363
1860	71	2742
1865	114	4160
1870	205	5489

[211] BOA, Y. PRK.ZB., 25/115/1318Ca.
[212] BOA, DH. TMIK. M., 244/2/1325R.
[213] Hüseyin Canyaş-Orkunt Canyaş, "Osmanlı'dan Günümüze Misyonerlerin Kültürel Alandaki Faaliyetleri", *TÜBAR-XXXI*, 2012 Bahar, s.59-67.
[214] İlber Ortaylı, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:14, Sayı:3, 1981, s.88.
[215] Tuncer Günay, *Misyonerler ve Fener Rum Patrikhanesi*, Berikan Yayınevi, 2005, s.217.

1875	244	8253
1880	331	13095
1885	390	13791
1890	464	16990
1895	449	20604
1900	425	23040

Yüzyılın ikinci yarısından itibaren okullaşmaya hız veren misyonerlerin açtıkları okullar yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı gibi her geçen yıl artmıştır. Ayrıca okullarda eğitim gören öğrenci sayısında birkaç yıl dışında sürekli artış olmuştur. Bir ihtiyaç olan eğitimin misyoner okulları vasıtasıyla karşılanması başlarda tepkili olan Müslüman ailelerin tavırlarını değiştirmiştir. Önceleri çocuklarını misyoner okullarına göndermeyen bu aileler ilerleyen dönemlerde ikna olmuş ve çocukları bu okullara göndermişlerdir.[216] Misyonerler, kurumsallaşma açısından okullara büyük bir önem vermiş olsalar da okul açamadıkları bölgelerde 'Home School' adını verdikleri ev okulları ile genç kızlar ve kadınlar arasındaki faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Temmuz 1869'da Sivas'a gelerek göreve başlayan Mrs. Sarah Hinsdale Dwight Riggs bu ev okullarının önemini bildiğinden uzun yıllar boyunca kendisi ve komşu misyoner çocukları için evinde bir okulu idare etmiştir. Mükemmel bir öğretmen olarak anılan Riggs 1894-1899 yılları Anadolu Erkek Koleji öğrencilerinin annesi gibi olmuş ve öğrencilerle doğrudan ilişki kurmuştur. Dr. James L. Barton da Board'ın yıllık toplantılarında Bayan Riggs'i "36 misyonerlik ayağının annesi" olarak tanıtırdı. Sarah 17 Temmuz 1848 tarihinde İstanbul'da doğmuş bir misyonerdi. Evde ve İzmir'deki Deaconesses Okulu'nda eğitimini tamamladıktan sonra 1861 yılında Amerika'ya gitmişti. 29 Mayıs 1869'da Edward Riggs ile evlenerek 19 Haziran 1869'da New York'tan yola çıkmıştır. İlk görev yerleri Sivas olan bu misyoner aile 1876'da Merzifon'a 1911'de İzmir'e tayin edilmiştir. Bu çiftin yedi çocuğundan dördü Sivas'ta diğerleri sırasıyla Atina, Merzifon ve New Jersey'de doğmuştur. Çocuklarından biri olan Miss Cornelia Dwight da misyoner olan anne ve babası gibi bir süre Sivas'ta misyonerlik yapmıştır. Misyonerlik faaliyetlerine önemli katkıları olan aile 1869 yılında geldikleri Osmanlı topraklarından 1913'te ayrılmıştır.[217] Misyonerliğe kendini adamış olan kadın ya da erkek misyonerler bu ailede de görüldüğü gibi hayatlarının uzun yıllarını yabancı misyon bölgelerinde geçirmişlerdir. Hatta Sarah

---

216 Işık, "1820-1950 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri", s.174-175.

217 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah H.D. Riggs," ARIT, s.1.

Riggs'de olduğu gibi birçoğu bu misyon bölgelerinde çocuklarını dünyaya getirmiş ve onları misyoner olarak yetiştirmiştir.

Misyonerler evlerinde oluşturdukları küçük eğitim merkezlerinde Hristiyanlık ile ilgili öğretilerin dışında kaliteli yaşam, özgür düşünce, hürriyet, giyim kuşam, çocuk bakımı, temizlik, gündelik hayat gibi konularda sohbetler yapmışlardır. Çocuk bakımı ve kişisel bakım gibi konulara özel bir ilgi gösteren misyonerler bu yolla özellikle anneleri etkilemeyi amaçlamışlardır. Bahçecik'teki Bitinya Yüksek Okulu'nda çocuk bakımı konusunda eğitim veren ve annelik içgüdüsünü burada öğrenciler üstünde gösteren misyoner Lizzie A. Grey Pierce'nin daha sonra minnetle anıldığı göz önüne alınırsa burada başarı sağlandığını söylemek mümkündür. 1868 yılında John E. Pierce ile evlenen bayan Pierce 15 Ağustos 1868 tarihinde New York'tan yola çıkmıştı. Aynı yıl Ekim ayında Erzurum'a gelen Lizzie Pierce misyonerlik hayatlarının ilk on yılını geçirdikleri Erzurum'da kocasının çalışmalarını ve deneyimlerini paylaşmış bir kadın misyonerdi. Erzurum'dan sonra Ekim 1878'de Bahçecik'e gelen çift buradaki erkek okulundan sorumlu olmuşlar, Bitinya Yüksek Okulu'ndaki çocukların bir çoğu Bayan Pierce'yi minnetle anmıştır.[218]

İnsanlarla oldukça sık sohbet etmenin önemini kavrayan misyonerler her fırsatta onların dikkatini çekebilecek ve ihtiyaçlarına cevap verecek konularda sohbetler yapmışlardır. Osmanlı topraklarında görev yapmış kadın misyonerlerden biri olan Sarah Folsom Gordon Bird'ün ölümünün ardından Suriye Misyonu tarafından tutulan bir raporda onun insanları evlerinde ziyaret ettiğinden, sohbet ettiği insanların sevgisini kazandığından, onlarla bedensel hastalıklar, çocuk bakımı ve eğitimi, dikiş ve ev işleri, Pazar Okulu ve vaaz toplantıları gibi konularda sohbet ettiği yazılmıştır. Doğum tarihi 29 Ocak 1826'da olan Sarah 14 Mart 1853'te eşi William Bird ile birlikte Boston'dan yola çıkmıştır. Suriye ve Lübnan bölgesinde çalışan Sarah'ın ölümünden sonra Suriye Misyonu tarafından "Bayan Bird, kocası ve kızı insanların menfaatine kendilerini adamışlardır" şeklinde değerlendirme yapılması bu ailenin misyonerlik faaliyetleri için önemli olduğunu göstermektedir.[219] Pazar Okulu'nda eğitim verme konusuna önem veren bir diğer kadın misyoner de Mrs. Susan M. Abbott Schneider'dir. 10 Temmuz 1820'de Framingham'da doğan Bayan Schneider 1858 yılında Benjamin Schneider ile evlenmiş, 12 Ağustos

[218] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Lizzie A.G. Pierce," ARIT.
[219] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah F.G. Bird ," ARIT.

1858'de New York'tan yola çıkmıştır. Ekim 1858'de Antep'e gelen çift evden eve ziyaretler yapmanın dışında Antep şehrinin ihmal edilen bir bölgesinde Pazar Okulu inşa etmişlerdir. On yıl burada çalıştıktan sonra Bursa'ya gitmişler, 1874 yılında da Merzifon'a tayin edilerek göreve başlamışlardır. Mrs. Schneider burada da bir Pazar Okulu düzenlemiş ve okula 250'ye ulaşan katılım olmuştur. Amerikan Board'un kendi belgelerinde yoksul ve yeni bir bölge olarak söz ettikleri Merzifon'da her odasının öğrencilerle dolu olduğu ve çok hızlı büyüyen bu Pazar Okulu'nun merdivenlerinin dahi öğrencilerle dolduğunu belirtmişlerdir. 1876-1879 yılları arasında Amerika'da bulunan Bayan Schneider 1880'in başlarında İstanbul'a geri dönmüş ve bekar kadın misyonerlerden olan Martha Gleason ile birlikte Gedik Paşa'da çalışmaya başlamıştır. Burada da bir Pazar Okulu organize ederek çalışmalarını sürdürmüştür. 28 Kasım 1905'te 85 yaşındayken ölen Susan Schneider'ın kadınlar ve özellikle anneler için daima çalıştığı, dua meclisleri düzenlediği, erkekler için de gece okulu ve bir erkek kulübü organize ettiği ifade edilmiştir.[220] Mrs. Seraphina Sheldon Dewey de Mardin'de bir Pazar Okulu organize etmiş, bu okulları gezmek için köylere turlar yapmıştır. New York'ta 22 Mart 1844'te doğan Seraphina amcası tarafından evlat edilmiş ve yetiştirilmiş bir misyonerdir. 28 Ağustos 1876'da Willis C. Dewey ile evlenerek Ekim 1877'de Beyrut'a gitmiştir. 1 yıl sonra Mardin'e gelerek göreve başlayan Bayan Dewey buradaki kadınlar için çalışmaya başlamıştır. Onun büyük bir enerji ve yeteneğe sahip bir kadın misyoner olduğu ve güçlü bir misyoner aileden geldiği belirtilmiştir.[221]

Bible Class (İncil Dersi) kadın misyonerlerin çalışmaları için oluşturdukları bir diğer eğitim organizasyonuydu. Bu küçük eğitim kurumlarında topladıkları kadınlara İncil öğretilerinden bahsederek Kutsal Kitaplarını bölge halkına tanıtmış ve anlatmışlardır. Örneğin; Mrs. Susan Wheeler Dunmore yaklaşık 30 kadının geldiği bir Bible Class'a sahiptir ve burada kadınlarla doğrudan iletişime geçerek faaliyetlerini yürütmüştür. Susan Dunmore 11 Kasım 1830'da doğmuş, 20 yaşındayken George W. Dunmore ile evlenmiştir. Antep'te misyonerlik çalışmalarına katılmışlar ardından Diyarbakır'a gitmişlerdir. Burada Ermeniler arasında faaliyette bulunarak etraflarındaki insan sayısını artırmışlardır. Üç ay içinde topladıkları öğrenci sayısı 10'dan 40'a yükselmiştir. Buradan sonra 1855'te Harput'a giden Bayan Dunmore sağlığı nedeniyle 1856'da Amerika'ya

[220] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Susan M.A. Schneider," ARIT.
[221] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Seraphina S. Dewey,"ARIT.

dönmüştür.[222] Arapça öğrenmede başarılı olan Julia White Peck Marsh'ın da her Çarşamba günü 15 ila 40 kadına eğitim verdiği bilinmektedir. Önce Musul sonra Diyarbakır'da görev yapan Julia ve eşi 9 Mayıs 1853'te Musul'a gelmişti. Buradan sonra Diyarbakır'a gitmek için yola çıkan çiftin seyahati dört ay kadar sürmüştür. 1858 yılının yaz aylarını ise Mardin'de geçirmişlerdir. 12 Ağustos 1859'da Musul'da ölen Bayan Marsh görev bölgelerinde ölen misyonerlere de bir örnek teşkil etmektedir.[223]

Misyonerlerin kadınlar ve genç kızlarla doğrudan iletişime geçtikleri bir ortam olan ev ziyaretleri konusunda Mardin'de bir kız okulu açmak için hazırlıklar yapan Mrs. Olive L. Parmelee Andrus da dikkat çekici bir örnektir. 1840'ta Ohio Toledo'da doğan Parmelee 1861 yılında bir kadın misyoner okulu olan Mount Holyoke Seminary'den mezun olmuştur. 18 Ağustos 1868 tarihinde New York'tan yola çıkarak Ekim 1868'de Harput'a gelmiştir. 1 yıl sonra Mardin'e gelerek kız okulu açmak için çalışmıştır. Kış ayları boyunca ortaya çıkan boşlukta okulun öğrencileri kadınlar arasında çalışmalar yapmak için çeşitli istasyonlara gönderilmiştir. Öğrencilerden bazıları yatılı bazıları yatısız eğitim görürken bir kısmı da vaizlerin eşleri idi. Parmelee bu sırada kızların evlerine ziyaretler yaparak önemli gezi çalışmalarında bulunmuştur. 1874'te sağlığı nedeniyle Amerika'ya seyahat eden Parmelee 1875'te A. N. Andrus ile evlenmiş ve 29 Aralık 1875'te onunla birlikte Mardin'e dönmüştür. Bir meslektaşı tarafından aktif bir misyoner olarak anılan Bayan Andrus çalışkanlığına, Arapça öğrenmedeki titizliliğine, nazik biri olduğuna ve okula kendini adadığına değinilmiştir. Ayrıca Yüksek Kız Okulu'nda son ana kadar verdiği hizmet meslektaşları tarafından takdir edilmiştir.[224] Miss Clarissa Huldah Pratt da Mardin şehri için önemli isimlerden biridir. 23 Ekim 1875'te New York'tan yola çıkan Clarissa 29 Aralık 1875'te Mardin'e varmıştır. Burada göreve başlayan Pratt Kız Okulu'nda çalışmıştır. 1889'dan sonra ise saha üzerindeki tüm kadınlar için genel bir gözleme başlamış, faaliyetlerini bu doğrultuda sürdürerek çevre kasaba ve köylere turlar düzenlemiştir. Clarissa "Bible Women" çalışmasına özel bir önem göstermiş Mardin'de bulunduğu sırada zamanının çoğunu "Christian Endeavor Society" ve Pazar Okulu'nda geçirmiştir. Dış istasyonlara yaptığı ziyaretler ise sahadaki çalışmaları teşvik etmiştir.

---

222 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Susan W. Dunmore," ARIT.
223 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Julia W.P. Marsh," ARIT.
224 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Olive L.P. Andrus," ARIT.

1900 yılına kadar çalışmalarına devam eden Clarissa 7 Mart 1930'da Amerika'da ölmüştür.[225]

Osmanlı Devleti'ne görev yapmak için gönderilen kadın misyonerlerin birçoğu aynı zamanda öğretmen ya da bir okulun müdürü idi. Mr. Parsons'un eşi olan ve 7 Temmuz 1850'de Selanik'e gelen Mrs. Catherina Jennings Parsons bu kadınlardan biridir. 1853 yılında İzmir'e atanan Oberlin College'den mezundu. İzmir'deki Yahudiler arasında iki yıl çalışan Parsons çifti 1855 Aralık ayında Ermeni misyonuna atanmışlar ve Bahçecik'e gelmişlerdir. Burada Ermenice öğrenerek çalışmalarına başlamışlardır. Bayan Parsons burada bir yatılı kız okulu açılmasını desteklerken kocası da İzmit bölgesinde birçok ziyaret yapmıştır. Bahçecik'te Bayan Parsons'un gayretleriyle açılan okul 1885'te Adapazarı'na taşınarak eğitim-öğretim hayatına devam etmiştir. Eşinin ölümünden sonra Catherina Parsons İzmit bölgesinde Ermeniler arasında çalışmaya devam etmiş, kadın toplantıları düzenlemiştir. 47 yıl boyunca Hristiyanlık için çalışan Catherine 4 Haziran 1914'te 92 yaşındayken hayatını kaybetmiştir.[226]

Maraş Kız Okulu'nda çalışan Mrs. Sarah Frances Goodyear Pratt burada umut vaat eden kızları ortaya çıkarmada son derece etkin bir misyonerdi. 1828 doğumlu olan Sarah Frances 8 Ağustos 1852'de Andrew T. Pratt ile evlenmiş aynı yıl 22 Aralık'ta Boston'dan yola çıkmıştır. Pratt çifti Bayan W. A. Fransworth ve Maria West ile birlikte Türkiye'ye gelmiştir. Bay ve Bayan Pratt 21 Ocak 1853'te İzmir'e varmalarından yaklaşık iki ay sonra Antep'e gönderilmişler, burada 4 yıl geçirdikten sonra da Halep'e gitmişlerdir. 1862'de Maraş'a gelerek buradaki kız okulu için çalışan aile 1868 yılında İstanbul'a tayin edilmiştir. On çocuğu olan ailenin çocuklarından yedisi Türkiye'de ölmüştür. Hayatta kalan üç çocuğunu Amerika'ya götüren Bayan Pratt 14 Ekim 1903'te ölmüştür.[227]

22 Ocak 1853'te İzmir'e gelen bekâr kadın misyoner Miss Melvina Haynes kız kardeşi Mrs. Joel S. Everett ile birlikte Şubat 1853'te İstanbul'a gitmiş burada Hasköy'deki Female Boarding School'un (Yatılı Kız Okulu) özellikle okul içi işler ile sorumlu olacaktı. İyi bir üne sahip olduğu okul için Miss Haynes'in bu okula gelişi çok parlak bir durum olarak gözüktü. Kızlar arasında derin bir dinî yaşam olan bu okulda birkaç yıl her şey yolunda gitti. Fakat kız kardeşinin ölümü ile Miss Haynes Amerika'ya döndü ve

[225] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Clarissa H. Pratt," ARIT.
[226] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Catherine J. Parsons," ARIT.
[227] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah F.G. Pratt," ARIT.

sahaya bir daha geri gelmedi.[228] 1853 yılı yaz aylarında Antep'e giden Sarah Elmer Hodges Nutting de eğitim alanında önemli kadın misyonerlerden biridir. 25 Eylül 1830'da New York'ta doğan Sarah Elmer 30 Aralık 1852'de G. B. Nutting ile evlenerek 7 Ocak 1853'te Boston'dan yola çıkmıştır. Önce İzmir'e gelen çift 18 Temmuz 1853'te Antep'e varmıştır. Bayan Nutting burada dört gözle beklediği belirtilen işi yapmaya başlamış ve altı ay boyunca yirmi kız öğrencinin olduğu okulda eğitim vermiştir. Çok uzun bir misyonerlik kariyeri olmayan Bayan Nutting 9 Temmuz 1854'te Antep'te ölmüştür.[229]

Amerikan Board tarafından başarılı bir öğretmen olarak anılan Sarah Cheney Aiken 14 Mart 1853'te Boston'dan yola çıkarak 20 Nisan 1853'te İzmir'e ayak basan bir misyonerdir. 1853 yılının Mayıs ayında Beyrut'a giderek 1853-1857 yılları arasında Beyrut Kız Okulu'nda eğitim vermiştir. 22 Temmuz 1857'de Edward Aiken ile evlendikten bir yıl sonra Amerika'ya dönen Bayan Aiken Board'dan istifa etmiştir. Bir süre sonra Bay ve Bayan William Bird ile birlikte Suriye'ye gitmiş ve Beyrut'a gelerek buradaki Kız Okulu'nda çalışmak için atanmıştır. 1857'de ikinci eşiyle evlenene kadar bu okulda başarılı bir öğretmen olarak çalışmıştır. Ancak bir yıl sonra sağlık problemleri nedeniyle Amerika'ya dönmek zorunda kalmıştır.[230] Eliza D. Everett de Beyrut'ta önemli misyonerlik faaliyetlerinde bulunmuş bekâr kadın misyonerlerden biridir. Burada Yatılı Kız Okulu'nun müdürü olarak 25 yıllık başarılı bir kariyeri olduğu söylenen Eliza 17 Ekim 1868'de New York'tan yola çıkmış 28 Kasım'da Beyrut'a gelmişti. Eliza'nın entelektüel bir kişiliğe sahip olduğu ve öğrencileri tarafından sevilip saygı duyulduğu Board belgelerinde aktarılmıştır. Ayrıca Hristiyanlık'a ve Suriyeli kızlara hizmet etmek için kendini adadığı söylenen Everett'in yaptığı çalışmaları tahmin etmenin neredeyse imkânsız olduğuna vurgu yapılmıştır.[231]

Kadınların eğitimi konusunda önem taşıyan ve Antakya, Keseb ve Maraş bölgelerinde kendini kadınların eğitimine adayan bir kadın misyoner Josephine Lemert Coffing olmuştur. 29 Eylül 1859 tarihinde Jackson Coffing ile evlenen Josephine 5 Ocak 1857'de Boston'dan yola çıkmıştır. 1 Nisan 1857'de Antep'e gelerek burada tüm yıl boyunca eşine çalışmalarında destek olmuştur. Kocasının 26 Mart 1862'de ölümü üzerine kendisini Antakya Keseb'de çalışmaya veren Bayan Coffing daha sonra Maraş'ta çalışmaya

[228] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Melvina Haynes," ARIT.
[229]Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah E.H. Nutting," ARIT.
[230] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah C. Aiken," ARIT.
[231] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Eliza D. Everett," ARIT.

başlamıştır. 15 yıl boyunca Maraş'ta bir yatılı kız okulunun sorumluluğunu almakla birlikte şehrin Protestan kiliseleriyle bağlantılı olarak bir ihtisas okulu için de çalışmıştır. Onun her ikisinde de büyük bir başarı elde ettiği belirtilirken uzun süre boyunca sık sık seyahatler yaptığına, çevre köylerde köy okulları kurarak buralardaki kızları Maraş'taki ev okuluna toplamak için sık sık turlar düzenlediğine de değinilmiştir. Bu çalışmalarının ve keşif niteliğindeki turlarından sonra 1880 yılı Maraş Yatılı Okulu için doğru bir zaman olarak görülmüştü. Bayan Coffing ertesi 25 yıl boyunca aktif bir şekilde Saimbeyli'de çalışmıştır. Buradaki Home School'un açılışından beri aktif olarak çalışan Josephine 70 kızın katılımıyla bu eğitim kurumunu büyütmüştür. İnsanların onu sevdiğine ve temiz, muntazam, konforlu binaların toplum tarafından beğenilerek takdir edildiğine değinilmiştir. Uzun süre misyoner olarak çalışmalarını yürüten Bayan Coffing 1905'te 74 yaşındayken ölmüştür.[232]

Eğitim alanındaki faaliyetlerde bazen küçük eğitim kurumlarının büyük okullara dönüştüğü olmuştur. Başlangıçta 8 öğrenci ile bir gündüz okulu olan fakat kısa sürede büyüyen Girls' Seminary buna bir örnektir. Myra Allen Proctor bu okulun müdürlüğünü yapmış bir bekar kadın misyonerdir.[233] XIX. yüzyılın başlarında henüz misyoner olarak kabul edilmeyen ve yardımcı misyoner olarak görülen kadınlar yüzyılın ortalarına gelindiğinde açtıkları okullara müdür olabilmektedirler. Buradaki başarılarından anlaşılacağı üzere kadınlar yoğun olarak eğitim alanını tercih etmekle doğru bir karar vermişlerdir. Myra Allen Proctor 14 Haziran 1859'da Boston'dan yola çıkmış ve 28 Temmuz 1859'da İzmir'e varmıştır. Daha sonra Antep'e giden Board'un bu kadın misyonerinin müdürü olduğu okulda 1862 yılında 4 kız öğrenci ile yatılı bölüm kurulmuştur. Bayan Proctor'un çalışmaları esnasında birçok engelle karşılaştığı fakat okulu kısa sürede etkili bir konuma getirdiği belirtilmiştir. Onun mezun ettiği öğrencilerden biri Urfa'da diğeri de Maraş'ta bir okul başlatmışlardır. Myra Proctor ile kadın eğitimine olan önyargının büyük ölçüde aşıldığı belirtilmiştir. Proctor'un ilk iznini aldığı tarihte okulun 28 mezunu olmuş ve 1866 yılında yeni bir okul binası tahsis edilmiştir. 1868 yılına gelindiğinde okulun 31 öğrencisi olmuştur. 1869'da Proctor'un izinden dönmesiyle Ermeni çocuklar için birkaç öğretmenin hazırlık eğitimi verdiği küçük bir okul kendi okulundaki öğrenciler için bir uygulama alanı olarak devralınmıştır.

[232] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Josephine L. Coffing," ARIT.
[233] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Myra A. Proctor," ARIT.

1871’de bir de ortaokul programa eklenen okul büyümeye devam etmiştir. Proctor 6 Mayıs 1883’te Amerika’ya dönene kadar eğitim alanındaki çalışmalarına devam etmiş ve 12 Eylül 1914'te hayatını kaybetmiştir.[234]

Board misyonerlerinden Bayan Harriet Goulding Powers Mount Holyoke Semianry’den mezunlarından biridir. 5 Ağustos 1868'de New York'tan yola çıkarak 30 Eylül 1868'de İskenderun'a giden Powers Ekim 1868'de Urfa’ya gelerek çalışmalarına başlamıştır. 1872 yılında Antep'e atanmasından sonra Manisa'ya da gönderilmiştir. 1875’te Antep’teki bir okulun çalışmalarına yardım etmesi için Kessab istasyonuna gönderildi. 6 ay burada kaldıktan sonra Erzurum'a giden Powers 1881 yılına kadar da Erzurum’da görev yapmıştır. Bulunduğu bölgelerde iyi derecedeki Türkçesi ile insanlarla kolayca iletişim kuran ve Türkler arasında kendisine birçok kapı açılan Powers 1899’da Western Mission’a transfer edilerek Üsküdar’daki Amerikan Kız Koleji ile çalışmıştır. 1902’de Bursa’ya giderek buradaki kız okulunun başarılı bir şekilde müdürlüğünü yapmıştır. Powers'ın sağlık problemlerine rağmen yılmaz bir tahammülü olduğuna ve çalışmaya her zaman devam ettiğine vurgu yapılmış 27 Ekim 1921'de ölümünün ardından arkadaşları ve öğrencileri tarafından sevgiyle anıldığına değinilmiştir.[235] Bursa’da okulların açılması konusunda zikredilmesi gereken bir başka isim Mrs. Ursula C. Clarke Marsh’dır. Bekar bir kadın misyoner olan Clarke 25 Mayıs 1845'te doğmuştur. Mount Holyoke Seminary'den mezun olduktan sonra 4 yıl öğretmenlik yapmış, 10 Ekim 1868'de Board'un bir misyoneri olarak yola çıkmıştır. 18 Kasım 1868'de erkek kardeşi ile misyona gelen Clarke Marsh bir yıl sonra 8 öğrenci ile Yatılı Kız Okulu'nu açmıştır. Okulun öğrenci sayısı bir süre sonra 16’ya çıkmıştır. Bu okulda kaliteli eğitimin verildiği ifade edilirken okulun büyümeye devam ettiği de rapor edilmiş ve bu okulun açılmasının Bursa’daki insanları kendi okullarını açmak için harekete geçirdiği belirtilmiştir. Marsh aynı zamanda şehrin bir başka noktasında Pazar Okulu açması için Mrs. Schneider’e yardım etmiştir. 1873'te Bursa'daki okul kapatılmış ve Clarke Manisa'ya atanmıştır. Buradaki kız okulunda bir başka bekar kadın misyoner olan Lull ile birlikte çalışmıştır. 1 yıl sonra Amerika'ya bir ziyarette bulunmuş geri döndüğünde Avrupa Türkiye Misyonu'ndan George D. Marsh ile 1 Ocak 1875'te evlenmiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi misyon bölgelerine gönderilen bazı bekar kadın ve erkeklerin gittikleri yerlerde evlenerek bir misyoner aile oluşturduğu örnekler de olmuştur. Eşiyle birlikte Bulgaristan'a giden

[234] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Myra A. Proctor," ARIT.
[235] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Harriet G. Powers," ARIT.

Bayan Marsh oradaki savaş ve kargaşa ortamından dolayı sıkıntılar yaşamış ve çift bir süre sonra Filibe'ye gitmiştir. 1903-1910 arasındaki zamanı Amerika'da geçiren Clarke Marsh ve kocası geri döndüklerinde Balkan Savaşı yaşanıyor ve Balkan Yarımadası silahlanıyordu. Bay ve Bayan Marsh'ın bu savaş zamanları boyunca tahrip olmuş halk arasında dinî çalışmalarda ve yardım çalışmalarında aktif oldukları belirtilmiştir. Bayan Marsh 1917'de Amerika'ya dönene kadar faaliyetlerini yürütmüş bu tarihten sonra ise Amerikan Board ile ilişkisini sonlandırmıştır.[236]

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren yoğun olarak Osmanlı topraklarına gelen kadınlar Hristiyanlık öğretilerini yaymak için çalışmaya kendilerini o kadar adamışlardır ki bunu bir iş olmanın yanında kutsal bir görev olarak kabul etmişlerdir. XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde Bursa'da bir okul kurmanın faydalı olacağına inanan Julia A. Rappleye 1876'da bu şehre gelmiş ve buradaki hedefini "Bursa'daki okulumuza istinaden hepimizin yalnızca Hristiyanlık aşığı olması benim en güçlü arzumdur… Bunun için şimdi dua etmeye başlamamıza ve her adımda Tanrı'ya yönelmemize izin verin" şeklinde açıklamıştır. 1855'te Oberlin Koleji'nden mezun olan bekar kadın misyoner Julia 12 Ekim 1870'te New York'tan yola çıkmış ve 11 Kasım 1870'te İstanbul'a ulaşmıştı. Buraya gelmeden önce Kaliforniya'da bir ilahiyat okulunda öğretmenlik yapmıştır. İstanbul'a geldikten sonra Pera'da eski bir binada birkaç yıl eğitim vermiş ardından kızlar için bir Ev Okulu kurmuştur. Buradan sonra Bursa'ya giden Bayan Rappleye okul için The Woman's Board of the Pacific ile anlaşarak bir bina için gerekli maddi desteği buradan sağlamıştır. Yeni okul binası 10.000 dolar bir maliyetle bitirilmiştir. Bölgedeki Rum rahibin karşı çıkmasına ve okula Rumların katılımını yasaklamasına rağmen okula Ermeni öğrencilerin yanında Rum öğrenciler de devam etmiştir. Bursa şehrindeki misyonerlik faaliyetleri ve okullaşma çalışmaları için önemli bir kadın misyoner olan Bayan Rappleye için misyonerlik kariyerinin on yılı boyunca dinlenmek için dahi ara vermediği, aldığı tatilleri bir sonraki dönem için hazırlıklar yaparak, öğrencilerin ailelerini ziyaret ederek, hasta ve yardıma muhtaç insanlarla ilgilenerek geçirdiği ifade edilmektedir. Board'da iyi bir misyoner olarak iz bırakan Julia Rappleye 9 Haziran 1881'de hayatını kaybetmiştir.[237] 28 Temmuz 1882'de Bursa'ya gelen Mrs. Fannie Maria Beacham Newell de burada Rappleye'in başlattığı Kız Okulu'nda çalışmaya başlamıştır. 18 Nisan 1869'da James R. Newell ile evlenmişti. Kocası 1880'de öldükten sonra Bayan

[236] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Ursula G.C. Marsh," ARIT.
[237] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Julia A. Rappleye," ARIT.

Newell Woman's Board Mission'un bir misyoneri olarak atanmıştı. Ardından Woman's Board of Boston'a başvuru yapan Newell Batı Türkiye Misyonu'na atanarak Bursa'ya gönderildi. Buradaki çalışmalarından sonra 1885'te Gedik Paşa'da çalışmak üzere İstanbul'a tayin edilmiş ve emekli olana kadar çalışmalarını yürütmüştür.[238]

1850'lerden sonra özellikle eğitim alanında büyük bir ivme kazanan kadınların çalıştıkları okullarda hem öğretmenlik hem müdürlük yaptığı bilinmektedir. Bu kadınlardan biri de Miss Mary E. Reynolds’dur. 1863 yılında Eski Zağra’ya gelerek buradaki Girls Boarding okulunun ilk müdürü olmuştur ve altı yıl boyunca bu görevi yürütmüştür. Reynolds'un birçok engele ve fiziksel zorluğa rağmen heyecanlı ve hevesli bir şekilde kendisini işine adadığı ve verdiği vaazlarda özgün bir zarafete sahip olduğuna değinilmiştir. Ayrıca başarılı bir öğretmen olduğu belirtilen Mary'nin öğrencileri üzerinde dinî etkiye de sahip olduğu ve kendisinin çok sevdiği Mesih’i onlara da sevdirdiği ifade edilmiştir. Misyonerlik çalışmasını sağlık problemleri nedeniyle bırakmak zorunda kalan Mary Reynolds Amerika'ya dönmüş ve 1 Haziran 1871'de hayatını kaybetmiştir.[239]

5 Aralık 1870’te Eski Zağra’ya gelen bekar misyonerlerden biri olan Esther T. Maltbie buradaki kız okulunda çalışmış ve 38 yıl boyunca etkin ve güvenilir bir şekilde müdürlük yapmış bir kadındır. Oberlin Koleji mezunlarından olan ve Püriten bir ailede yetişen Maltbie 12 Ekim 1870 tarihinde New York'tan yola çıkmıştı. ‘Dinî uyanışın’ kendisi için asıl önemli konu olduğunu “ Bu yerde bir uyanış var olmadıkça yaşayamayacakmışım gibi gözüküyor” sözleri ile ifade etmiştir. Onun bir öğretmenden iki kat fazla çalıştığı ve kendi yöntemleriyle birçok öğretmen de yetiştirdiğine değinilmiştir. Okul üzerinde sıkı bir kontrolü olan Esther mezun ettiği öğrencileri kendi metot ve teorilerine göre öğretmen olmaları için yetiştirmiştir. Esther'ın kendisini öğrencilerin ve ailelerinin yaşamlarına adadığı konusunda Washington'da bir Bulgar Bakan olan Profesör Stephan Panaretoff; Bulgaristan'a yaptığı ziyaretlerde onun çok iyi dil bilgisi sayesinde insanlarla paylaşımlarda bulunduğunu ve onların alışkanlıklarını, geleneklerini, düşüncelerini ve ulusal özelliklerini kolayca kavradığını belirtmiştir. Ayrıca Bulgaristan'daki insanların dinî, zihinsel ve ahlakî gelişimlerinde Esther'ın büyük bir etkisinin olduğunu da ifade etmiştir. 30 Haziran 1912'de Amerika'ya dönen Bayan Esther'ın Bulgarsitan tarafından uzun süre 'sadık bir dost' olarak hatırlanacağı düşüncesi de onun hakkındaki görüşlerden

---

[238] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Fannie M.B. Newell," ARIT.

[239] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Mary E. Reynolds," ARIT.

biri olmuştur.[240] Eski Zağra'daki Girls' School'a gönderilen bir başka isim Roseltha A. Norcross'tur. Öğrencilerinin sevgisini kazandığı söylenen Norcross'un samimi çalışmasıyla meslektaşlarının da takdirini kazandığı ifade edilmiştir. Board'un bekar kadın misyonerlerinden olan Roseltha 1867 yılında Board'a başvuruda bulunmuştur. 2 Mar 1867'de New York'tan ayrılan Bayan Norcross 27 Nisan 1867'de İstanbul'a gelmiş Eylül 1867'de de görev yeri olan Eski Zağra'ya gitmiştir. Ancak misyonerlik çalışmaları yakalandığı tüberküloz hastalığı nedeniyle uzun sürmemiş 4 Kasım 1870'de görev bölgesinde ölmüştür.[241]

Açtıkları okullarda başarı elde eden kadın öğretmenler gösterdikleri samimi ve sempatik davranışlarla öğrencilerin ve onların ailelerinin sevgi ve saygısını kazanmışlardır. Öğrencileri tarafından derin bir şekilde sevildiği aktarılan misyoner Ann Eliza Fritcher da Merzifon'a Girls' Boarding School of the Mission'u açması için atanmıştır. Atanmadan önce mezun olduğu Mount Holyoke Seminary'de ve bir özel okulda eğitim vermiştir. Board'un diğer kadın misyonerlerinden yaşça biraz daha büyük olan Bayan Fritcher Batı Türkiye Misyonu'na atanmıştı. Minnetle anıldığı söylenen Fritcher 1893 sonunda Amerika'ya dönene kadar faaliyetlerine devam etmiştir.[242] Board tarafından 1862 yılında Harput'a gönderilen Miss Arabella Latham Babcock'un Türkiye'deki misyonerlik kariyerinin kısa süreli ancak önemli olduğuna dikkat çekilmiştir. 31 Mayıs 1862'de New York'tan yola çıkarak 18 Eylül 1862'de Harput'a gelen Babcock'tan burada tasarlanan kız okulundan sorumlu olması istenmiştir. Bay ve Bayan Jewett ona okulun açılma aşamasındaki düzenlemelerde yardım etmişlerdir. Nisan ayında okulun açılması için düzenlemeler yapılmış ancak okula kalacak yer sıkıntısı nedeniyle 15 yatılı öğrenci alınmıştır. Bu okulda hem Türkçe hem de Ermenice okuma, yazma, kompozisyon, harita çizimi, coğrafya, aritmetik ve İncil gibi derslerin verildiği ve bu derslerde iyi bir ilerlemenin kaydedildiği Board'ın kendi belgelerinde aktarılmıştır. 15'i yatılı olan toplam 36 kız öğrencinin 11 tanesi ilahiyat öğrencilerinin eşleridir. Okulun öğrencilerinden yedisi bu sahada öğretmenlik yaparken bazıları da diğer istasyonlarda öğretmen olarak

[240] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Esther T. Maltbie," ARIT.
[241] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Roseltha A. Norcross," ARIT.
[242] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Ann E. Fritcher," ARIT.

görev yapmaktadırlar.[243] Bu açıdan misyoner okullarına giden kız öğrenciler daha sonra açılacak olan okulların öğretmen ihtiyacını karşılamada önem taşımaktadır.

İyi derecede Türkçe, Ermenice ve Rumca bilen Mrs. Matilda J. Layton Baldwin de bir eğitim misyoneri olarak Manisa Kız Okulu'na çok fazla zaman ayırmış ve okulun dili Rumca olduğu için bu dile özel bir ilgi göstermiştir. 9 Ağustos 1867'de İstanbul'a gelen Bayan Matilda Baldwin ve eşi Theodore A. Baldwin 1870 yılında Manisa'ya atanmışlardı. 1880'de Bursa'ya gönderilen Bayan Baldwin Bursa Kız Yüksek Okulu'nun açılması için çalışmış ve bu okul onun eseri olmuştur. Okuldaki birçok öğrenci için bir anne rolünde olduğu ve öğrencilerle bir anne şefkati ile ilgilendiği ifade edilen Bayan Baldwin 1916'da emekli olmuştur.[244]

Amerikan Board tarafından atanan kadın misyonerlerden bazıları asıl görev yerlerine gitmeden önce çevre illerdeki çalışmalara da katılmışlardır. Bu kadınlardan biri de çalışma sahası İzmir'e gitmeden önce Manisa Kız Okulu'nda ilk hizmetini yerine getiren ve bekar bir kadın olan Phoebe L. Cull'dur. Bu okul için önemli misyonerlerden biri olan Cull 21 Kasım 1871'de Bostan'dan ayrılarak 29 Aralık'ta İzmir'e gelmişti. Manisa'daki okul daha sonra İzmir'deki American Collegiate Institute'ye dönüşmüş ve Cull burada öğretmenlik yapmıştır. 28 Ağustos 1885'te Amerika'ya dönen Phoebe Cull 1887'de yeniden misyoner olarak atanmıştır. Aynı yıl 8 Eylül'de yola çıkmış 11 Ekim'de Bursa'ya varmıştır. Bursa Kız Okulu'nda özellikle sayıları gittikçe artan Yunan kızlar arasında eğitim vermiştir. 1895'te kadınlar ve kızlar arasında yürütülen çalışmaya yardım etmesi için İstanbul Hasköy'e gönderilmiştir. 1898'de ise Kız Okulu'nda çalışması amacıyla Merzifon'a tayin edilmiş ve 13 Haziran 1906'da Amerika'ya dönene kadar eğitim faaliyetlerinde aktif olarak yer almıştır.[245]

Woman's Board of Boston'un ilk misyonerlerinden biri olan Miss Sarah Ann Closson Talas'ta Yatılı Kız Okulu'nun kuruluşundan sonra bu okula gönderilmiş ve burada başarılı bir şekilde eğitim vermiştir. Birkaç yıl okulun müdürlüğünü de yapmış olan Closson İstanbul'daki Ev Okulu'nun personelinin zayıflığından dolayı bir yıllığına buraya gönderilmiştir. Daha sonra 1902'de Amerika'ya dönene kadar Talas'taki çalışmalarına

[243] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Arabella L. Babcock," ARIT.
[244] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Matilda J.L. Baldwin," ARIT.
[245] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Phoebe L. Cull," ARIT.

devam etmiştir.[246] Eğitim alanındaki çalışmalarda Ev Okulları'nın büyük bir yeri olduğu açıkça görülmektedir. Özellikle büyük eğitim kurumlarının oluşturulamadığı yerlerde Ev Okulları misyonerlerin çalışmalarını yürütmeleri için uygun bir ortam olarak karşımıza çıkmaktadır. 21 Eylül 1871'de Erzurum'a gelerek kız okulunda çalışmaya başlayan Mary Mills Patrick burada başarılı 6 yıldan sonra Üsküdar'daki Ev Okulu'na transfer edilmiştir. 1883 yılında Mrs. Williams'ın yerine müdür olmuş ve vakit kaybetmeden okulun itibarını artırmak için Ev Okulu'nu destekleyen Woman's Board of Mission ile çalışmaya başlamıştır. Bu çalışmalarını Amerika'ya döndüğü 1924 yılına kadar sürdürmüştür.[247]

Misyoner okulları konusunda çok büyük bir yere sahip olan Miss Laura Farnham Nisan 1844'te doğmuştu. 21 Kasım 1871'de Boston'dan yola çıkarak 29 Aralık'ta İstanbul'a varmış ve bir kız okulu açmak için 1872'de Bahçecik'e gitmiştir. İlk andan itibaren Ermeni Evanjelik toplumu ve yerel kilise ile yakın ilişkilerde bulunarak çalışmaya başlamıştı. 1885'te tamamen Ermeni yönetimi altında olan bir okulu müdürü olsa da kuruma yön veren onun baskın karakteriydi.[248] Mount Holyoke Seminary'den mezun olan Farnham buranın geleneğini müdürü olduğu Ermeni Kız Okulu'nda da sürdürmüştür.[249] Farnham'ın okul ve öğrenciler için en iyisini istediği ve bunu sağlamak için inancını koruyacağı belirtilmiştir. Farnham'ın müdürlüğünü yaptığı okul yaklaşık 300 katılımla büyümeye devam etmiştir. 1910'da bazı ailevi sebeplerden dolayı Amerika'ya döneceği duyulan Farnham'ın Adapazarı toplumu tarafından fazlaca sevildiği ifade edilerek onun gitmesini kabul etmedikleri kaydedilmiştir.[250] Ev Okulları'nın misyonerlik faaliyetlerindeki yadsınamayacak etkisi XIX. yüzyılın son çeyreğinde de görülmektedir. 5 Mart 1873'te New York'tan ayrılarak Nisan 1873'te İstanbul'a gelen Electa C. Parsons Riggs de buradaki Ev Okulu için önemli bir misyonerdir ve Bayan Rappleye ile birlikte bu Ev Okulu'nda çalışmıştır. 1875'te ise Farnham'a yardım etmesi için Bahçecik'e gönderilmiştir. Okul Adapazarı'na taşınana kadar burada Farnham ile mutlu ve başarılı bir on yıl geçirmiştir. 1886'da Charles W. Riggs ile evlenerek Merkezi Türkiye Misyonu'na bağlı olarak Antep'e gitmiştir. 1894'te Amerika'ya geri dönene kadar buradaki çalışmalara katılmıştır.[251]

---

[246] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah A. Closson," ARIT.
[247] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Mary M. Patrick," ARIT.
[248] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Laura Farnham," ARIT.
[249] Saltık, "Osmanlı Anadolu'sunda Protestan Bir Kadın Misyoner: Laura Farnham ve Okulu", s.17.
[250] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Laura Farnham," ARIT.
[251] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Electa C.P. Riggs," ARIT.

Kitleleri etkilemenin yolunun o topluluğu kendi istek ve çıkarları doğrultusunda eğitmek olduğunu düşünen misyonerler için dil kültürel açıdan bağlayıcı bir öge olarak kabul edilmiştir. Bu nedenle görev yapacakları sahada konuşulan dilleri öğrenerek işe başlamışlardır. Özellikle Ermeni topluluğunu hedef kitle olarak belirlemeleri birçoğunun iyi derecede Ermenice öğrenmesine yol açmıştır. Misyonerler dile verdikleri önemi Kutsal Kitap çalışmalarına da vermişler ve bu konuda pek çok çalışma yapmışlardır. Bu sayede de Ermenilere Protestan doktrinlerini öğretmişlerdir. Bu konuda bazı Kutsal Kitap cemiyetleri Ermenilere Kutsal Kitap tedarik ederek Protestan bir kitle oluşturmaya yardım etmişlerdir. Bu cemiyetler aracılığıyla Kutsal Kitap Klasik Ermenice'ye çevrilmiş ve Ermenilere dağıtılmıştır. İlerleyen dönemlerde ise daha etkili olması amacıyla Kutsal Kitap modern Ermenice'ye de çevrilmiştir. 1930'larda iyi derecede Türkçe bilen Daniel Temple ve Goodell tarafından Kutsal Kitap Ermenice karakterli Türkçe'ye çevrilmiştir. 1842 tarihinde ise William Goodell Kutsal Kitabı Türkçe'ye çevirmişti. 1822'de Yunanca, Ermenice, Arapça gibi çeşitli dillerde dinî kitaplar basılması maksadıyla Akdeniz misyonunun merkezi durumunda olan Malta'da bir matbaa açılmıştır ve on yıl boyunca hizmet vermiştir. Aynı tarihte Gaziantep'te de bir matbaa kurulmuş ve bu matbaa 1833 yılında İzmir'e taşınarak yirmi yıl boyunca faaliyette bulunmuştur. 1834'te de misyoner Giggs ile N. Benjamin tarafından İstanbul'da faaliyete geçirilerek 1899'a kadar hizmet vermiştir. Bu yıllarda misyonerlerin çalışması Osmanlı Devleti'nin kendi matbaasının bulunmaması nedeniyle kolaylaşmıştır. Özellikle Ermeni toplumu için gerçekleştirilen bu Kutsal Kitap çalışması ve yayın faaliyetleri ilerleyen dönemlerde yalnızca dinî alanla sınırlı kalmayarak, Ermenilerin dillerine ve kültürlerine uygun kültürel yayınlar, gramer kitapları, müzik kitapları, biyoloji, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, coğrafya, matematik, fizyoloji, astronomi, din dersi kitapları ve çeşitli sözlükler de basılmıştır.[252] Misyonerlerin bu tarz eğitim araçlarını sağlaması belki de Ermeni halkının okuyan bir toplum hâline gelmesine, toplumun bilinçlenmesine, modern Ermenice'nin gelişmesine katkıda bulunmuştu ancak asıl hedef Kutsal Kitap'ı toplumun tamamına benimseterek Hristiyan öğretisini yaymaktı. Misyonerler işte bu amaçla matbaayı da kendi çalışmaları için temel bir malzeme hâline getirmişlerdi.

Misyonerler açtıkları okullar, matbaalar, yaptıkları yayınlar sayesinde eğitim kurumlarına ihtiyaç duyan halkı kendi yanlarına çekmekte ve gerçekte onlara Hristiyan öğretilerini

---

[252] Küçük, *Türkiye Protestan Ermenileri*, s.91-94.

aktarmakta idiler. Bu noktada kadın misyonerlere önemli görevler düşüyordu. Onlar halkı çocuklarını misyoner okullarına göndermeye ikna etmeyi başarmanın yanında halka gösterdikleri sempatiyle güvenlerini kazanıyorlardı. Bu bağlamda Erzurum'da görev yapmış ve bekar bir kadın misyoner olan Miss Atkins ve bir öğrencisinin konuşması güzel bir örnek teşkil etmektedir; "Siz kapıyı açtığınız zaman sevinçten ağladım. O her şeyin parlak yanları hakkında konuşmaya başladığı zaman ben sıkıntılarımı unuttum. Miss Atkins bizim sadece öğretmenimiz değildi, gerçek bir arkadaştı ve şefkatli bir anneydi. Hiçbir kız herhangi sıkıntılı bir zamanda ona gitmekten çekinmedi. Onun amacı bizi etkin Hristiyan kadınlar hâline getirmekti. O sadece iki yüz yatısız öğrenci ve otuz yatılı öğrenci için anne değildi, o ayrıca Erzurum'daki herkesin ve köy dışındaki binlerce kişinin annesi ve arkadaşıydı."[253] Bu ifadelerden de anlaşıldığı gibi kadın misyonerler sadece öğrencileri için değil bulundukları bölgedeki pek çok kişi için hayranlık duyulan, saygı gösterilen kişilerdi. Toplum onları aydın kişiler olarak kabul ettiği için misyonerlerin söylediklerini uygulamaya da özen gösteriyorlardı. Böylece misyonerler hem açtıkları erkek okullarına hem kız okullarına öğrenci bulmakta bir güçlük çekmiyorlardı.

Misyonerlerin eğitim alanında yapılan çalışmalar ve açılan okullar misyonerlere her zaman istedikleri sonuçları vermemiş ve kimi zaman başarı sağlanamamıştır. Örneğin; 1868'de Harput'a gelen bekar kadınlardan Isabella Coffin Baker Mardin'de Women's Training Class (Kadın Eğitim Sınıfı)'ı başlatmıştır ancak umduğu kadar başarı sağlayamamıştır. 1873 yılının sonunda ise İtalya'ya gitmiştir.[254] 17 Ekim 1868'de New York'tan yola çıkıp 22 Kasım 1868'de Beyrut'a gelen ve 22 yaşındayken çalışmalarına başlayan Ellen M. Carruth Beyrut Kadın Semineri için çok değerli bir öğretmen olmuştur. Fakat açıkça belirtilmeyen bazı sebeplerden dolayı Amerika'ya dönmek zorunda kalmıştır. Bu nedenle sadece 2 yıl hizmet verebilmiştir.[255] Nisan 1871'de Sivas'a atanan Cornelia Porter Dwight da çalışmasını çok uzun süre devam ettiremeyen misyonerlerden biridir. 1874 yılında Üsküdar'daki kız okulunda Miss Rappleye ile öğretmenliğe başlayan Dwight 1877'de sağlığı nedeniyle Amerika'ya dönmek zorunda kalmış ve Olivet College'de öğretmenlik yapmaya devam etmiştir.[256] Board'un evli kadın misyonerlerinden olan Flora Pierpoint Stearns Bowen göreve başlamak için eşiyle birlikte

[253] Amerikan Borad Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Eunice M. Atkins," ARIT.
[254] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Isabella C. Baker," ARIT.
[255] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Ellen M. Carruth," ARIT.
[256] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Cornelia P. Dwight," ARIT.

1874’te Manisa’ya gitmişti. Ancak onlar da büyük başarı sağlayamayan misyonerler arasındadır. Manisa’ya geldikleri ilk yaz bebeklerini kaybeden çift bu olaydan derin bir şekilde etkilenmiştir. 1880’de İzmir’e taşınmışlar ancak bu kez de Bayan Bowen’ın sağlık durumu gittikçe bozulmuştur. Bu nedenle Amerika’ya dönmek zorunda kalan çift Board ile ilişkilerini kesmiştir.[257] Uzun bir misyonerlik kariyeri olmayan Ellen C. Parsons da Osmanlı topraklarına İstanbul’daki kızlar için bir Ev Okulu açmak için gelmişti. Mount Holyoke gibi önemli bir misyoner okulundan mezun olan Ellen Kasım 1875'te İstanbul'a tayin edilmişti. Fakat sağlık durumu kötüleşen Parsons beş yıllık bir çalışmadan sonra 1880’de Amerika’ya dönmek zorunda kalmıştır. Amerika'ya geldikten sonra Woman's Board of Boston'da önemli bir yayın organı olan "Woman's Work for Woman"ın editörlüğünü yapmıştır. Bir süre sonra emekli olan Ellen kilise ile bağlantılı olarak çalışmalarına devam etmiştir.[258] Bu şekilde başarısız örnekler var olsa da Hristiyan misyonerleri ruhsatlı ya da ruhsatsız birçok okul, yetimhane, ev okulu, Pazar okulu açarak eğitimi bir basamak olarak kullanmış ve toplumun önemli bir bölümünü bu sayede etkisi altına almıştır. Kurulan okullardan bir kısmı günümüzde de eğitim-öğretim hayatına devam ettiğinden bu alanda başarısızlıktan ziyade bir başarı yakaladıklarını söylemek mümkündür.

3.4. Kadın Misyonerlerin Sosyal Alandaki Çalışmaları

Başlarda misyoner olarak kabul edilmeyen fakat daha sonra erkek misyonerler kadar başarılı olan kadın misyonerler sosyal hayatta gerçekleştirdikleri faaliyetlerle dikkat çekmişlerdir. Hristiyan misyonerlere göre kadın misyonerler, insanlara ilham veren, pozitif enerji yayan ve Hristiyanî bir kimliğe sahip olan kimselerdir ve kadınlar arasındaki misyonerlik çalışmaları onlar için büyük bir önem taşımaktadır. Bu nedenle geniş kapsamlı programlar hazırlamışlardır. Ayrıca misyonerlerin gönderdikleri kadın misyoner sayısı her geçen gün artırılmıştır.[259] Misyonerlerin yürüttükleri faaliyetlerde hemen her alanda olduğu gibi sosyal hayatta gerçekleştirilen çalışmalarda da kadınların etkisi yadsınamaz. Bu durumun altında yatan önemli sebeplerden biri kadınların görev aldıkları bölgenin kadınlarının, çocuklarının ve genç kızlarının arasına olduğu gibi bazı kurumlarına da daha kolay biçimde nüfuz edebilmeleridir. Misyoner kadınlar görev aldıkları bölgelerde bazen bir eş bazen bir anne olarak bölge halkına rol model

[257] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Flora P.S. Bowen," ARIT.
[258] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Ellen C. Parsons," ARIT.
[259] Halidî-Ferruh, *İslâm Ülkelerinde Misyonerlik Ve Emperyalizm,* s.267-269.

olmuşlardır. Öncelikle bulundukları bölgeyi ve bölge halkını tanıyarak işe başlayan bu kadınlar zamanla toplumun güvenini kazanır ve böylece hedeflerine ulaşabileceği ortamı oluştururlardı. Misyonerler bölgeye gitmeden önce o bölgenin genel durumu hakkında bilgi edinirler ve kendilerini gidecekleri ortamın şartlarına göre hazırlarlardı.

Osmanlı Devleti'nde görev yapan kadın misyonerler Osmanlı kadının konumunu incelemişler ve bunu kendi lehlerine kullanabilmişlerdir. Bu da kadın misyonerlerin bölge halkının kadınlarına yaklaşmalarını kolaylaştırmıştır. Halkın gözünde eğitimli, özgür düşünceli, dindar, yardımsever, hoşgörülü bir profil çizen kadın misyonerler toplumun en zor anlarını fırsat bilerek doğal afet, yangın, sel, deprem gibi anlarda bölge halkının yanında olmuşlardır. Ekonomik ve sosyal açıdan zor durumda olan halk bu destek karşısında misyonerlere sempati duymuş ve gerçekleştirdikleri faaliyetlere farkında olarak ya da olmayarak katılmaya başlamıştır. Böylece gerçek hedeflerine ulaşmak için her fırsatı değerlendiren misyonerler çok büyük engellerle karşılaşmamışlardır. Misyonerlik teşkilâtı amacına ulaşmak için kullanabileceği her türlü aracı meşru gören bir teşkilâttı. Örneğin; Dünya Kızılhaç Teşkilâtı felâkete uğrayan milletlere yardım elini uzatan teşkilâtlardan biriydi. Kızılhaç büyük afetlere uğrayan halkların yardımına koşarken gittiği ülkelere misyonerlerini de götürüyordu. Bu misyonerler özel olarak yetiştirilmiş ve doktor, hemşire, hastabakıcılık gibi hizmetleri ihtiyaç sahibi insanlara götüren kişiler olmuştur.[260]

Misyonerler hedeflerinin insanlığın barış ve huzurunu sağlamak olduğunu ifade etmişlerdir. Kadın misyonerler de gittikleri bölgelere ve özellikle de o bölgenin kadınlarına ve genç kızlarına refah bir hayatı, özgür bir yaşam tarzını, eğitimi, kültürel faaliyetleri aktarmayı amaçladıklarını bildirmişlerdir. Misyonerler gerçek hedeflerine ulaşmada bu tarzdan ihtiyaçları kendileri için fırsata dönüştürmüşler, zamanın ve ortamın imkânları dahilinde radyo, televizyon, sinema, tiyatro, plâk, broşür, kitap, mektup gibi araçlarla da faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Bazı misyonerler de faaliyetlerini sürdürürken tasavvufa yönelmiş ve mistisizmi bir araç olarak kullanmıştır.[261] Bu onların faaliyet bölgelerindeki halkın tepkisini azaltmaya ve yaptıkları işleri kabul edilebilir hâle getirmeye çalıştıklarının bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Bir toplumun en önemli sınıfı olan kadınları etkilemeyi başaran kadın misyonerlerin başarı sağlamasında dönemin koşulları etkili olmuştur. Osmanlı Devleti'nin içinde

[260] Cilacı, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri,* s.19-20.
[261] Cilacı, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri*, s.37-38.

bulunduğu durum misyonerlerin kolayca faaliyette bulunmaları için uygun haldeydi. Toplum yaşadığı sıkıntılar karşısında kendilerini tanıyan ve okul, sağlık kuruluşları gibi bazı ihtiyaçlarını onlara sağlayan misyonerlere alışmaya ve güvenmeye başlıyordu. Örneğin; Antep, Halep ve Maraş'ta görev yaptıktan sonra 1868'de İstanbul'a transfer edilen evli kadın misyonerlerden Sarah F. G. Pratt'in hangi bölgede yaşarsa yaşasın o bölgeyi büyük ölçüde etkisi altına aldığından bahsedilmektedir. 21 Ocak 1853'te İzmir'e gelen ve 2 Mart'ta Antep'e gönderilen Bayan Pratt dört yıl burada çalıştıktan sonra 1857'de Halep'e 1862'de Maraş'a tayin edilmişti. Maraş Kız Okulu'ndaki önemli isimlerden biri olan Pratt'in kız öğrencileri teşvik etmedeki başarısına değinilmiştir. 1868'de geldiği İstanbul'daki çalışmaları esnasında ise yardıma muhtaç kişilere verdiği destek belirtilerek çok faydalı bir kadın misyoner olduğu söylenmiştir.[262]

Ev okulu ve bazı vaaz toplantılarıyla küçük çaplı misyonerlik faaliyetlerine başlayan kadınlar bir süre sonra daha büyük kitlelere ulaşarak bölgenin kadınlarını ve genç kızlarını etkilemişlerdir. Mount Holyoke Seminary'nin bir mezunu olan ve Kasım 1870'te Sivas'a transfer edilen bekar kadın misyoner Flavia S. Bliss bu kadınlardan biridir. 10 Ekim 1868'de New York'tan yola çıkarak Aralık 1868'de Merzifon'a gelmiştir. Kasım 1870'te Sivas'a atanan Flavia burada kız okullarının denetimini almasıyla birlikte kadınlar arasında ziyaretler yapmış ve vaaz toplantıları düzenlemiştir. 1878'de Amerika'ya gitmek isteyen Flavia için Sivas İstasyonu'nun 1880 tarihli raporunda "Miss Bliss'in Amerika'da kalma kararı bizim için büyük bir hayal kırıklığı idi. Onun sadakati ve dikkatli çalışması sadece dostlarının sevgisini ve güvenini değil yokluğunun hem üzdüğü hem de kaygılı hissettirdiği diğer insanların da sevgisini ve güvenini kazandı"[263] şeklindeki sözleri oun bölge halkının üstündeki etkisini göstermektedir.

Iowa State Normal School ve Oxford Female Seminary gibi okullarda iyi bir eğitim alan ve 1867 yılı Ocak ayında Antep'te göreve başlayan Mrs. Jennie H. Jones Perry özellikle ihtiyacı olanlara, hasta ve mazlum kişilere sempatik bir şekilde yaklaşmıştır. Yerli kadınlar arasında yaptığı toplantılarda dindarlığın yanı sıra temizlik, gündelik işler ve mükemmel ev idaresi gibi konularda bilgiler veren Bayan Perry'nin bundan hiçbir zaman yorulmadığına değinilmiştir. Güçlü bir hitap yeteneğine sahip olmanın yanında şarkı söylemeyi de etkili bir biçimde kullanarak insanların kalplerine dokunmak istemiştir.[264]

Kendi belgelerinde çok yetenekli bir kadın olarak anılan Mrs. C. Jenning Parsons'ın

[262] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah F.G. Pratt," ARIT.
[263] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Flavia S. Bliss," ARIT.
[264] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Jennie H.J. Perry," ARIT.

görev yaptığı İzmit bölgesinin halkı tarafından çok sevilen ve saygı duyulan biri olduğu ifade edilirken; onun insanlar arasında sürekli ziyaretlerde bulunduğu ayrıca kadın toplantıları için bir lider konumunda olduğu belirtilmiştir.[265]

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren daha aktif bir şekilde misyonerlik faaliyetlerinin içinde olan kadınlardan bazıları bölge halkına kendini sevdirmeyi başarmış ve onlardan biri gibi aralarında yaşamaya başlamıştır. Evli kadın misyonerlerden olan ve Mart 1853'te Merzifon'a gelen Caroline E. P. Farnsworth bu kadınlardan biridir. Kibar bir duruşunun olduğundan söz edilen bayan Farnsworth'un görev yaptığı bölgenin insanları tarafından "güzel madama" ya da "Gülej Madama" olarak anıldığı bilinmektedir. Kendisini görmeye gelen Müslüman kadınlarla partilerde saatler geçirmeyi çoğunlukla zaman kaybı gibi görür fakat bunun misyonerlik çalışmasının bir parçası olduğunu bilirdi. Farnsworth misyonerlik faaliyetlerini gerçekleştirebilmek için dikkatlice toplantılar hazırlamış ve öğretim programları oluşturmuştur. Ayrıca annelerle yaptığı toplantıların çok değerli ve eğlenceli olduğu görüşündedir.[266]

Protestan kadın misyonerler çalıştıkları bölge halkının dillerini öğrenerek kolayca iletişim kurmaya özen göstermişlerdir. Örneğin; Amelia A. G. Leonard üç yıllık bir ön hazırlıkla Türkçe öğrenmiş ve güçlü aksanı sayesinde fikirlerini net bir şekilde aktarmıştır. Bunun da ötesinde insanların onun derin sevgisini hissettiği, kendilerine iyi şeyler yapmak için özverili olduğunu düşündükleri misyonerlerin kendi belgelerinde kaydedilmiştir. 7 Temmuz 1857 tarihinde eşi Julius Y. Leonard ile yola çıkan Bayan Leonard 4 Eylül 1857'de İzmir'e gelmişti. 10 Ekim 1860'ta Merzifon'a gidene kadar Türkçe çalışmışlar Merzifon'da da dil bilgilerini ilerletmişlerdir. Bayan Leonard insanların evlerine ziyaretler yaparak onların maddi ve manevi ihtiyaçları ile ilgilenmiştir. Yalnızca Ermeniler arasında çalışmayan Leonard birçok Türk'ün evine de ziyaretler de bulunmuştur. Sohbet ettiği insanları kolayca etkileyen Leonard için onu samimi bir arkadaştan başka bir şey olarak düşünmenin imkânsız olduğunu belirtmişlerdir.[267] Buradan hareketle Mrs. Leonard güçlü hitabetiyle yöre halkını etkilemiştir denilebilir. Bekar kadınlardan biri olan Myra Allen Proctor da Türkçe'de çok iyi bir ilerleme kaydetmiş bir yıl içinde bu dili özgürce ve doğru bir şekilde kullanmış bir başka kadın

---

265 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Catherine J. Parsons," ARIT.

266 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Caroline E.P. Farnsworth," ARIT.

267 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Amelia A.G. Leonard," ARIT.

misyonerdir.[268] 9 Ağustos 1867 yılında İstanbul'a, 1870'te Manisa'ya gelen Matilda J. L. Baldwin bu tarihe kadar Amerikan Board tarafından gönderilen en zeki kadınlardan biri olarak anılmaktadır. Şaşılacak kadar kolay bir şekilde dil öğrenmiş ve Ermenice, Türkçe ve Rumca'da akıcılık kazanmıştır. Misyonerlik faaliyetlerinin tüm dallarına kendini adayan Mrs. Baldwin seyahatlerinde kocasına eşlik etmiş, sahayı yakından tanımaya çalışmıştır. Onun insanlar arasında çalışmaktan ve onların evlerini ziyaret etmekten daima mutluluk duyduğu belirtilmiştir.[269]

Okullar konusunda da önemli bir yeri olan Sarah Hinsdale Dwight Riggs de dil eğitimine önem veren misyonerler arasındadır. Temmuz 1869'da Sivas'a gittikten sonra iyi derecede Ermenice öğrenerek bu dili doğru ve etkili şekilde kullanmıştır. Sonraki yıllarda Türkçe de öğrenmiş hatta bazı toplantıları Türkçe düzenlemiş ve yürütmüştür. Özellikle anne olan kadınlar üzerinde büyük bir etkisi olduğu ifade edilen Bayan Riggs kadınlar arasında yaptığı toplantılara liderlik etmiş ve bundan büyük bir keyif almıştır. Kadınlara karşı yardımsever bir tavır sergileyen Riggs yaptığı ev ziyaretlerinde onların problemlerini dinlemiş ve kendisine güvenmelerini sağlamıştır. Bayan Riggs'in iletişimde olduğu kadınların tavırları karşısında ona hayranlık duydukları ifade edilmiştir.[270] 17 Kasım 1864 tarihinde genç bir gelin olarak Kayserya'ya gelen Elizabeth F. Welling Giles kocasıyla beraber Türkçe çalışmaya başlamıştır. Kocasının ölümünden sonra da misyonerlik faaliyetlerine devam eden Bayan Giles köylere ziyaretler yapmış, kıtlık ve hastalıktan muzdarip olanlara yardım etmiş ve onlarla arkadaş olmaya çalışmıştır. Özverili çalışmasının ardından Amerika'ya dönmek için bölgeden ayrıldığında birçok insanın yas tuttuğu göz önüne alınırsa bulunduğu bölge halkını etkilediği açıktır.[271] 29 Aralık 1871'de İzmir'e vardığında 36 yaşında olan Miss Phoebe L. Cull da dil öğrenme konusunda başarılı bir misyonerdir. 36 yaşında olmasına rağmen misyonerlik dili olan Yunanca'yı yeterli derecede öğrenmiştir.[272] Bazı kadın misyonerler dil öğrenme konusunda diğerlerine oranla daha başarılı olmuşlardı. Mrs. Henrietta Mima Reid Maccalum da bu misyonerlerden biridir. Eğitimini Collingwood Collegiate Institute'de tamamlayan Henrietta 23 Temmuz 1890'da Frederick W. Maccallum ile evlenmiş, 16 Ağustos 1890'da Boston'dan yola çıkan çift ilk olarak Erzurum'a

---

268 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Myra A. Proctor," ARIT.
269 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Matilda J.L. Baldwin," ARIT.
270 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah H.D. Riggs," ARIT.
271 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Elizabeth F.W. Giles," ARIT.
272 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Phoebe L. Cull," ARIT.

yerleşmiştir. Erzurum'a gelen Maccalum 1912'de İncil'i modern Türkçe'ye çevirmede sıra dışı bir yeteneği olduğunu göstermiştir. Ayrıca İstanbul'da Amerikan Board'ın yayın departmanında görevlendirilmiştir.[273] Dil konusunda yetenekli olan isimler arasında iyi derecede Ermenice öğrenen ve 5 Kasım 1873'te Sivas'a gelen Emma Ray Spencer Hubbard[274], Türkçe'de iyi bir çalışma bilgisi kazanan bekar kadın misyonerlerden Ellen M. Pierce[275], Türkçeyi doğru ve iyi bir şekilde kullanan Sarah Carmelite Brewer Christie'yi[276] de saymak mümkündür.

Ev ziyaretlerinin toplumla doğrudan iletişime geçmede çok önemli olduğunu bilen kadınlar yaptıkları ziyaretleri ve seyahatleri sıklaştırmışlardır. Antep, Bursa, İstanbul şehirlerinde çalışan ve kadınlarla genç kızlar arasında sürekli çalışmalar yapan Susan M. A. Schneider enerjik bir şekilde evden eve ziyaretler yapmış bir misyonerdir.[277] 47 yıl kadar uzun bir süre boyunca misyonerlik hizmetinde bulunan Miss Charlotte E. Ely 3 Ekim 1868'de Bitlis'e gelmişti. Bu sahadaki kadın çalışmalarından sorumlu olan Bayan Charlotte bazen tek başına bazen de Mr. Knapp ile birlikte civardaki yüzlerce köy ve kasabaya turlar düzenlemiştir. O pek çok kız için 'mother-teacher' olmuştur ve bu nedenle bölgenin fakir insanları tavsiyeler için ona gelmiştir.[278] Evli kadın misyonerlerden olan Helen Randle Barnum 1869 yılı yaz aylarında Harput'a gönderilen bir misyonerdi. Başlıca işi eviyle ilgilenmek olsa da Mrs. Barnum hizmetinin ilk yıllarında bölgedeki insanların evlerine çok sayıda ziyaret gerçekleşmişti. Ayrıca evinde meslektaşları ile birlikte zaman geçirerek çalışmaları değerlendirmiştir.[279] Kuvvetle muhtemel bu ve benzeri misyoner toplantılarında bölgede yapılan çalışmaların seyri ve bölge halkının tepkisi gibi konular hakkında görüşmeler yapılıyordu.

Türkçe'de sıra dışı bir hâkimiyet elde eden Mrs. Ardelle Maria Griswold Dwight da hem Kayserya hem İstanbul bölgesinde insanlar için samimi bir arkadaş gibi davranmış, İstanbul'daki misyoner çevresine kendini hızla sevdirmiştir. 11 Eylül 1869'da New York'tan yola çıkan Bayan Dwight aynı yıl 13 Kasım'da Kayserya'ya varmıştı.

---

[273] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Henrietta M.R. Maccallum," ARIT.
[274] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Emma R.S. Hubbard," ARIT.
[275]Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Ellen M. Pierce," ARIT.
[276] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah C.B. Christie," ARIT.
[277] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Susan M. A. Schneider," ARIT.
[278] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Charlotte E. Ely," ARIT.
[279] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Helen R. Barnum," ARIT.

Amerika'ya bir ziyaretten sonra 14 Nisan 1874'te H. O. Dwight ile İstanbul'da evlenmişti. Üç çocukları olan aile misyonerlik çalışmalarına her iki bölgede de önemli katkılar yapmıştır.[280] Bulgaristan Kilisesi'nin vekil papazının eşi olan Isabella G. Davis Clarke için de evden eve ziyaretler yapmak çok önemliydi. 14 Nisan 1859'da evlendiği James F. Clarke ile birlikte Boston'dan yola çıkan Isabella 28 Haziran 1859'da İzmir'e ayak basmıştır. Yaklaşık dört ay sonra gittikleri Filibe'de 12 yıl görev yapan misyoner çift daha sonra Bulgaristan'a atanmıştır. Bayan Clarke'ın burada geçirdiği uzun zaman boyunca kadınlar arasında önemli çalışmalarda bulunduğu ve işine kendisini adadığı ifade edilmiştir. Çalışma arkadaşı Dr. H. Haskell ondan "Bir eş ve anne olarak örnek bir kadın" diye bahsetmiştir. Türk- Rus Savaşı'nın çalkantılı olduğu zamanlarda Bayan Clarke kadınlar arasında toplantılar düzenleyerek çalışmalarını sürdürmüştür. Bunun dışında kız okulunda gelmeyen öğretmenlerin yerine de çalışmaları sürdürmüş ve vekil papazın eşi olarak öğüt ve vaazlar vermiştir. 1876-1878 Türk- Rus Savaşı yılları boyunca Bulgaristan ve Makedonya'da turlar düzenlemiş ve köylerdeki çalışmalarına devam etmiştir. Ölüm tarihi 28 Şubat 1894'e kadar Bulgaristan'daki faaliyetlere katılmıştır.[281] Türk- Rus Savaşı boyunca evinde zor ve heyecanlı deneyimler yaşayan bir diğer misyoner Lizzie Cobleigh Cole ve kocası Royal M. Cole'dur. 30 Eylül 1868'de Erzurum'a giden aile bu savaş nedeniyle evlerinde zor ve heyecanlı deneyimler yaşamışlardır. Bu süreçte Bayan Cole'un yaralılarla ve acı çekenlerle ilgilendiği ve bölgedeki Hristiyan nüfusa da konforlu bir ortam oluşturduğu belirtilmektedir. Misyonerlik faaliyetlerini yürüten Cole ailesi Kasım 1884'te Bitlis'e transfer edilmiş burada öksüz çocuklarla ilgilenmişlerdir. Misyonerlik çalışmaları için önemli bir çift olan Bay ve Bayan Cole yaklaşık 40 yıl hizmet verdikten sonra 29 Ağustos 1907'de Amerika'ya dönmüşlerdir.[282]

26 Kasım 1869'da Harput'ta göreve başlayan Bayan Martha Wade Tinker Raynolds eşi George C. Raynolds için 45 yıl boyunca onunla tüm aktivitelerini paylaşan ve Hristiyan ideallerinin tüm insanlar üzerine etki etmesi için çalışan gerçek bir yardımcı olarak anılmaktadır. Onun hastalık, kıtlık, katliamlar ve savaşlar yoluyla kendine yüklenen sorumlulukları üstlenerek tükenmez bir enerjiyle acil durumlarda yetimhaneler, okullar, organizasyonlar, endüstriyel işler için aktif olarak çalıştığı belirtilmektedir. Çocuğu olmayan Bayan Raynolds özellikle yetim kalmış çocuklara karşı ilgili olmuştur. Onun

280 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Ardelle M.G. Dwight," ARIT.

281 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Isabelle G.D. Clarke," ARIT.

282 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Lizzie C. Cole," ARIT.

annelik duygusunu bu çocuklara yardım ederek yaşamaya çalıştığı ve çocukların daima onun sevecen ilgisini hatırladıkları belirtilmiştir.. 1890-1894 yılları arasında sağlık durumundan ötürü İstanbul'da kalan Raynolds Van'dan ve buradaki gelişmelerden uzak kalmıştır. Bir süre Amerika'da kaldıktan sonra mülteci ve yetimlerin durumunu görüşmek için geri gelmiş bu dönemde eşi Van Koleji'ne para sağlamak için Amerika'ya gitmiştir. Haziran 1915'te Rusya Van'a girdikten sonra, hasta ve yaralıların bakımı önemli bir mesele olarak ortaya çıkmıştır. Bayan Raynolds'un bu zor ve yorucu süreçte inançlı bir şekilde çalıştığı Board'un kendi belgelerinde aktarılmaktadır. Bu dönemde haşeratlarla bir arada olan erkekler için büyük bir tifüs tehlikesi ortaya çıkmıştır. Tek güvenli sığınak olduğundan Van misyon bölgesine bu süreçte Ermeni askerler tarafından 1000 Türk kadın ve çocuk getirilmiştir. Bu insanların durumu orada kalan misyonerler için ciddi bir problem olmuştur. Rus askerler tarafından şehir tahliye edildiği sıralarda 5 misyoner tifüse yakalanmış, bölgede bulunan Bayan Ussher tifüsten ölmüştür. Van'dan Tiflis'e olan yolculuğun dehşet dolu olduğu Board belgelerinde ifade edilmiştir. Bu yolculuk esnasında Kürt eşkıyalar tarafından topluluğa saldırıldığı, bu saldırıda Raynolds'un attan düşerek bacağının kırıldığı ile ilgili de bilgiler verilmiştir.[283] Burada verilen örneklerden de anlaşılacağı gibi misyonerler sıkıntı yaşanan bölgeleri özellikle seçerek buralarda yardıma ihtiyacı olan insanlarla ilgilenmişlerdir. Ancak yaşanan bazı olaylarda kendilerinin de zarar gördükleri anlaşılmaktadır. Uzun yıllar misyon bölgelerinde kalmaları ve karşılaştıkları zorluklara rağmen çalışmadan vazgeçmedikleri göz önüne alındığında bu gibi olumsuz sonuçları göze almış oldukları anlaşılmaktadır. Bu durum kendilerine daha pozitif yaklaşılmasını ve daha kolay kabul görmelerini de sağlamıştır.

Kadınların sosyal hayata nasıl dâhil edileceğini ve bunun kendi çalışmalarına ne gibi yararlar sağlayacağını kavramış olan misyonerler toplantılar, partiler, küçük geziler düzenledikleri gibi müzikli ve eğlenceli ortamları kullanarak kadınlara ve genç kızlara hitap etmek istemişlerdir. Sıra dışı bir müzik yeteneğinin olduğundan bahsedilen Bayan Helen Morris Richards Herrick 16 Ağustos 1861'de evlendikten sonra Eylül 1861'de İstanbul'a gelmişti. Bu ailenin kendi gibi misyoner olan çocukları İstanbul'daki çeşitli kolejlerde öğretmenlik yapmıştır. Helen Morris'in çok iyi piyano çaldığı ve şarkı söylediği bilinmektedir. Müzik sevgisini ve bilgisini pek çok misyoner çocuğu için aktarmış ve onlara bu konuda yardım etmiştir. Türkçe de öğrenmesinin ardından Türk

[283] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Martha W.T. Raynolds," ARIT.

kadınlarla çok serbest olmasa da sohbetler düzenlemiştir. Ayrıca hem Rumelihisarı'nda hem de Boyacıköy'de Pazar günleri öğleden sonraları ya da akşamları ilahi söyleme ve dua hizmeti için 'manevi fırsatlardan yoksun olan' Ermeni ve Rum komşuları kendisine çektiği ifade edilmiştir.[284] Haziran 1863'te misyonerlik çalışmasına başlayan Ellen Augusta Frost Parmelee de müzikal sesi, çınlayan notaları, canlı konuşması, zekice seçtiği kelimeleri ve komikliğiyle odak noktası olmuş, dikkatleri üzerine çekmiş bir kadındır. 30 Mayıs 1863'te New York'tan yola çıkan Bayan Pamelee Erzurum'a gelmişti. Kısa süren misyonerlik hayatında enerjik ve yetenekli bir misyoner olan Ellen geziler düzenlemiş ve misyonerlik çalışmalarında aktif olarak yer almıştır. Yalnızca kocası için değil meslektaşları için de sadık bir rehber olarak anılmaktadır.[285] Hem mezun ettiği hem de öğretimi devam eden öğrenciler tarafından çok sevilen ve minnet duyulan bekâr kadın misyoner Ann Eliza Fritcher de güzel sesiyle öğrencilerini ve etrafındaki insanları etkilemiştir. Öğrencilerinin onun şarkı söylerken güçlü ve açık sesini hiçbir zaman unutmadıklarını dile getirmişlerdir.[286] Adı daha önce de zikredilen Charlotte E. Ely müzikal anlamda yeteneği olan bir diğer kadın misyonerdir. Ely zarif bir müzisyen ve artisttir. Bir koro oluşturan Ely'nin el becerileri de gelişmiştir. Kendisi mobilyanın bir kısmını yaparak ve bahçe ekip dikerek bir evin inşasını yürütmüştür. Kadınların ve genç kızların ilgi alanlarına yönelen misyonerlerden biri olan Ely onlara terzilik öğretmiş, sade ve süslü dikiş nakış işleri, çizim yapma, edebî kompozisyon yazma gibi konularda bilgi vermiştir.[287] Daha önce dil öğrenmedeki başarısıyla anılan Sarah Hinsdale Dwight Riggs için müzik bilgi ve becerisi bir kazanç olmuştur. Akordeon çalan Riggs, Türk ve Ermeni kadınları ziyaret ederken şarkılar söylemiştir. Ayrıca kilise hizmetlerindeki müzik işlerine liderlik etmiştir.[288] İyi bir müzisyen ve edebiyat aşığı olan Helen R. Barnum da faaliyetleriyle bu kültürü ve zarafeti yaymış bir kadın misyonerdir.[289]

İyi eğitimli kişiler arasından seçilen kadın misyonerlerden bazıları edebî yönden de başarılı idi. Dikkat çekici bir zekâsı olduğu ifade edilen Mrs. Margaret Bell Haskell'in iyi bir öğrenci olmasının yanında yüksek bir edebî üsluba sahip olduğu belirtilmektedir. Eylül 1862'de evlendiği Henry C. Haskell ile 13 Aralık 1862'de Sofya'ya ardından

[284] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Helen M.R. Herrick," ARIT.
[285] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Ellen A.F. Parmelee," ARIT.
[286] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Ann E. Fritcher," ARIT.
[287] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Charlotte E. Ely," ARIT.
[288] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah H.D. Riggs," ARIT.
[289] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Helen R. Barnum," ARIT.

Filibe'ye gelen Bayan Haskell çalışmalarına ciddi anlamda 1887'de Bulgaristan'da başlamıştır. Yardımda bulunduğu fakir insanların çoğu tarafından nezaket ve saygıyla takdir edilen ve cesur bir kadın olduğu söylenen Haskell hiçbir erkeğin gitmeye cesaret edemediği bir köye gitmiş ve bundan sonra buradaki Hristiyanlık çalışmaları artarak devam etmiştir.[290] Entelektüel anlamda çok az dengi olan Augusta S. Adams da bu alanda başarılı kabul edilebilecek kadın misyonerler arasındadır. 1862'de Lucien H. Adams ile evlenerek yola çıkan Augusta 9 Haziran 1865'te Kessab'a gelmişti. Burada kısa süre yaşamasına rağmen “tatlı hanımefendi" olarak tanınmıştır. Onun titiz, sabırlı ve merhametli bir öğretmen olduğuna değinilerek öğrencilerinin refahı için daima çalıştığına da dikkat çekilmiştir.[291] 1844 Trabzon doğumlu Mary A. Bliss Dwight doğduğu topraklara hizmet etme ve efendisini temsil etme isteğiyle dolu olan genç bir Hristiyan olarak tasvir edilmiştir. Diğer bazı kadın misyonerler gibi Bayan Dwight'ın da kendisini tanıyan herkes tarafından sevilip kendisine saygı duyulduğu Amerikan Board belgelerinde ifade edilmiştir.[292] Mount Holyoke Seminary'nin ilk mezunlarından biri ve bir gezi misyonerinin eşi olan Mrs. Zoe Ann M. Noyes Locke da insanlarla yakın temasta bulunan ve insanlar tarafından takdir edilen kadın misyonerlerdendir ve kocası ile birlikte Bulgarlar arasında European Turkey Mission'da 24 yıl geçirmiştir.[293]

Osmanlı Devleti ve Ortadoğu'ya pek çok kadın misyoner gönderen Amerikan Board bazı raporlarında kadın misyonerlerin başarılarına özel bir vurgu yapmış, onlardan övgüyle bahsetmiştir. Ann Eliza Jay Jessup 24 Ocak 1863'te Beyrut'ta göreve başlamış ve 1870'ten itibaren Presbiteryen Board'a bağlanmıştır. 11 Aralık 1895'te ölümünün ardından Suriye Misyonu'ndaki bir raporda kendisinden “Bir misyoner olarak yabancı toplumun yanında yerlilerin de sevgisini ve güvenini kazanarak çok faydalı olmuştur ve günlük yaşamı ile Hristiyan inancını övmüştür. Misyonerlik çalışmasında gençlerle daima sıcak ilişkilerde bulunmuş ve onlara karşı nazik davranmıştır” şeklinde bahsedilmiştir.[294]

Misyonerlik faaliyetlerinin başlarında istedikleri değeri göremeyen kadın misyonerlerin XIX. yüzyılda ettikleri başarılar sayesinde Board'dan aldıkları desteğin arttığı görülmektedir.

[290] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Margaret B. Haskell," ARIT.
[291] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Augusta S. Adams," ARIT.
[292] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Mary A.B. Dwight," ARIT.
[293] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Zoe A.M.N. Locke," ARIT.
[294] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Ann E.J. Jessup," ARIT.

3.5. Sağlık Sektöründe Kadın Misyonerler

Osmanlı Devleti'nde sağlık hizmetleri ve sağlık eğitimi diğer devletlerde olduğu gibi iç içe devam etmiştir. Erken dönemlerde inşa edilen Dârû't-Tıb hem bir hastane hem de tıp medresesi durumundadır. İstanbul'un fethedilmesiyle birlikte ise bu alanda yeni müesseseler inşa edilmiştir. Çalışılan dönemi kapsayan XIX. yüzyılda Tophâne, Tıbhâne, Toptaşı hastahaneleri gibi askeri amaçlı birçok sağlık kurumu inşa edilmiştir. İlk dönemlerden beri sağlık alanında eğitim vermek amacıyla birçok müessese açılan Osmanlı'da son dönemler çoğunlukla askerî amaçlı hastahaneler açılmış, sivil doktorlar yetiştirmek için ise yeterince yüksekokul açılmamıştır.[295] Bu durum misyonerler tarafından fırsata çevrilerek tıbbî kurumlara yönelmelerini sağlamıştır.

Osmanlı Devleti'nin çeşitli bölgelerine gönderilen misyonerler yalnızca misyoner olarak görev yapmamış; doktor, hemşire ve herhangi bir sağlık personeli gibi bazı meslekleri de misyonerlikle birlikte yürütmüşlerdir. Amerikalı misyonerlerin eğitim alanındaki faaliyetlerini sağlık alanındaki faaliyetleri takip etmiştir. 1820'de Osmanlı'ya ilk misyonerlerin gelmesinden kısa süre sonra tıbbi misyonerler de bölgeye gönderilmiştir. Amerikan Board'a bağlı tıp misyonerleri tıbbi konularda olduğu gibi dini konularda da eğitim görmüşlerdir. Örneğin; 28 Eylül 1862'de Harput'a gelen ve bekar bir kadın Arabella Latham Babcock'un tıbbi bir eğitime sahip olduğu bilinmektedir.[296] Aynı şekilde Fannie G. Russell Bond'un da New York City'de halk okulunda öğrenim gördükten sonra tıp eğitimi aldığı ifade edilmiştir. 1868'de Lewis Bond ile evlenen Fannie 25 Nisan 1868'de New York'tan yola çıkmıştı. 3 Haziran 1868'de Eski Zağra'ya gelen çift çalışmalarına başlamıştır. Bayan Bond eşine hemen her konuda büyük bir yardımcı olmuştur. On yıl sonra Filibe'ye giden Bay ve Bayan Bond 1882'de Manastır'a gönderilmişlerdir. Fannie Bond'un bir misyoner olarak hastalarla ilgilenme yeteneğine vurgu yapılmış, kendisinin Manastır'da ve çevresinde birçok hastayı tedavi ettiği belirtilmiştir. Hatta bazen kendi hayatını riske atarak çalıştığı da ifade edilmiştir.[297]

1889 yılında Erzurum'a gönderilen Miss Abi Lucette Preston; Iowa State University Medical Department'ta çalışmıştır. Erzurum'a da homeopathik hekim olarak çalışması

---

[295] Kürşat Çelik, "Misyonerlerin Suriye'de Sağlık Alanındaki Faaliyetleri İle Şam Tıp Fakültesi'nin Açılmasına Dair Bir Rapor", *International Journal of Social Science*, Number: 29, p.139-164, Autumn III 2014.

[296] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Arabella L. Babcock," ARIT.

[297] Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Fannie G. R. Bond," ARIT.

için gönderilmiştir. Ancak beklenen başarıyı kendi sağlık durumundan ötürü sağlayamamış ve 1891'de istifa etmiştir.[298] 21 Ocak 1853 tarihinde Amerikan Board misyoneri olarak İzmir'e gönderilen Mrs. Sarah F. G. Pratt'in eşi hem bir misyoner hem de bir doktordu. Bayan. Pratt eşi olmadığı zamanlarda bölgede yardıma muhtaç insanlara sık sık tıbbi reçeteler yazmış bir misyoner olarak bölgede çalışmıştır.[299]

XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde çeşitli illerde tıp okulları, hastane ve eczanelerin açılmasıyla kurumsallaşma yolunda önemli adımlar atılmıştır. Halkın ihtiyaç duyduğu temel alanlardan biri olan sağlık sektöründeki yetersizlikler halkın bu ihtiyacını misyonerlerin açtıkları kurumlarda gidermelerini sağlamış bu durum da misyonerlere bölge halkıyla doğrudan iletişime geçme fırsatı vermiştir. Misyonerler Hz. İsa'nın hastaları iyileştirmesi hususunu kendilerine referans olarak kabul etmişlerdir. Bu noktadan hareketle yola çıkan misyonerler XIX. yüzyılda bu alana girmişlerdir. Misyonerler hem Hristiyanlar'a hem de Müslümanlar'a hizmet verdikleri sağlık ocaklarında bölge halklarıyla doğrudan iletişime geçtiklerinden onları kısa sürede etkilemeyi başarmışlardır. Bu sektörde Osmanlı Devleti'nde ilk faaliyet gösteren ve Amerikan Board'a bağlı olan misyoner Dr. Asa Dodge 1833 senesinde Beyrut'ta çalışmalarına başlamıştır. Dr. Azariah Smith, Dr. Henry Lobdell, Dr. Cornelius Van Dyke, Dr. George E. Post ve Dr. Asakel Grant da sağlık alanında çalışan misyonerlerden bazılarıdır.[300]

XIX. yüzyılın ilk yarısında sağlık misyonerleri de diğerleri gibi dönem dönem gezici olarak faaliyetlerini yürütmüşlerdir. İlk misyoner doktorların bu şekilde görev yapmaları onların daha geniş bölgelere ulaşmasını kolaylaştırmıştır. 1846-1866 arasındaki dönemi kapsayan misyonerlerin organizasyon ve genişleme sürecinde sağlık misyonerlerinin misyon bölgelerinde görev aldıkları ve ev klinikleri oluşturarak buralarda hizmet verdikleri görülmeye başlanmıştır. 1866-1896 yılları arasındaki dönemde de sağlık alanındaki çalışmalar hız kazanarak tıp okulları açılmış ayrıca Kayseri, Van, Mardin, Harput, Sivas, Erzurum, Antep gibi birçok kentte hastahaneler, hemşire okulları ve dispanserler açılmıştır. Osmanlı Devleti'nin ilaçlarına güvenmediklerini belirten misyonerler ilaçların Amerika'dan getirilmesi konusuna özen göstermişlerdir. Amerikalı

---

298 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Abi L. Preston," ARIT.
299 Amerikan Board Heyeti (American Board), Istanbul, "Memorial records for Sarah F.G. Pratt," ARIT.
300 Çelik, "Misyonerlerin Suriye'de Sağlık Alanındaki Faaliyetleri İle Şam Tıp Fakültesi'nin Açılmasına Dair Bir Rapor", s.140.

misyonerler bu sahada sadece kurumlarda hizmet vermekle sınırlı kalmayarak bazı hastaların evlerine gitmişler ve misyonerlik faaliyetlerini buralarda da devam ettirmişlerdir.

Sağlık sektöründe Fransız misyonerlerin İzmir'de 6 dispanser ve 6 eczanenin yanında Ramallah, Yafa, Betlehem, Fenerburnu, İzmit ve Musul bölgelerinde de birer dispanser açtıkları bilinmektedir. Fransız Hastahanesi (İstanbul), Fransız Askeri Hastahanesi, Saint Antoine Katolik Hastahanesi (İzmir), Saint Louis Hastahanesi (Yafa), Soeurs Saint Joseph Hastahanesi (Kudüs), Beyrut Fransız Hastahanesi, Soeurs Saint Vincent Hastahanesi (Şam), Les Soeur Saint Vincent de Paul Hastahanesi (Bursa) Fransız misyonerlerin sağlık kuruluşlarından bazılarıdır. Bu alanda çalışmalarını yürüten Board'a bağlı Amerikan misyonerleri de 1909 yılına gelindiğinde Anadolu'da 10 sağlık kuruluşu açmıştı. İngiliz misyonerler ise açtıkları hastahane ve sağlık kuruluşlarıyla bu alandaki faaliyetlerini yürütmüştür. İzmir'de açılan British Sea Man's Hastahanesi, Yafa'da açılan Church Missionary Society'nin dispanserleri, Amman'da açılan British Syrian Mission'un hastahanesi, Lübnan'da açılan Friends of Foreign Mission'un iki hastahanesi, Taberiye'de açılan Free Church of Scottland Jewish Mission'un hastahanesi, Şam'da açılan Edinbourgh Medical Mission'un sağlık ocakları ve Kudüs'te açılan iki hastahane İngiliz sağlık kuruluşlarından bazılarıdır.[301]

Hristiyanlık için çalışmayı kendilerine emir olarak kabul eden ve yeterince istekli oldukları belirtilen kadın misyonerler Osmanlı topraklarında 1840-1850'lerden sonra daha çok görülmeye başlamıştı. Bölgeye gönderilen kadınlar genel olarak 20'li ya da 30'lu yaşların başındaydı. Çoğunluğu Amerika'da evlendikten hemen sonra Osmanlı topraklarına gelmek için yola çıkmıştır. Bekar kadınların sayısı evli kadınlara oranla daha az olsa da azımsanmayacak ölçüdedir. Amerikalı misyonerler bekar kadınların karşılaşabileceği problemleri göz önünde bulundurarak kadınların çoğunlukla evli olarak gönderilmesine dikkat etmiştir. Ancak yine de bazı sıkıntıların önüne geçilememiştir. Bekar kadınlardan bazıları toplumda kabul görmeyerek sahayı terketmeye zorlanırken ve bazı kadınlar evlerinden çıkarılırken saldırıya uğrayanlar da olmuştur. Örneğin; 1893-1897 yılları arasında İstanbul'da Amerika elçisi olarak bulunan Alexander Watkins Terrell'in elçiliğinin ilk yıllarında bir kadın misyonere saldırı yapılmış Terrell olayla yakından ilgilenmiştir. Musul'da görev yapan ve genellikle Miss Melton olarak anılan

[301] Köksal, *II. Abdülhamid Dönemi İstanbul'unda Faaliyet Gösteren Yabancı Okullar,* s.40-45.

Anna Melton 14 Haziran 1893'te Musul İmadiye yakınlarındaki dağlık bir köyde kimliği belirsiz kişiler tarafından saldırıya uğramıştı.[302]

Amerikan misyonerleri 1820 yılında geldikleri Osmanlı topraklarında eğitim, sağlık ve sosyal alanlarda uzun yıllar faaliyette bulunmuşlar imparatorluğun çeşitli etnik grupları üzerinde birçok etki bırakmışlardır. Kız çocuklarını okula göndermeme yönünde bir tavır sergileyen Müslüman ailelerden bazılarının çocuklarını misyoner okullarına göndermesi, toplumda bazı kadınların ve genç kızların dikiş makinesi ile tanışması, masa ve sandalye gibi misyonerlerin Osmanlı topraklarına getirdikleri çeşitli araçların kullanımının artması, kadınların daha çok bir araya gelerek toplantılar ve sohbetler düzenlemesi gibi birçok değişiklik XIX. yüzyılda meydana gelmiştir. Çalışmalarına bu yönde karşılık alan misyonerler uzun yıllar bu topraklarda kalmaktan çekinmemişlerdir. Cumhuriyet dönemine gelindiğinde de aktif olarak çalışmaya devam ettikleri görülmektedir.

[302] Fikrettin Yavuz, II. Abdülhamid Döneminde Bir Amerikan Elçisi Alexander Watkins Terrell (1893-1897), Babıali Kültür Yayıncılığı, 2016, s.89-91.

SONUÇ

Dini bir gayeyle yola çıkan misyonerler Hz. İsa'nın havarilerine söylediği "Gidin ve onlara anlatın" şeklinde başlayan sözleri kendilerine verilmiş bir emir bilerek dini temellerini Yeni Ahit'ten almışdırlar. Dünyada en aktif ve örgütlü olarak Hristiyanlar misyonerlik çalışmalarında bulundukları için misyonerlik daha çok Hristiyanlıkla bağdaştırılmıştır. Kendini Hristiyanlık'ı yaymak için hizmet etmeye adayan kişiler arasından dünyanın her tarafına gönderilecek misyonerler belirlenmiştir. Temel amaçları Hristiyanlık'ı mümkün olduğu kadar geniş bölgelere yaymak olan misyonerlerin Amerika'daki faaliyetleri ilk olarak Kızılderililere yönelik olmuştur. Özellikle okullaşma yoluyla Kızılderililerin yaşam tarzını etkileyen misyonerler onları yerleşik düzene geçiriken bir yandan kültürlerinin de değişmesini sağlamışlardır. Misyonerlik fikrinin ve ruhunun Amerika'ya geçmesinden bir süre sonra çalışmaları olumlu sonuçlar vermeye başlayan misyoner dünyanın en uzak noktalarına kadar Hristiyanlık dinini götürme gayesinde olmuşlardır.

Amerikalı misyonerler için Anadolu coğrafyası daima odak noktası olmuş ve büyük bir faaliyet alanı olarak görülmüştür. Bunda devletin bulunduğu stratejik konum kadar bünyesinde barındırdığı etnik çeşitliliğin de önemi vardır. XIX. yüzyıl başlarından beri Anadolu'da görülen Amerikalı misyonerlerin Osmanlı Devleti'ndeki faaliyetleri yüzyılın ortalarından itibaren zirveye ulaşmıştır. Bu nedenle Hristiyan misyonerliğinin köken olarak Ortaçağ'a dayandığı bilinse de tam olarak olgunlaştığı dönem XIX. yüzyıldır denilebilir. 1810'da Amerika'nın Boston eyaletinde kurulan ve kısa adı Amerikan Board olan misyonerlik örgütü yüzyılın en kıdemli ve büyük misyonerlik örgütlerinden biri haline gelmiştir. Bu örgüt altında birleşen misyonerler 1810 yılından itibaren dinî, kültürel, sağlık, eğitim, sosyal gibi alanlarda çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Başlangıcı bir samanlık hikayesi ile anlatılan bu örgüt Amerikan miyonerleri için bir dönüm noktası olmuştur. Board hedef bölge olarak Osmanlı Devleti topraklarını belirledikten bir süre sonra 1820 yılında ilk misyonerlerini İzmir'e göndermiştir. Board'a bağlı olarak Osmanlı Devleti'ne gelen ilk misyonerler Pliny Fisk ve Levi Parsons'dan sonra William Goodell, Isaac Bird ve eşleri bölgeye bu dönemde gelen misyonerler arasındadır. Osmanlı Devleti'ne gönderilen ilk misyonerlerin çalışmaları çoğunlukla keşif amaçlı olup bölgeyi tanımak için çalıştıkları görülmektedir. Misyonerler bu keşif gezilerinde kaydettiklerinin kendilerinden sonra bölgeye gönderilecek miyonerler için büyük önem taşıdığının ve

adeta kendileri için bir rehber olacağının farkındadırlar. Misyonerler, misyon bölgelerindeki çalışmalarını kronolojik olarak üç döneme ayırmışlardır. 1831-1846 yılları arasındaki dönemi hazırlık dönemi olarak adlandıran Amaerikan misyonerleri bu dönemde İstanbul, İzmir, Bursa, Trabzon ve Erzurum istasyonları kurmuşlardır. Misyonerler hazırlık dönemi boyunca dil çalışmaları, okul açma ve yayın yapmakla meşgul olmuşlardır. 1846-1866 yılları arasındaki 20 yıllık dönem misyonerler tarafından büyüme ve organizasyon dönemi olarak adlandırılmıştır. Bu dönemde açılan istasyonların sayısı artırılmış toplam 24 istasyon açılmıştır. 1866-1896 yılları arasını kapsayan son dönem ise ilerleme dönemi olarak kabul edilmiştir. Genel hatlarıyla 3 periyoda ayrılan misyonerlik çalışmaları özellikle büyüme ve organizasyon döneminde yoğunluk kazanmıştır.

Osmanlı Devleti'ne gönderilen misyonerler öncelikle kendilerine hedef bir toplum belirlemeye çalışmışlardır. Müslümanlar üzerinde faaliyetlerini yürütemeyeceklerini anladıkları için Yahudilere yönelmek istemişlerdir. Ancak Yahudiler de Müslümanlarla benzer bir tepki verdiği için Hristiyan misyonerleri çözümü azınlıklara yönelmekte bulmuştur. Özel olarak Ermeni toplumuna yönelen misyonerler çalışmalarını Ermeniler üzerinden uzun yıllar yürütmüşlerdir. Okur-yazarlık oranı çok yüksek olmayan ve bir dini bütünlük içinde bulunmayan Ermeni toplumu misyonerler için tabiri caizse biçilmiş bir kaftan olarak görülmüştür. Ermeniler kendilerine eğitim ve sağlık alanında ihtiyaç duydukları bazı imkanları getiren ve dost gibi yaklaşan misyonerleri kabul etmekte diğer toplumlar kadar güçlük çekmemiştir. Fakat Manisa'da görev yapan Baldwin ailesinin Ermeniler tarafından dövülerek evlerinden çıkarıldığı göz önüne alındığında misyonerlere karşı zaman zaman olumsuz bir tutum olduğu da unutulmamalıdır.

Osmanlı Devleti'nde çalışmalarına başlayacak olan misyonerler araç ve yöntemlerini belirleyerek bölgeye üç ana kısma ayırmışlardır. Bu şekilde daha kontrollü ve teşkilatlı olarak faaliyetlerini yürütmüşlerdir. Batı Türkiye Misyonu, Orta Türkiye Misyonu ve Doğu Türkiye Misyonu olarak belirledikleri bölgelerde merkezi ve uç istasyonlar kurarak çalışmalarını buralardan sürdürmüşlerdir. Batı Türkiye Misyonu'nun merkezi İstanbul, Orta Türkiye Misyonu'nun merkezi Antep olurken Doğu Türkiye Misyonu'nun merkezi Harput olarak belirlenmiştir. Bu misyon merkezlerine bağlı olarak açılan uç istasyonlar da büyük bir önem taşımaktadır. Amerikan Board tarafından buralara gönderilen misyonerler uzun yıllar kaldıkları istasyonlarda çalışmaları yakından takip etmişlerdir.

Ayrıca çevre istasyonlarla ilişki içinde olarak genel olarak bölgedeki faaliyetler hakkında da bilgi sahibi olmuşlardır.

Faaliyet gösterecekleri toplumu ve coğrafyayı tanıyarak işe başlayan Amerikan misyonerlerinin uzun yıllar kullandıkları araçlar eğitim, sağlık ve sosyal olmak üzere üç temel alanda toplanmaktadır. Basın-yayın, matbaa ve özellikle okullaşma ile toplumun büyük bir kısmına hitap etme fırsatı bulmuşlardır. Ayrıca açtıkları hastahaneler, sağlık ocakları, dispanserler gibi kuruluşlar vasıtasıyla insanlarla doğrudan iletişime geçmişlerdir. Toplumun neye ihtiyaç duyduğunu belirleyerek o alana yönelen misyonerler bu sayede kendilerine sempati duyulmasını da sağlamışlardır. Eğitim ve sağlık kuruluşlarının dışında organize ettikleri ev okulları, ev sohbet ve ziyaretleri, dikiş-nakış kursları gibi özellikle kadınlarla ve kız çocuklarıyla biraraya gelebildikleri sosyal faaliyetler içinde olmuşlardır. Yüzyılın başlarında sadece erkeklerin misyonerlik yaptığı görülürken onların eşlerinin yardımcılar olarak çalıştığı bilinmektedir. Ancak bir toplumun hemen her üyesine ulaşmak için aile hayatına girmenin önemini anlayan misyonerler bu noktada kadın misyonerlere ihtiyaç duymuşlardır. Öyle ki Anadolu toplumunun yapısı gereği kadınlar toplum içinde erkekler kadar görülmezlerdi. Kadınlara ve genç kızlara ulaşmanın yolunu kadın misyonerleri çalıştırmakta bulan Amerikan misyonerler XIX. yüzyılın ortalarına doğru kadınların yardımcı misyoner olmaktan sıyrılıp misyonerlik yapmasını desteklemiştir. Toplumda dikkat çekmemek maksadıyla başlarda eşleriyle gelen kadınlar yüzyılın ortalarından itibaren bekar olarak da Osmanlı topraklarında çalışmışlardır. Temkinli davranan misyonerler bekar kadınları bazı miyoner ailelerin yanlarında yardımcı ya da çocuk bakıcısı olarak bulundurmuşlar böylece karşılaşabilecekleri tepkiyi belli oranda azaltmışlardır.

Kadınların misyonerlerin çoğu zaman eşlerine yardımcı olmak için misyonlarda bulundukları anlaşılsa da ilerleyen dönemlerde kadınların başarıları fark edilmiştir. 1850'lerden sonra önemli kadın misyoner örgütleri kurulmuş bu örgütler kadınları hem maddi hem manevi olarak destekleyerek çalışmalarına katkıda blunmuştur. XIX. yüzyılın ortalarından itibaren çok sayıda kadın misyonerin Osmanlı ve Ortadoğu topraklarına geldiği Hristiyan misyonerlerin Amerikan Board'da tuttukları kayıtlardan anlaşılmaktadır. 1850-1900 yılları arasında Amerikan Board'a bağlı olarak yaklaşık 230 kadın misyonerin bu bölgelere geldiğine yine Amerikan Board arşivinden ulaşılmıştır. Bölgeye gelen kadın misyonerler erkekler kadar iyi birer dil öğrenicileri olmuşlardır.

Bölge halkıyla iletişim problemini birden çok dil öğrenerek çözen kadın misyonerler özellikle kız çocukları ve kadınlar arasında aktif olarak faaliyetlerde bulunmuşlardır. Açtıkları kreşlerde hem çocuklar hem de anneleriyle doğrudan konuşma fırsatı bularak bu gibi eğitim kurumlarında dinî bir propaganda yapmışlardır. Hastahaneler, yetimhaneler, dispanserler, dikiş-nakış kursları kadın misyonerler için etkin bir şekilde kullanılabilecek önemli sahalardır. Buralarda gerçekleştirdikleri sohbetlerde Hristiyanlık dinini yaymak için tüm gayreti göstermişlerdir. Dinlerini yayma gayesiyle yola çıkan misyonerlerin yüzyılın sonuna gelindiğinde birçok alanda hedeflerinin olduğu net bir şekilde anlaşılmıştır. Özellikle bölge halkının kültürel ve sosyal hayatını büyük oranda etkileyen misyonerler bu durumu eğitim alanında da göstermişlerdir. Faaliyetlerinin kendileri açısından olumlu sonuç verdiği başlarda misyoner okullarına çocuklarını göndermeyen Müslüman ailelerin daha sonra kendi istekleriyle kız çocuklarını dahi bu okullara göndermeleri gibi birçok örnekte gösterilebilir. Bunun dışında Anadolu'daki birçok kadın ve kız çocuğu misyonerler aracılığıyla müzik eğitimi almış, enstrüman çalmaya başlamış, dikiş makinesiyle tanışmış, masa ve sandalye kullanmaya başlamış ve genel olarak bir kültürel değişim içine girmiştir. Kendi ülkelerinden Hristiyanlık'a hizmet etmek için ayrılan ve neredeyse tüm hayatını misyon bölgelerinde geçiren misyonerler pek çok zorlukla karşılaşsalar da hedeflerine ulaşmak için çalışmaktan vazgeçmemişlerdir. Misyonerler uzun yıllar toplumu adeta ilmek ilmek işleyerek günümüze dahi etki eden sonuçlar doğmasına neden olmuşlardır. Bir toplumun dini, kültürel ve sosyal açıdan fethedilmedikçe o toplumu Hristiyanlaştırmanın mümkün olmadığını bilen misyonerler çalışmalarını bu eksende yürütmüşlerdir. Tüm çalışmalarını kayıt altına alan Amerikan misyonerlerinin bu konuda oldukça dikkatli ve titiz davrandıkları tuttukları günlüklere ve yıllık raporlarına bakıldığında anlaşılmaktadır. XIX. yüzyılda en parlak dönemini yaşayan misyonerlik faaliyetleri belki bunun da etkisiyle yüzyıllarca devam etmiştir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

AÇIKSES, Erdal, *Amerikalıların Harput'taki Misyonerlik Faaliyetleri,* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.

AKGÜN, Seçil Karal, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Mormon Misyonerler,* Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2014.

AKSU, Ayşe, *Robert Kolej'in İzinde, Türki,ye'de Amerikan Misyonerliğinin Eğitim Stratejisi,* Dergah Yayınları, 2017.

BARTON, James L., *Amerikan Misyonerler Heyeti Sekreterinin Anıları, Türkiye'de Gündoğumu,* Çev. Zekeriya Başkal, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2010.

BAYZAN, Ali Rıza, Küresel Vaftiz, Misyoner Örgütlerin Türkiye Ve Türk Cumhuriyetlerini Hristiyanlaştırma Operasyonu, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2004.

BAYZAN, Ali Rıza, Türkiye'de Amerikan Misyonerleri, Armageddon Kehanet mi, Teo-politik Bir Proje mi?, *Bir Millet Uyanıyor 10,* 2006.

CİLACI, Osman, *Hristiyanlık Propagandası ve Misyonerlik Faaliyetleri,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992.

GREEN, Elizabeth Alden, *Mary Lyon and Mount Holyoke, Opening the Gates,* University Press of New England, 1979.

GÜNAY, Tuncer, *Misyonerler ve Fener Rum Patrikhanesi*, Berikan Yayınevi, 2005.

GÜNDÜZ, Şinasi, *Misyonerlik*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2006.

GÜNGÖR, Erol, *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri,* Ötüken Yayınları, İstanbul, 2012.

HÂLİDÎ, Mustafa, - FERRUH, Ömer, *İslâm Ülkelerinde Misyonerlik Ve Emperyalizm,* Bilmen Basımevi, İstanbul, 1968.

HARMAN, Ömer Faruk, *Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri,* Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2005.

Historical Sketch Of the Christian Woman's Board of Missions, Derleyen: Miss Elmira J. Dickinson, 1897.

ISHII, Noriko Kawamura, *American Women Missionaries at Kobe College 1873-1909,* Edited by Edward Beauchamp, 2012.

KOCABAŞ, Süleyman, *Türkiye'de Gizli Tarih III; Misyonerlik ve Misyonerler,* Vatan Yayınları, İstanbul, 2002.

KOCABAŞOĞLU, Uygur, *Anadolu'daki Amerika, Kendi Belgeleriyle 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Amerikan Misyoner Okulları,* İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000.

KÜÇÜK, Abdurrahman, *Misyonerlik ve Dinlerarası Diyalog,* Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

KÜÇÜK, Abdurrahman, *Misyonerlikten Diyaloğa Türkiye*, Berikan Yayınevi, Ankara, 2011.

KÜÇÜK, Mehmet Alparslan, *Türkiye Protestan Ermenileri,* Berikan Yayınevi, Ankara, 2009.

KÜÇÜKOĞLU, Bayram, *Türk Dünyasında Misyoner Faaliyetleri 'Dünü, Bugünü ve Yarını',* IQ Kültür Sanat Yayıncılık, Ankara, 2005.

ORTAYLI, İlber, *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim, Makaleler I,* Turhan Kitabevi Yayınları, Ankara, 2000.

SEVİNÇ, Necdet, *Ajan Okulları,* Oymak Yayınları, İstanbul.

STRONG, William Ellsworth, *Story of the American Board, an Account of the First Hundred Years of the American Board of Commissioners for Foreign Mission,* Boston, New York.

TOZLU, Necmettin, Kültür Ve Eğitim Tarihimizde Yabancı Okullar, Akçağ Yayınları, Ankara, 1991.

TURAN, Ömer, Avrasya'da Misyonerlik, *Türkistan Araştırmaları Dizisi 6,* Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayınları, Ankara, 2002.

VAHAPOĞLU, Hidayet, Osmanlı'dan Günümüze Azınlık Ve Yabancı Okullar, Boğaziçi İlmî Araştırmalar Serisi:1.

WATT, W. Montgomary, *Müslüman-Hristiyan Diyaloğu, Yanlış Yaklaşımların Eleştirisi,* Çev. Fuat Aydın, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2000.

YAVUZ, Fikrettin, II. Abdülhamid Döneminde Bir Amerikan Elçisi Alexander Watkins Terrell (1893-1897), Babıali Kültür Yayıncılığı, 2016.

Makaleler

AKGÜN, Seçil, Amerikalı Misyonerlerin Anadolu'ya Bakışları, *Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi* 03, 1992.

ALAN, Gülbadi, Amerikan Board Okullarında Yürütülen Misyonerlik Faaliyetleri,

ARİG, Ayten S., Dünden Bugüne İstanbul'daki Misyonerlik Faaliyetleri, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* S.15, Bahar 2012.

AYDIN, Mithat, Amerikan Protestan Misyonerlerinin Ermeniler Arasındaki Faaliyetleri Ve Bunun Osmanlı-Amerikan İlişkisine Etkisi, *Osmanlı Tarihi Araştırmaları Ve Uygulama Merkezi Dergisi* 19, 2006.

CANYAŞ, H., CANYAŞ, O., Osmanlı'dan Günümüze Misyonerlerin Kültürel Alandaki Faaliyetleri, TÜBAR-XXXI-/2012-Bahar.

CEVİZLİLER, Erkan, XX. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti'ndeki İngiliz Okulları Üzerine Bir İnceleme, *Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi 12,* 2014.

ÇELİK, Kürşat, "Misyonerlerin Suriye'de Sağlık Alanındaki Faaliyetleri İle Şam Tıp Fakültesi'nin Açılmasına Dair Bir Rapor", *International Journal of Social Science***,** Number: 29, p.139-164, Autumn III 2014.

DALYAN, Murat Gökhan, Amerikan Misyonerliğinde Kadın Ve Kadının Rolü (Ortadoğu Örneği), *Turkish Studies* - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 6/2 Spring 2011.

DOĞAN, Ayhan, Maraş'ta Misyonerlik Faaliyetleri (XIX. Yüzyılın İkinci Yarısı Ve XX. Yüzyılın Başlarında), *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 2004.

ERBAŞ, Ali, "Hristiyan Misyonerliği ve Türkiye'deki Durumu", Cumhuriyetimizin 81. Yılına Armağan, *Sakarya Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi,* 2004.

ERDOĞAN, İ. Dilşen, Amerikalı Protestan Misyonerlerinin Raporlarında İzmir İstasyonu'nun Kuruluşu ve Faaliyetleri (1820-1900), *Karadeniz Araştırmaları Dergisi,* S.33, Bahar 2012.

ERHAN, Çağrı, Ottoman Official Attitudes Towards American Missionaries, The Turkish Yearbook, C.XXX, Aralık 2000.

FENDOĞLU, H. Tahsin, Amerika Birleşik Devletlerinin Misyonerleri ve Osmanlı Devleti, *Türkler,* Yeni Türkiye Yayınları, C.XIV, Ankara 2002.

GÜNDÜZ, Şinasi, Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerler, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II*, Sayı: 1, 2002.

IŞIK, Ramazan , "1820-1950 Yılları Arasında Suriye ve Lübnan'da Protestan Misyonerlerin Kadınlara Yönelik Faaliyetleri", *İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15: 2, 2010.

İSKEFİYELİ, Z.,YAVUZ, F., "The Symbols for Obtaining the Loyalty of Armenians to the Ottomans: Decorations and Medals", International Journal of Turcologia, vol. V, no 10, automne/autumn 2010.

İSKEFİYELİ, Zeynep, “Amerika’da “Büyük Uyanış” ve Amerikan Board (ABCFM) Misyoner Teşkilatı’nın Kuruluşu”, *4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi* (14-17 Şubat), 2019.

İSKEFİYELİ, Zeynep, Ermeni Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü: Hristiyanlık, Kilise ve Misyonerler, Akademik İncelemeler, Cilt: 2, Sayı: 1, 2007.

KILIÇ, Remzi, Misyonerlik ve Türkiye’ye Yönelik Misyonerlik Faaliyetleri, Türklük Bilimi Araştırmaları, Sayı: 19, Niğde 2006,

KUZGUN, Şaban, “Misyonerlik ve Hristiyan Misyonerliğinin Doğuşu”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1,* 1983.

NURDOĞAN, Arzu M., Anglikan Kilisesi’nin Osmanlı’daki Sancaktarı: Church Missionary Society: Hedefleri, Misyonerlik Tanımı ve Motivasyon Unsurları-III, Dini Araştırmalar Dergisi, C.17, S.45, 2014.

ORTAYLI, İlber, Osmanlı İmparatorluğu’nda Amerikan Okulları Üzerine Bazı Gözlemler, *Amme İdaresi Dergisi*, C.14, S.3, 1981.

ÖNEY, Celal, Amerikan Board ve Sason Ermeni İsyanı’nın Amerika’da Propaganda Aracı Olarak Kullanılması, *History Studies, International Journal Of Study,* C.4, S.3, Ekim 2012.

SALTIK, Ekrem, Osmanlı Anadolusu’nda Protestan Bir Kadın Misyoner: Laura Farnham ve Okulu, Politik Ekonomik Sosyal Araştırmalar Merkezi (PESA), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 2016.

SEZER, Cemal, Amerikan Misyonerlerinin Ermeni Meselesine Etkileri (1890-1914), *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S.1-2, 2010.

TAŞKIN, Faruk, Amerikan Board Misyonerlerinin Türkiye’deki Sağlık Faaliyetleri (1833-1923), *Avrasya İncelemeleri Dergisi,* C.2, S.VI, 2017.

TURAN, Süleyman, Çağdaş Hristiyan Misyonerliğinde Kadın, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3, 2010.

TURAN, Süleyman, Kadınların Hristiyan Misyon Tarihindeki Yeri, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15,* 2009/1.

WHİTE, Ann, Counting the Cost of Faith: America’s Early Female Missionaries, *Church History*, Vol.57, 1988.

WOLLONS, Roberta, Travelling for God and Adventure: Women Missionaries in the Late 19th Century, *Asian Journal of Social Science,* Vol.31, 2003.

YAVUZ, Fikrettin, Osmanlı Amerika İlişkilerinde Bir Krizin Analizi: Anna Melton Hadisesi, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 2015.

YILDIZ, Özgür, Abcfm (Amerikan Board) Arşivleri'nin Osmanlı-Amerikan İlişkileri Bağlamında Değerlendirilmesi, *Tarih Okulu Dergisi,* S.XXVII, Eylül 2016.

YILMAZ, Özgür, XIX. Yüzyılda Misyonerlik Faaliyetleri Çerçevesinde Trabzon Ermenilerine Bir Bakış, KTÜ.

Arşiv Belgeleri

A)Amerikan Board Arşivi

American Board Archive, Memorial Book, MFM-A-11.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-A-22.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-A-3.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-1.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-1.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-1.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-14
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-14.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-17.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-30.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-47-1, MFM-B-47-2.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-47-1,2.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-5.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-6.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-6.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-6.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-61.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-65.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-69.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-83.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-B-90.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-C-24-1,2.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-C-32.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-C-38.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-C-40.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-C-42.

American Board Archive, Memorial Book, MFM-C-54.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-C-54.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-C-8.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-D-13.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-D-28.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-D-28.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-D-31.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-D-32.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-D-37.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-E-1.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-E-1.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-E-15.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-E-7.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-F-1.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-F-2-1,2.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-F-26.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-F-26.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-G-10.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-G-20.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-G-21.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-H-17.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-H-23.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-H-28.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-H-58.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-I-J-10-1,2.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-K-20.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-L-16.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-L-23.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-L-28.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-M-20.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-M-2-1,2.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-M-22.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-M-45.

American Board Archive, Memorial Book, MFM-M-5.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-M-57.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-M-65.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-N-11.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-N-22.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-N-22.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-N-4-1,2.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-10.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-10.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-10.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-16.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-27.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-27.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-31.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-35.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-4.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-43.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-51-1,2.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-55.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-56.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-56.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-56.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-57.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-59.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-P-59.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-R-12.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-R-2-1,2.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-R-21.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-R-29-1,2.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-R-29-1,2.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-R-4.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-R-7.
American Board Archive, Memorial Book, MFM-RM-29-1,2.

American Board Archive, Memorial Book, MFM-S-12-1,2.

American Board Archive, Memorial Book, MFM-S-12-1,2.

American Board Archive, Memorial Book, MFM-U-V-2.

American Board Archive, Memorial Book, MFM-U-V-2.

American Board Archive, Memorial Book, MFM-U-V-2.

American Board Archive, Memorial Book, PCM-J-27.

B)Başbakanlık Osmanlı Arşivi

BOA, A. MTZ. (04), 122/71/1322Ş.

BOA, DH. TMIK. M., 244/2/1325R.

BOA, DH. TMIK. M., 244/2/1325R.

BOA, Y. PRK. MF., 3/15/1311Ş.

BOA, Y. PRK.ZB., 25/115/1318Ca.

Tezler

Leman GİRESUNLU, American Women’s Travels to Turkey At the Beginning of the Twentieth Century, Basılmamış Doktora Tezi.

Mustafa ÇABUK, 1875-1925 yılları arasında Adana, Antakya, Antep, Maraş ve Mersin Bölgelerinde Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeni Olayları, Maraş 2013, Basılmamış Doktora Tezi.

Serdar AY, Misyonerlik ve Türkiye'de Misyonerlik Faaliyetleri, Niğde 2007, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Enes KÖKSAL, II. Abdülhamid Dönemi İstanbul’unda Faaliyet Gösteren Yabancı Okullar, Karabük 2018, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Online Bağlantılar

http://www.ucc.org/about-us hidden histories-2 womens mission structures and the american board, 08.01.2019 tarihinde erişilmiştir.

http://www.usemb-ankara.org.tr/ABDAna Hatlar/Tarih.htm, 28/06/2019 tarihinde erişilmiştir.

https://en.wikipedia.org/wiki/Mount Holyoke College, 07/03/2018 tarihinde erişilmiştir.

https://en.wikipedia.org/wiki/Mount Holyoke College, 07/03/2018 tarihinde erişilmiştir.

https://en.wikipedia.org/wiki/Woman%27s_Union_Missionary_Society_of_America_for_Heathen_ Lands, 02/03/2017 tarihinde erişilmiştir.

https://mylordkatie.wordpress.com/tag/womans-union-missionary-society/, 11/03/2018 tarihinde erişilmiştir.

https://mylordkatie.wordpress.com/tag/womans-union-missionary-society/, 03/03/2019 tarihinde erişilmiştir.

https://www.mtholyoke.edu/about/history, 12/05/18 tarihinde erişilmiştir.

https://www.mtholyoke.edu/about/mission, 12/05/18 tarihinde erişilmiştir.

https://www.mtholyoke.edu/marylyon/childhood, 15/04/18 tarihinde erişilmiştir.

https://www.mtholyoke.edu/marylyon/founding, 03/01/2019 tarihinde erişilmiştir.

https://www.mtholyoke.edu/marylyon/legacy, 03/05/18 tarihinde erişilmiştir.

https://www.mtholyoke.edu/marylyon/student, 13/04/18 tarihinde erişilmiştir.

EKLER

Ek 1: Isabella Holmes Porter Bliss (Trabzon), Julia L. Hanford Pond (Mardin), Jeannie Grace Greenough Crawford (Bursa) ve Isabel Bliss Trowbridge Merrill (Antep)'in DLIR'da kayıtlı bulunan resimleri.

 Isabella Holmes Porter Bliss	 Julia L. Hanford Pond
 Jeannie Grace Greenough Crawford	 Isabel Bliss Trowbridge Merrill

(http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id).

Ek 2: Matilda Baldwin (İstanbul), Mary Eunice Goodell Barnum (İstanbul), Elizabeth Augusta Davis Greene (İzmir) ve Susan M. Abbott Schneider (Antep)'in DLIR'de kayıtlı bulunan resimleri.

<table>
<tr><td>
Matilda Baldwin</td><td>
Mary Eunice Goodell Barnum</td></tr>
<tr><td>
Elizabeth Augusta Davis Greene</td><td>
Susan M. Abbott Schneider</td></tr>
</table>

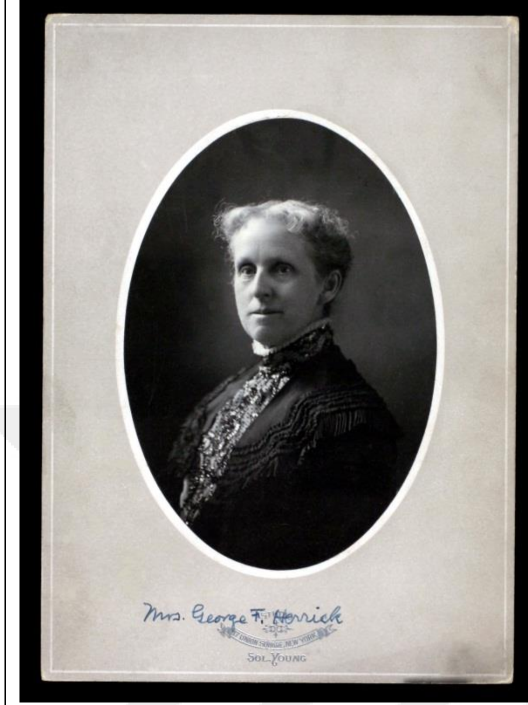
(http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id).

Ek 3: Martha Jane Gleason, Sarah Carmelite Brewer Christie (Maraş), Marıon E. Sheldon (Adapazarı) ve Cornelia Storrs Bartlett (İzmir)'in DLIR'da kayıtlı bulunan resimleri.

 Martha Jane Gleason	 "Like a lit candle in a holy place So was the beauty of her smiling face." Sarah Carmelite Brewer Christie
 Marıon E. Sheldon	 Cornelia Storrs Bartlett

(http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id).

Ek 4: George F. Herrick (İstanbul), Cornelia C. Barrows Bartlett (İzmir), Mary Ella Kinney (Adapazarı) ve Sarah Hinsdale Dwight Riggs (Sivas)'in DLIR'da kayıtlı bulunan resimleri.

George F. Herrick

Cornelia C. Barrows Bartlett

Mary Ella Kinney

Sarah Hinsdale Dwight Riggs

(http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id).

Ek 5: Madeline S. Gile (Adapazarı), Caroline F. Hamilton (Antep), Lucie Eva Borel (Adana) ve Mary Steele Riggs (Merzifon)'in DLIR'da kayıtlı bulunan resimleri.

Madeline S. Gile

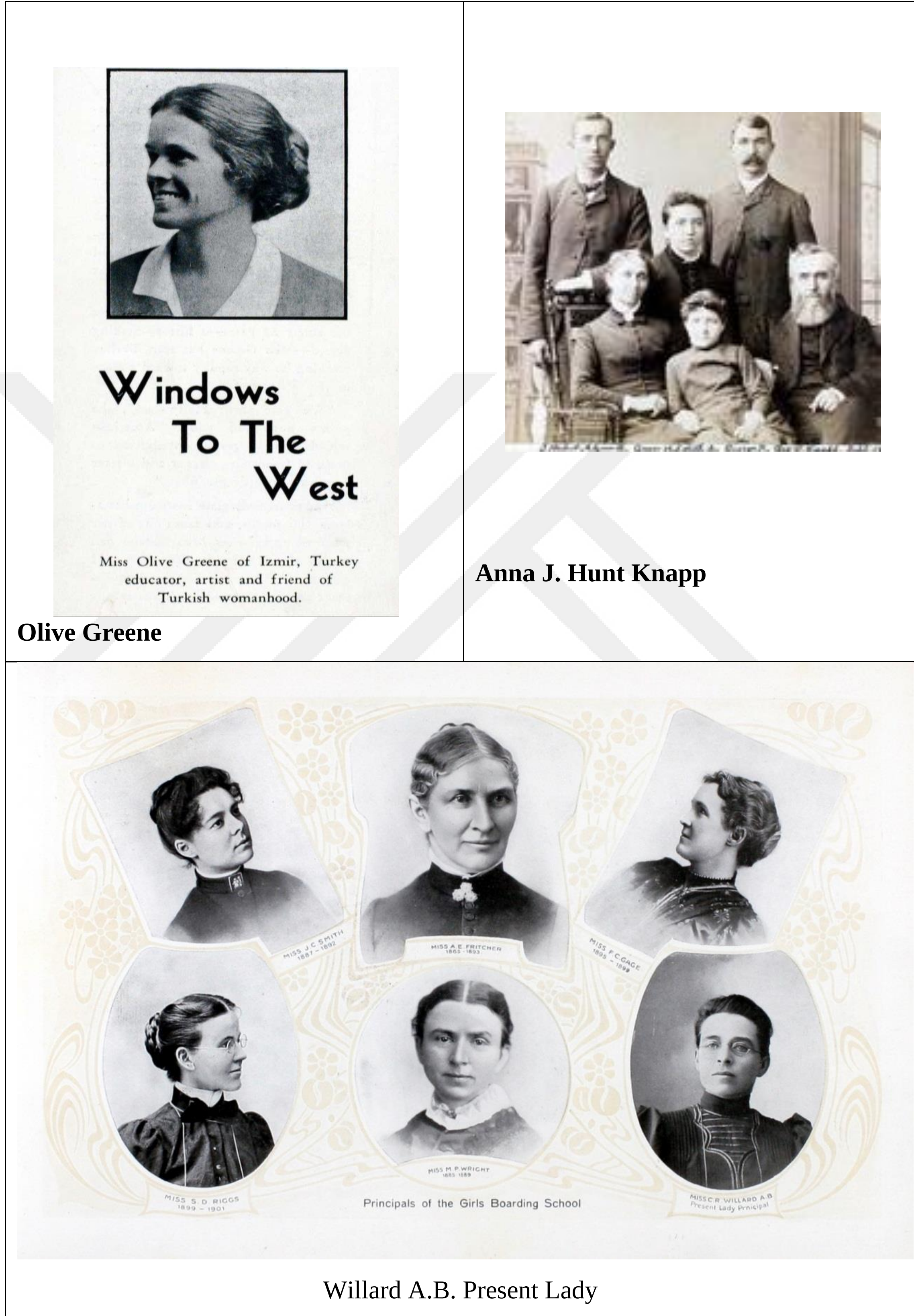

Caroline F. Hamilton

Lucie Eva Borel

Mary Steele Riggs

(http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id).

Ek 6: Olive Greene (İzmir), Anna J. Hunt Knapp (Bitlis) ve Yatılı Kız Okulu yöneticilerinin DLIR'da kayıtlı bulunan resimleri.

Olive Greene

Anna J. Hunt Knapp

Willard A.B. Present Lady

(http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id).

Ek 7: 11-14 Ekim 1910 tarihinde yapılan American Board Yıllık Toplantısı.

(http://www.dlir.org/images/stories/dlir/arit/abc).

Ek 8: 1910 yılında Boston'da çekilmiş bir misyoner topluluğu fotoğrafı.

(http://www.dlir.org/images/stories/dlir/arit/abc).

Ek 9: İstanbul Amerikan Board Arşivi Binası.

(http://www.dlir.org/images/stories/dlir/arit/abc).

Ek 9: Adana Yatılı Kız Okulu.

(http://www.dlir.org/images/stories/dlir/arit/abc).

Ek 10: Kadın Misyonerler Topluluğu (Women's Union Missionary Society)

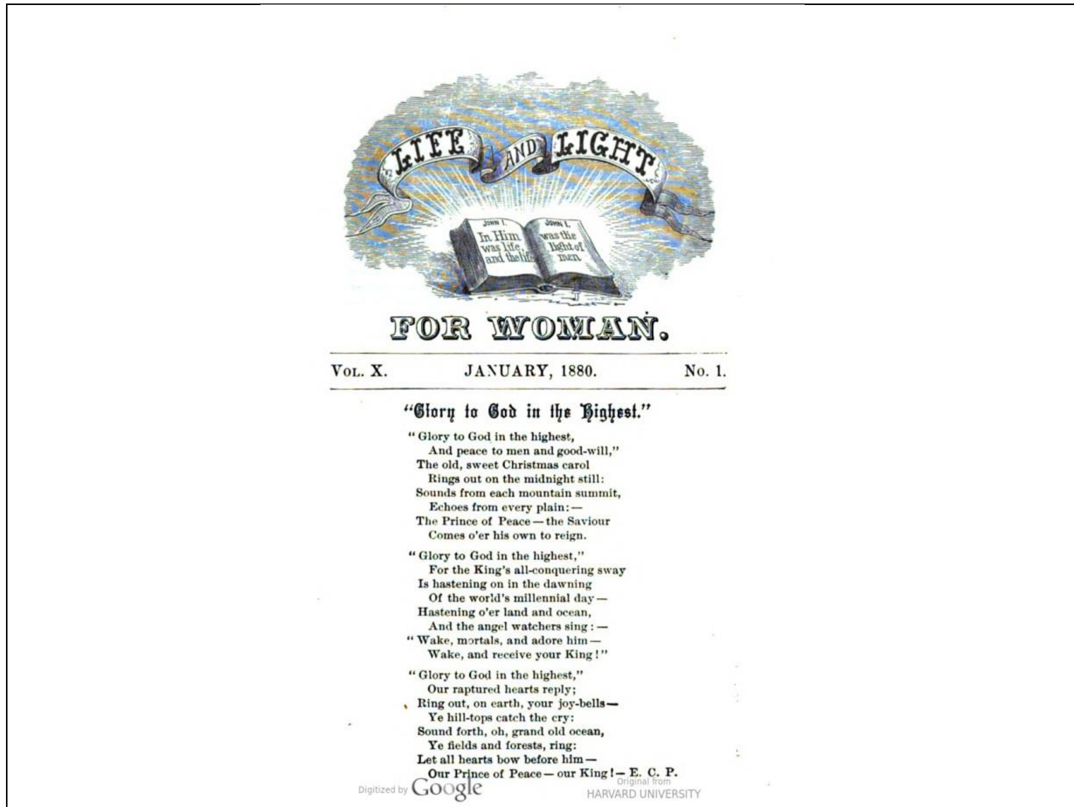
(http://www.dlir.org/images/stories/dlir/arit/abc).

Ek 11: Riggs Ailesinin fotoğrafı.

(http://www.dlir.org/images/stories/dlir/arit/riggs_family.jpg).

Ek 12: Kadın dergisi "Life and Light" ın kapak resmi.

LIFE AND LIGHT

John I. In Him was life, and the life … John I. was the light of men.

FOR WOMAN.

Vol. X. JANUARY, 1880. No. 1.

"Glory to God in the Highest."

" Glory to God in the highest,
And peace to men and good-will,"
The old, sweet Christmas carol
Rings out on the midnight still:
Sounds from each mountain summit,
Echoes from every plain:—
The Prince of Peace—the Saviour
Comes o'er his own to reign.

" Glory to God in the highest,"
For the King's all-conquering sway
Is hastening on in the dawning
Of the world's millennial day—
Hastening o'er land and ocean,
And the angel watchers sing :—
" Wake, mortals, and adore him—
Wake, and receive your King!"

" Glory to God in the highest,"
Our raptured hearts reply;
Ring out, on earth, your joy-bells—
Ye hill-tops catch the cry:
Sound forth, oh, grand old ocean,
Ye fields and forests, ring:
Let all hearts bow before him—
Our Prince of Peace—our King!—E. C. P.

(http://www.dlir.org/images/stories/dlir/arit).

Ek 12: Merzifon yakınlarında piknik yapan bir grup misyoner.

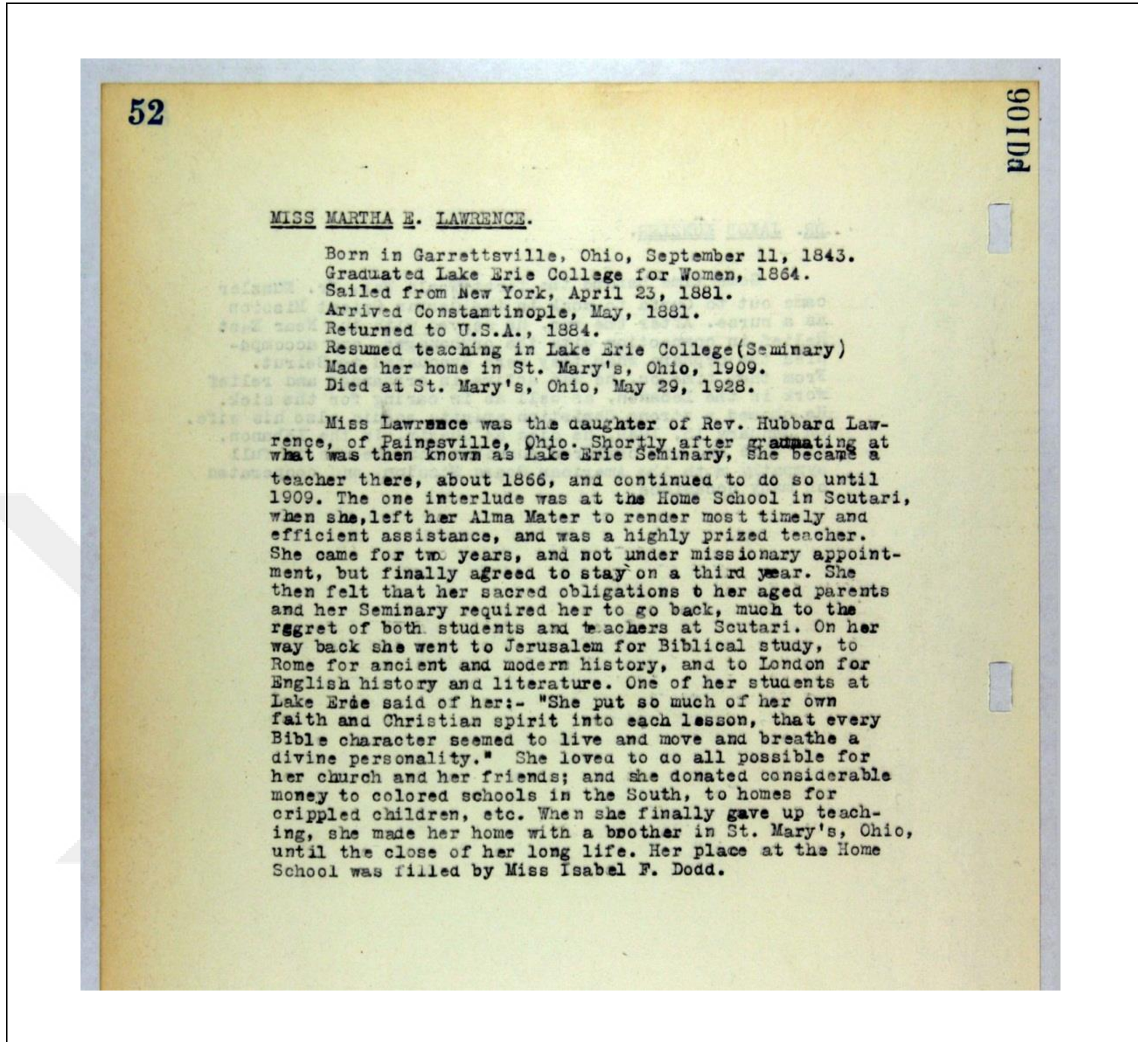
(http://www.dlir.org/images/stories/dlir/ar it/abc).

Ek 13: Merzifon'da sırıklama atlama yapan misyonerler.

(http://www.dlir.org/images/stories/dlir/ar it/abc).

Ek 14: Martha E. Lawrence'e ait Board'da kayıtlı personel ve kimlik kartı.

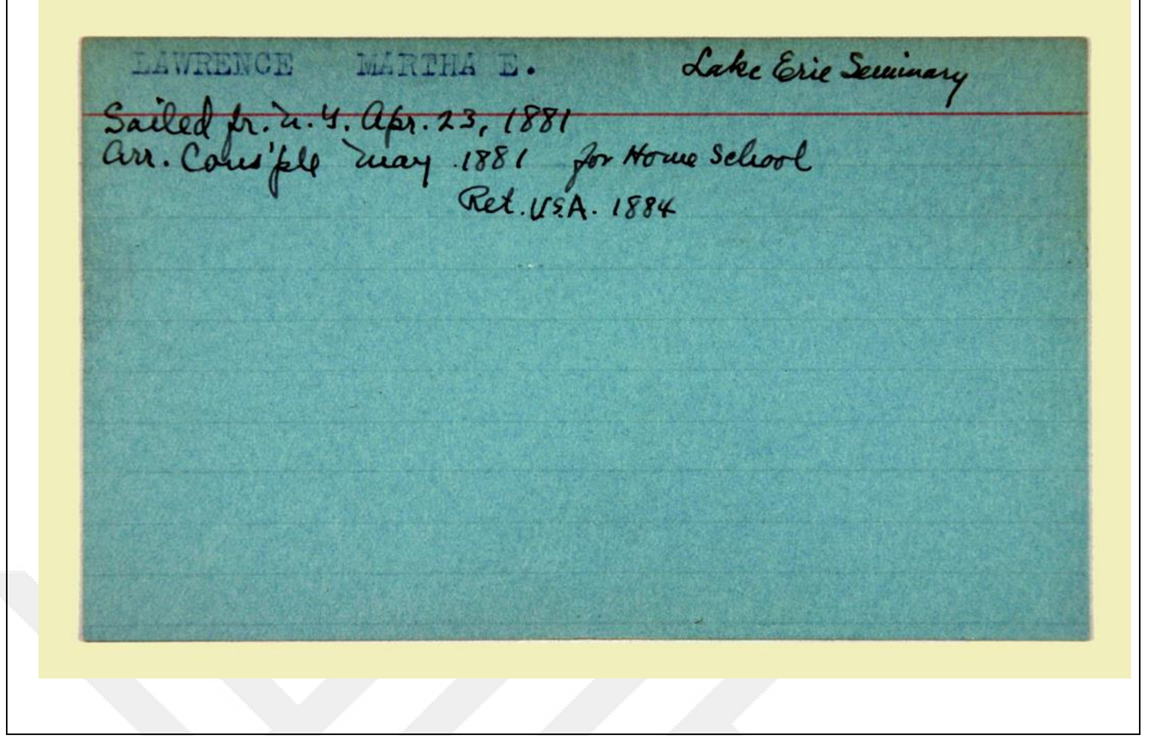
52

pdI06

MISS MARTHA E. LAWRENCE.

Born in Garrettsville, Ohio, September 11, 1843.
Graduated Lake Erie College for Women, 1864.
Sailed from New York, April 23, 1881.
Arrived Constantinople, May, 1881.
Returned to U.S.A., 1884.
Resumed teaching in Lake Erie College(Seminary)
Made her home in St. Mary's, Ohio, 1909.
Died at St. Mary's, Ohio, May 29, 1928.

Miss Lawrence was the daughter of Rev. Hubbard Lawrence, of Painesville, Ohio. Shortly after graduating at what was then known as Lake Erie Seminary, she became a teacher there, about 1866, and continued to do so until 1909. The one interlude was at the Home School in Scutari, when she, left her Alma Mater to render most timely and efficient assistance, and was a highly prized teacher. She came for two years, and not under missionary appointment, but finally agreed to stay on a third year. She then felt that her sacred obligations to her aged parents and her Seminary required her to go back, much to the regret of both students and teachers at Scutari. On her way back she went to Jerusalem for Biblical study, to Rome for ancient and modern history, and to London for English history and literature. One of her students at Lake Erie said of her:- "She put so much of her own faith and Christian spirit into each lesson, that every Bible character seemed to live and move and breathe a divine personality." She loved to do all possible for her church and her friends; and she donated considerable money to colored schools in the South, to homes for crippled children, etc. When she finally gave up teaching, she made her home with a brother in St. Mary's, Ohio, until the close of her long life. Her place at the Home School was filled by Miss Isabel F. Dodd.

LAWRENCE MARTHA E. Lake Erie Seminary
Sailed fr. N.Y. Apr. 23, 1881
Arr. Cons'ple May 1881 for Home School
Ret. U.S.A. 1884

(http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/13224).

Ek 15: Laura Farnham’a ait Board’da kayıtlı personel ve kimlik kartı ile fotoğrafı.

MISS LAURA FARNHAM.

Born in Newcastle, Maine, April, 1844.
Sailed from Boston, November 21, 1871.
Arrived in Constantinople, December 29, 1871.
Arrived in Bardizag, 1872.
Transferred to Adabazar, 1885.
Returned to U.S.A. August 12, 1910.
Died in Newcastle, Maine, November 4, 1919.

Seldom has the principal of a school so impressed herself on the minds, hearts, and characters of her pupils as did Miss Farnham. Not only so, but her influence reached to all parts of the life of the community in which she lived. She came out to Bardizag (Baghtchedjik) to open a school for girls; and this was begun a little over a year from the date of her arrival, and was continued there for twelve years. From the very start, she worked in close connection with the Armenian Evangelical community, and with the local church. The people of the neighboring town of Adabazar, however, greatly desired to have the girls' school located in their town. And their proposal, to underwrite all the expenses of the school with the exception of the American salaries, was one which made a strong appeal to all concerned, and the change was effected during the summer of 1885 with the hearty approval of the Mission and the Board. Miss Farnham thus became the principal of a school entirely under Armenian management; but from the very first, it was her dominating personality which gave the actual direction to the institution and was responsible for its remarkable success. She had a sweet quiet way of securing what she believed to be for the good of the school and the girls. She had, moreover, a keen sense of humor. An illustration of her methods was in her getting the buildings of the school a new coat of paint. They needed it badly; but the local Board of Trustees had no funds. Miss Farnham learned of a wealthy and generous paint merchant in America who had donated paint for a mission school somewhere else; and she boldly wrote to this unknown philanthropist asking that a similar good deed be done there. The reply came back that he was a Presbyterian, and that his duty lay rather in helping out Presbyterian enterprises. Promptly she wrote back to him that the Girls' School at Adabazar was in every respect a Presbyterian school; that the Church had entire control, and it was a member of the Bithynia Synod, a Presbyterian Synod; that the Board of Managers were all of them Presbyterians, and that the majority of the students were from Presbyterian families;- "and the only one connected with the School who is not a Presbyterian is myself; and I can assure you that not one pint of the paint shall go on to me!"- And she got the paint! Her use of Armenian was peculiar, but she made herself perfectly well understood, and to everybody's satisfaction. The school grew to an average attendance of about three hundred, and was entirely self-supporting except for the American salaries. At length, in 1910, owing to family reasons, Miss Farnham felt it was necessary to go back to America. Her Board of Trustees and the whole Adabazar community refused to take this as final, but always cherished the hope that she would come back again. However, she went to her childhood home in Maine, and after weeks of failing health and feebleness, passed away at the age of 75.

FARNHAM LAURA (b. Apr/44) B. Newcastle, Me. 71
Sailed fr. Boston Nov. 21, 1871
Arr. C'ple Dec. 29, 1871.
Arr. Nicomedia, 1872 → Baghtchedjik (Sept. 1873 School opened)
moved to Adabazar with the School in 1886.
Arr. Adabazar Aug. 30, 1892 Ret. Boston Aug. 12, 1910
Died Newcastle, Me., Nov. 4, 1919.

(http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/12158).

Ek 16: Catherina Jennings Parsons'a ait Board'da kayıtlı personel ve kimlik kartı.

MRS. CATHERINE JENNINGS PARSONS.

Born in Oberlin, Ohio, August 30, 1822.
Married December 1847, to Rev. Justin W. Parsons, who died 8/4/1880.
Sailed from Boston, April 24, 1850.
Arrived in Salonica, July 7, 1850.
Transferred 1853 to Smyrna; to Baghtchedjik, December, 1855.
Returned to United States July 17, 1897, and resigned.
Died at Oberlin, Ohio, June 4, 1914.

Mrs. Parsons was a graduate of Oberlin College, and was married to Mr. Parsons three years before they came out to Turkey. They were appointed to the Mission to the Jews, and spent three years in Salonica, and two more among the Jews in Smyrna; but on the decision to give over the Mission to Jews to the charge of the Scotch Mission, they were transferred to the Armenian Mission, and in December, 1855, went to live in Baghtchedjik, or Bardizag. Here they learned the Armenian language, and Mr. Parsons was tireless in visiting all parts of the Nicomedia field. For a few years they lived in the city of Nicomedia, across the gulf from Baghtchedjik, but most of the time in the more healthy village. Mrs. Parsons was a born teacher, and assisted in the opening of a girls' boarding school in Baghtchedjik, which was removed in 1885 to Adabazar. When Mr. Parsons lost his life by violence in 1880, their three daughters and son were in America, but Mrs. Parsons continued to labor among her Armenian friends in the Nicomedia region. She was greatly esteemed and beloved, for she was a woman of great capabilities, a constant visitor among the people, a leader of meetings for women, a mother to the sick and the poor, an expounder by word and example of the teachings of Christ. Finally, after forty-seven years of service, she was constrained by bodily feebleness to return to America to spend her declining years with her children and friends in Cleveland, Ohio. Her keen interests, and her heart of love still remained with her work in Turkey. For the last six months of her life she enjoyed the tender care of her daughter Lella, Mrs. Charles W. Riggs, and her husband in Oberlin; like fruit fully ripe, she was ready at the slightest touch to fall into the heavenly garner. She passed on, June 4, 1914, in her ninety-second year, and was buried by the side of her parents and brother and sister.

(http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/15378).

Ek 17: Cornelia C. Barrows Bartlett ait Board'da kayıtlı personel ve kimlik kartı.

MRS. CORNELIA C. BARROWS BARTLETT.

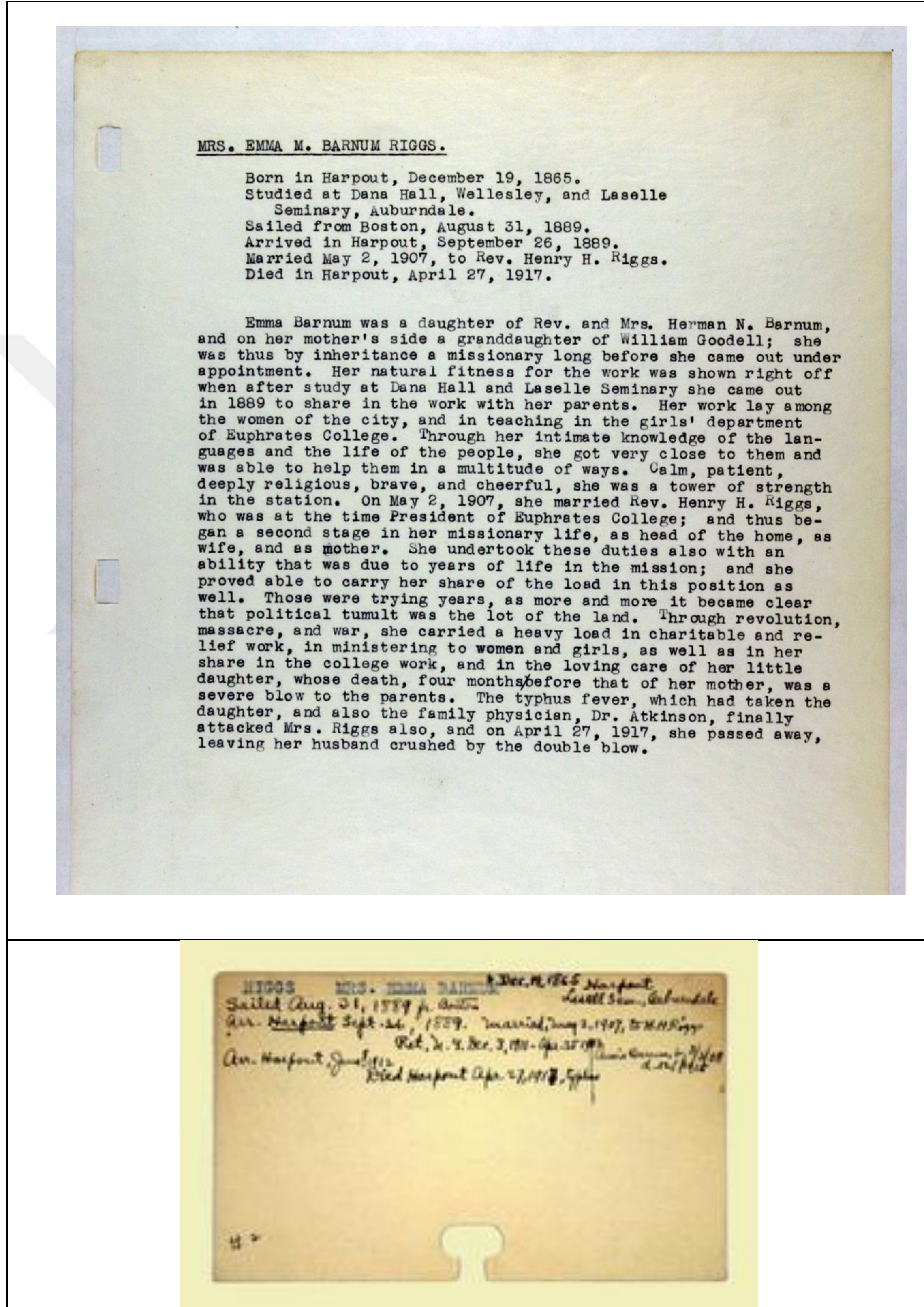
Born in Morrisville, Vt.(?) January 3, 1835.
Graduated Mt. Holyoke, 1856.
Married October 30, 1857, to Rev. Lyman Bartlett.
Sailed from Boston, September 11, 1867.
Arrived in Caesarea, November 8, 1867.
Transferred to Smyrna, 1884.
Died in Smyrna, January 2, 1892.

Mrs. Bartlett had the unusual experience of being a pastor's wife in America for ten years before she and her husband came out to Caesarea. Most of that time was spent in Morrisville, Vt., and for most of her early life she had wished to be a foreign missionary, so the final decision was a joy to her. One of her long-time acquaintances says that she was a remarkable woman,- remarkable in this, that disinterested benevolence characterized all that she did. She had great strength of will, was self-reliant, earnest, and wholly devoted to her work; but she will be remembered longest for this, that she came so near to perfect obedience to our Lord's injunction:- 'that ye love one another, as I have loved you.' She was a woman of great energy and endurance; and during the last weeks of her life, while she suffered severely, she was wonderfully sustained, joyfully accepting the will of God in her case, and anticipating the rest beyond. While in Talas and Caesarea, Mrs. Bartlett shared at the first in the touring work of her husband, going all over the field with him and being able to do a good deal among the women. Later on, as family cares increased, her activities were more limited in area, largely to the city itself; but she was working to the limit of her ability there. In 1872 she and Miss Closson called at a certain house in Talas, on a woman with whom they had talked at another home; but they had scarcely begun their visit when a Greek priest came in and ordered them to leave, insulting them in the most shameful manner, and even laying hands on them to hasten them out of the house. A year later, by special invitation, Mrs. Bartlett and some others held a prayer meeting in that same house, the woman of which had in the mean time become a firm protestant. In 1872, Mrs. Bartlett began a school for girls, in Talas, at first in her own home; and the missionaries of that field always regarded this school, which later grew to large proportions, as a monument to Mrs. Bartlett far nobler than some of the monuments erected to mark the resting place of statesmen and warriors. Dr. Farnsworth said:- "The young men and young women whose ambition for an education was first awakened or greatly stimulated by her, now hold important positions of trust and influence in the Armenian as well as the Protestant communities." After the removal to Smyrna, Mrs. Bartlett helped in the Girls' School there in times of need, especially when Miss Page's health broke, and until Miss McCallum could arrive and take her place. When Mr. and Mrs. Bartlett in 1889-90 took a furlough in America, they returned with improved health; but yet Mrs. Bartlett came back with instructions not to engage in missionary work, as her health could not endure the

BARTLETT MRS. CORNELIA C. Barrows. b. Jan. 3, 1835
married Oct. 30, 1857, to Lyman Bartlett
Sailed f. Boston Sept. 11, 1867
Arr. Caesarea Nov. 8, 1867
Transf. Smyrna 1884
Arr. Smyrna Nov. 13, 1890
Ret. USA Sept. 15, 1889 - Oct. 11, 1890
Died in Smyrna Jan. 2, 1892

(http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/11671).

Ek 18: Emma M. Barnum Riggs'e Board'da kayıtlı personel ve kimlik kartı.

MRS. EMMA M. BARNUM RIGGS.

Born in Harpout, December 19, 1865.
Studied at Dana Hall, Wellesley, and Laselle Seminary, Auburndale.
Sailed from Boston, August 31, 1889.
Arrived in Harpout, September 26, 1889.
Married May 2, 1907, to Rev. Henry H. Riggs.
Died in Harpout, April 27, 1917.

Emma Barnum was a daughter of Rev. and Mrs. Herman N. Barnum, and on her mother's side a granddaughter of William Goodell; she was thus by inheritance a missionary long before she came out under appointment. Her natural fitness for the work was shown right off when after study at Dana Hall and Laselle Seminary she came out in 1889 to share in the work with her parents. Her work lay among the women of the city, and in teaching in the girls' department of Euphrates College. Through her intimate knowledge of the languages and the life of the people, she got very close to them and was able to help them in a multitude of ways. Calm, patient, deeply religious, brave, and cheerful, she was a tower of strength in the station. On May 2, 1907, she married Rev. Henry H. Riggs, who was at the time President of Euphrates College; and thus began a second stage in her missionary life, as head of the home, as wife, and as mother. She undertook these duties also with an ability that was due to years of life in the mission; and she proved able to carry her share of the load in this position as well. Those were trying years, as more and more it became clear that political tumult was the lot of the land. Through revolution, massacre, and war, she carried a heavy load in charitable and relief work, in ministering to women and girls, as well as in her share in the college work, and in the loving care of her little daughter, whose death, four months before that of her mother, was a severe blow to the parents. The typhus fever, which had taken the daughter, and also the family physician, Dr. Atkinson, finally attacked Mrs. Riggs also, and on April 27, 1917, she passed away, leaving her husband crushed by the double blow.

RIGGS MRS. EMMA BARNUM b. Dec. 19, 1865 Harpout
Lasell Sem., Auburndale
Sailed Aug. 31, 1889 fr. Boston
Arr. Harpout Sept. 26, 1889. Married, May 2, 1907, to H. H. Riggs
[illegible]
Arr. Harpout, [illegible] [illegible]
Died Harpout Apr. 27, 1917, [illegible]

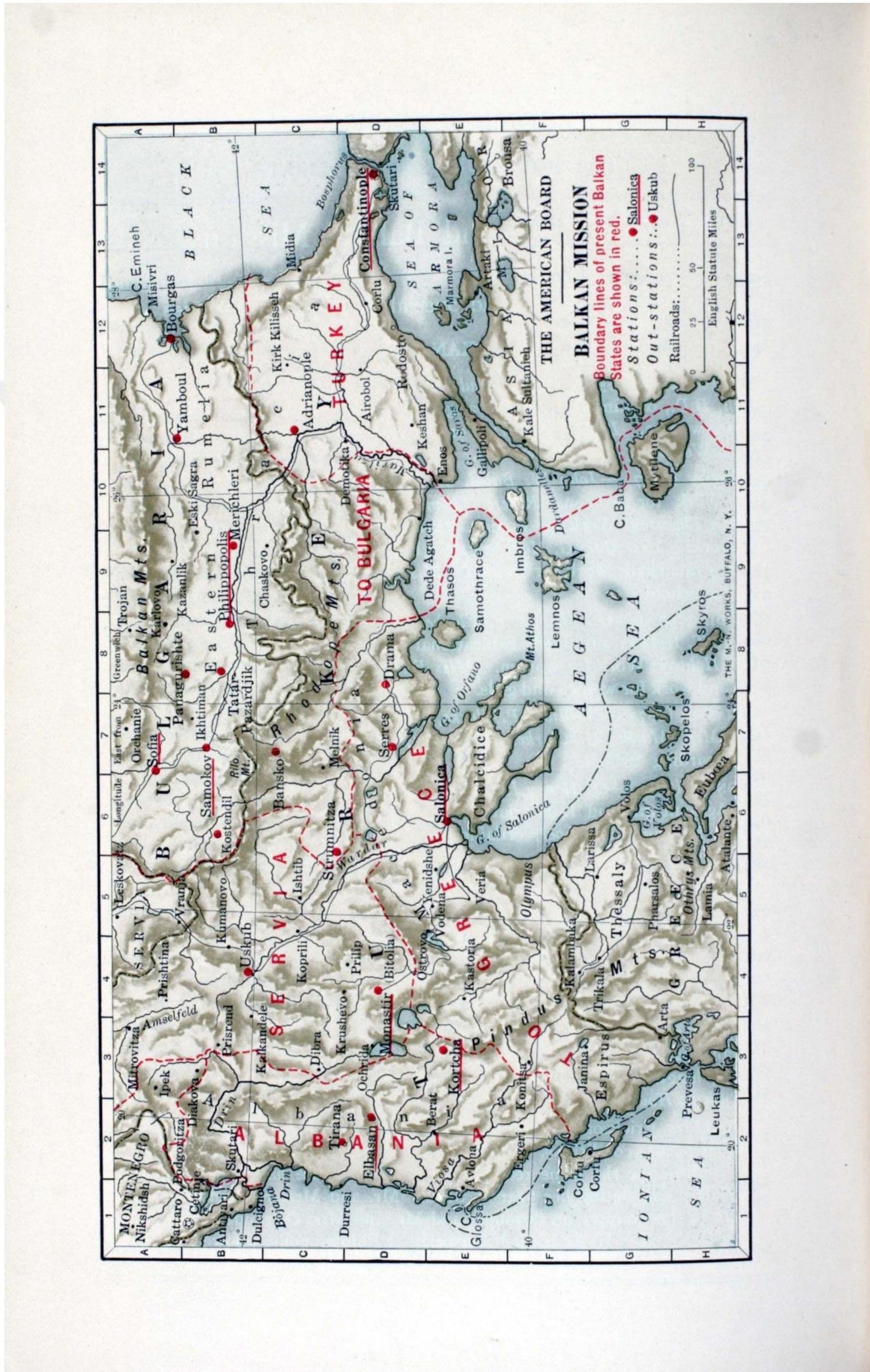
(http://www.dlir.org/archive/orc-exhibit/items/show/collection/8/id/15495).

Ek 19: Amerikan Board Misyonu'nun Türkiye Haritası (Map of American Board Mission in Turkey, ca.1914).

(http://www.dlir.org/images/stories/dlir/arit/map1.jpg).

Ek 20: Amerikan Board Misyonu’nun Balkanlar Haritası (Map of American Board Mission in the Balkans ca.1914).

(http://www.dlir.org/images/stories/dlir/arit/map1.jpg).

ÖZGEÇMİŞ

01.09.1990 tarihinde İzmir'in Konak ilçesinde doğmuş olup ilköğretim eğitimi Turgut Reis İlköğretim Okulu'nda tamamlanmıştır. 2004 yılında başlanan İzmir Karataş Lisesi'nde sözel bölüm öğrencisi olarak 2007 yılında mezun olunmuştur. 2008 yılında başlanan Giresun Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nde bir eğitim-öğretim dönemi ders alındıktan sonra Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne yatay geçiş gerçekleştirilmiştir. 2012 yılı Temmuz ayında tarih bölümünden mezun olarak 2013 yılı Ocak ayında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bilim Dalı Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalında Tezli Yüksek Lisans yapmaya hak kazanmıştır. Bu süreçte araştırma görevliliği için gerekli olan şartları sağlamak maksadıyla yabancı dil çalışmaları yapmıştır. Aralık 2016'da Karabük Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'ne araştırma görevlisi olarak atanmış Mart 2017'de göreve başlamıştır. Karabük ilinin Safranbolu ilçesinde yaşamakta ve birimde hala araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.